

■ 110 2008/2 Innehåll

Uppsatser

- Markus Gunneflo*: Demokrati och lagprövning – Om rättfärdigandet av en positiv respektive negativ inställning till lagprövning 135
- David Nicolas Hopmann*: Politisk information og politiske holdninger: Hvordan influerer opinionmålinger vælgerne partipræference? 161

Översikter och meddelanden

- Lars Burman – Drude Dallerup – Christer Jönsson*: Yttrande över de sökande till professor skytteanus i vältalighet och statskunskap vid Uppsala universitet. 184

Statsvetenskapliga förbundet

- Helena Olofsdotter Stensöta*: Jämställdhet och kvalitet 219
- Helena Olofsdotter Stensöta – Malin Forsberg*: Jämställdheten inom svensk statsvetenskap II - forskningsfinansiärer 220
- Peter Esaiasson*: Kvaliteten på sammanläggningsavhandlingar I 222
- Jan Teorell*: Kvaliteten på sammanläggningsavhandlingar II 223

Litteraturgranskningar

- Ahrnens, Anette*: A Quest for Legitimacy. Debating UN Security Council Rules on Terrorism and Non-proliferation. Anm. av Peter Wallensten. 225
- Villanueva Rivas, César*: Representing Cultural Diplomacy: Soft Power, Cosmopolitan Constructivism and Nation Branding in Mexico and Sweden. Anm. av Bo Petersson. 227

■ Statsvetenskaplig tidskrift

Ny följd, årg 89. Utgiven av Fahlbeckska stiftelsen. **redaktionssekreterare** Mats Sjölin (ansvarig utgivare) **bitr redaktionssekreterare** Teresa Rindefjäll **förbundsredaktör** Helena Olofsdotter Stensöta **redaktionsråd** Christina Bergqvist, Uppsala universitet, Niklas Eklund, Umeå universitet, Mikael Gilljam, Göteborgs universitet, Ann-Cathrine Jungar, Södertöms högskola, Mats Lindberg, Örebro universitet, Carina Lundmark, Luleå tekniska universitet, Ulf Mörkenstam, Stockholms universitet, Teresa Rindefjäll, Lunds universitet, biträdande redaktionssekreterare, Mats Sjölin, Växjö universitet, redaktionssekreterare, Helena Olofsdotter Stensöta, förbundsredaktör **teknisk redaktör** Bengt Lundell

Tidskriften utkommer med fyra nummer per år **prenumerationspris** 2008 360 kr **enstaka nummer** 95 kr **medlemmar** i Statsvetenskapliga förbundet och **studenter** erhåller tidskriften till rabatterat pris. Prenumeration sker via hemsidan, genom insättning av avgiften på plusgiro 27 95 65-6 med angivande av namn och adress eller genom meddelande till tidskriftens expedition

Eftertryck av tidskriftens innehåll utan angivande av källan förbjudes

Adress Statsvetenskaplig Tidskrift, Box 52, 221 00 Lund **telefon** 0470-708217 (Sjölin) 046-222 4602 (Rindefjäll) 046-222 1071 (Lundell) **telefax** 046-222 4006

e-post statsvetenskaplig.tidskrift@svet.lu.se **hemsida** www.statsvetenskapligtidsskrift.se

tryck Studentlitteratur, Lund 2008 ISSN 0039-0747

■ www.statsvetenskapligtidskrift.se

Besök Statsvetenskaplig tidskrifts hemsida www.statsvetenskapligtidskrift.se. Där finns bl. a.:

- Utförliga anvisningar till författare om utformningen av manuskript för Statsvetenskaplig Tidskrift (kan hämtas hem som pdf-dokument).
- Tidigare årgångar av Statsvetenskaplig Tidskrift i fulltextformat – med sökfunktion till artikelarkivet. För närvarande finns artiklar i fulltext tillbaks till år 1998. Materialet kommer successivt att utökas.
- Information om innehållet i kommande nummer och en aktuell utgivningsplan för Statsvetenskaplig Tidskrift.
- Information om prenumerationspriser och möjlighet att teckna prenumeration på Statsvetenskaplig Tidskrift.
- Kontaktuppgifter till redaktionen och redaktionsrådet för Statsvetenskaplig Tidskrift.
- Enklaste möjligheten till prenumeration på tidskriften.

■ Demokrati och lagprövning – Om rättfärdigandet av en positiv respektive negativ inställning till lagprövning

MARKUS GUNNEFLO¹

Democracy and judicial review – on the justification of a positive and a negative attitude respectively towards judicial review. This article focuses on the justification of a positive and a negative attitude respectively towards judicial review. The analysis is performed by textual analysis of the texts of four authors with different opinions on the subject matter: Robert Dahl and Jeremy Waldron who have a negative attitude towards judicial review, and Erwin Chemerinsky and Ronald Dworkin who have a positive attitude. A theoretical model is used for the analysis, which consists of different dimensions of the issue of democracy and judicial review. The study shows that there are important differences in the democratic values underpinning a positive and a negative attitude. There are differences of opinion on the balance between democracy as; process or substance, rule by the broad mass of the people or rule by an elite, the spirit of the community or the rights of the individual. The analysis also points out that there are differences concerning the comprehension of the important democratic concepts of liberty and equality.

Inledning med frågeställning och syfte

Sverige står inför en omfattande grundlagsreform. Vi har under drygt tre år kunnat följa grundlagsutredningens arbete och den inledande debatten i en mängd frågor som utredningen har att ta ställning till. En väsentlig fråga gäller det konstitutionella rättighetsskyddet och frågan om lagprövningen.² Lagprövning³ innebär som bekant

- 1 Markus Gunneflo är verksam vid Juridiska fakulteten, Lunds universitet. Jag vill tacka Mats Sjölin för kommentarer på en tidigare version av denna uppsats.
E-post: Markus.Gunneflo@jur.lu.se
- 2 Den 4 april 2007 utkom en rapport från Grundlagsutredningens expertgrupp om olika former av normkontroll. I rapporten presenteras bland annat tre olika alternativ; ett minimalalternativ, ett mellanalternativ och ett maximalalternativ för en framtida normkontroll i Sverige. Rapporten finns tillgänglig på grundlagsutredningens hemsida: (http://www.grundlagsutredningen.se/templates/pages/StandardPage____465.aspx) (besökt 17 november 2007).
- 3 Jag kommer i vad som följer att tala om *lagprövning* dvs. prövning av *lagars* förenlighet med grundlagen, till skillnad från det vidare begreppet *normprövning* som även innefattar prövning av föreskrifter av lägre rang. Lagprövning är otvivelaktigt det mer intressanta fenomenet sett ur demokratiperspektiv på grund av lagstiftarens direkta mandat från folket att stifta lag.

domstolars rätt att pröva om en i demokratisk ordning stiftad lag strider mot grundlagen och, om så är fallet, underlåta att tillämpa lagen. Grundlagsutredningen har bland annat i uppdrag att se över om lagprövningsrätten bör förstärkas genom att det s.k. uppenbarhetsrekvisitet⁴ tas bort samt om Sverige bör införa ett system med en författningsdomstol (Dir 2004: 96). Lagprövningen har såväl före som efter det att en begränsad lagprövning infördes år 1979 varit en politiskt kontroversiell fråga. Det har också tidigare tagits initiativ till att stärka lagprövningsrätten, men utan resultat. Att frågan nu återigen väcks skall enligt min mening ses bland annat mot bakgrund av den samhällsförändring som brukar talas om som judikalisering. Mycket enkelt uttryckt kan judikalisering sägas innebära att juridiken får relativt sett större inflytande i samhället i förhållande till politiken (jfr Vallinder 1995: 13; Nergelius 1999: 55f). Det råder stor enighet kring att denna företeelse är en viktig nutida demokratitrend. Nergelius menar rent av att ”judikaliseringen av det politiska livet i så gott som hela västvärlden är [...] en av de absolut tydligaste politiska tendenserna i vår tid” (Nergelius 1999: 55).

Föreliggande uppsats syftar till att lyfta fram de värderingar som underbygger olika inställningar till lagprövning. Det är inte min avsikt att kritisera eller värdera de uppfattningar som presenteras utan istället att blottlägga och jämföra värderingarna bakom ställningstagandena. Den konkreta frågan är: *Hur kan man med demokrati som utgångspunkt rättfärdiga ett positivt respektive negativt ställningstagande till lagprövning?*

Uppsatsen visar att det är möjligt att argumentera såväl för som emot lagprövning med demokratin som utgångspunkt. Att ta ställning i frågan om lagprövningens roll i demokratin handlar *inte* om att ta ställning för eller emot demokrati. Däremot handlar det i allra högsta grad om att ta ställning i frågan *vilken* demokrati vi vill ha.

Material och metod

Jag kommer att närma mig frågeställningen genom att analysera ett urval normativa teorier om lagprövning och demokrati som presenterats av Robert Dahl, Jeremy Waldron, Ronald Dworkin och Erwin Chemerinsky. Samtliga är framstående föreläsare med principiellt intressanta och viktiga synpunkter i frågan. Dessa författare har även gemensamt att de alla argumenterar för respektive emot lagprövning utifrån demokratin som idé. Jag påstår inte att jag har lyckats fånga upp de allra viktigaste teorierna och medger att många andra forskares teorier möter dessa kriterier. Inte desto mindre tror jag att en analys av just dessa forskares teorier kan säga oss något väsentligt om institutionen lagprövning.

Den metod som används för att analysera texterna som ingår i undersökningen kan kategoriseras som innehållslig idéanalys. Jag kommer i analysen att använda mig av ett etablerat analysinstrument vid idéanalys, nämligen allmänt hållna dimensioner som har stöd i forskningsområdet (jfr Bergström & Boréus 2000: 162). Analysmodellen

4 Uppenbarhetsrekvisitet i Regeringsformen 11 kap. 14 § innebär att om en föreskrift som utfärdats av regering eller riksdag strider mot överordnad lag skall den inte tillämpas endast om lagstridigheten är *uppenbar*. Rekvisitetet om uppenbarhet är alltså en avsevärd inskränkning av lagprövningsrätten.

Abstraktions- dimensionen Komponent- dimensionen	Institutioner Lagprövning	Konstruktioner Process - substansdemokrati Mass - elitdemokrati Gemenskaps - individdemokrati	Värden Frihet Jämlikhet
Folkmakt Folksuveränitets- principen Majoritetsprincipen			
Konstitutionalism Maktdelning Individuella rättigheter			

Figur 1. Analysmodell: Demokrati och lagprövning (jfr Lundquist 2001: 170).

som används integrerar en rad relevanta dimensioner och aspekter som återfinns i demokratidebatten.

Analysmodellen

Analysmodellen har sin grund i en ”analysmodell för politisk demokrati” som presenterats av Lennart Lundquist, men som här framställs i en något anpassad form (se figur 1).

Man kan tänka sig modellen som ett försök att strukturera ett samtal kring lagprövningens roll i demokratin (jfr Lundquist 2001: 82). Samtalet rör sig i två olika dimensioner; komponent- och abstraktionsdimensionen.

Komponentdimensionen

Den övergripande problematiken rör otvivelaktigt frågan om den rätta balansen mellan folkmakt och konstitutionalism (se figur 1, komponentdimensionen). Det är också här det tänkta samtalet tar sin utgångspunkt.

Hermansson säger om begreppet *folkmakt*, att det ”genom århundraden varit förknippat med tre sammanlänkade idéer: folkets suveränitet, politisk jämlikhet och majoritetsprincipen. Det är folket självt som gemensamt styr över sina gemensamma angelägenheter. I den process som fastställer vad som är folkviljan ska alla medborgare idealt sett behandlas som varandras jämlikar. Och då det råder oenighet ska majoritetsprincipen fälla avgörande” (Hermansson 1999: 9). Med utgångspunkt i detta väljer jag att som underkomponenter till folkmakt innefatta folksuveränitetsprincipen samt majoritetsprincipen (se figur 1). Värden politisk jämlikhet återkommer jag till i abstraktionsdimensionen.

Hermansson säger om begreppet *konstitutionalism* att det innebär att folkets makt skall vara bunden med avseende på proceduren, begränsad med avseende på innehållet och balanserat med avseende på förutsättningarna eller omgivningen (Hermansson 1999: 13). Detta kan sägas ge uttryck för två med lagprövning tätt förknippade idéer; individuella rättigheter och maktindelning (se figur 1). *Maktindelning* kan sägas vara en lösning på problemet med att binda och balansera statsmakten. Det finns många olika typer av maktindelning. En väsentlig distinktion gäller maktindelningens förankring i den demokratiska processen. Lagprövning är ett exempel på en typ av maktindelning med svag processdemokratisk förankring eftersom de som beslutar inte kan göras till föremål för politiskt ansvarsutkrävande. *Individuella rättigheter* kan ses som ett medel att begränsa folkets makt med avseende på innehållet. Individuella rättigheter betecknar här moraliska berättiganden som stadfästs i en grundlag.

Lundquist menar att man skulle kunna dela upp demokratibegreppet och säga att demokrati endast konstitueras av folkmakt och således utesluta konstitutionalismen ur demokratibegreppet. Samtidigt, menar Lundquist, har folkmakt och konstitutionalism ett så starkt samband i västdemokratiskt tänkande, att det skulle vara mycket svårt att hålla konstitutionalismen utanför och bara relatera till folkmakten när man talar om demokrati (Lundquist 2001: 87; jfr Hermansson 1986: 259; 1999: 12f). Ett annat sätt att uttrycka detsamma är att det *prima facie* inte råder något kontradiktoriskt förhållande mellan begreppen folkmakt och konstitutionalism. Detta är en väsentlig insikt och begreppet demokrati betecknar därför i denna uppsats ett styrelseskick som präglas av såväl folkmakt som konstitutionalism. Frågan gäller inte så mycket det berättigade i var och en av dessa demokratins komponenter. ”Det är om betoningen av dem som striden står” (Lundquist 2001: 103). Idéhistoriskt finns två olika demokratiskolor som lägger olika betoning vid dessa två demokratikomponenter. Å ena sidan finns den folkmaktsorienterade demokratiuppfattningen som har sin grund i den franska revolutionen med Rousseau som främste filosof. Å andra sidan finns den mer konstitutionellt inriktade demokratitraditionen som på liknande sätt kan kopplas till Locke, Montesquieu och den amerikanska revolutionen (jfr Lundquist 2001: 87).

Abstraktionsdimensionen

Demokratins komponenter folkmakt och konstitutionalism kan diskuteras på olika abstraktionsnivåer (se figur 1, abstraktionsdimensionen).

Den mest konkreta nivån är demokratins *institutioner*. Här diskuteras vilka institutioner demokratin kräver. Institutionen lagprövning ställer frågan om den rätta avvägningen mellan folkmakt och konstitutionalism på sin spets eftersom det tycks som att lagprövningsinstitutet innebär att folkmaktskomponenterna folksuveränitet och majoritetsprincipen utmanas av konstitutionalismens maktindelning och individuella rättigheter (eller tvärtom om man så vill). Samtalet om lagprövning och den rätta balansen mellan folkmakt och konstitutionalism blir mer abstrakt i demokratins *konstruktioner* där ett antal motsatspar, baserade på i demokratihistorien ständigt återkommande dilemman, hjälper oss att strukturera samtalet: Process- eller substansdemokrati, mass- eller elitdemokrati, gemenskaps- eller individdemokrati. Samtalet blir slutligen

verkligt abstrakt när deltagarna förhåller sig till för demokratin grundläggande *värden* som frihet och jämlikhet.

I analysmodellen finns vissa viktiga samband: För det första är de olika nivåerna i abstraktionsdimensionen hierarkiskt ordnade. Påverkan bör gå från värdena till konstruktionerna och från konstruktionerna till institutionerna. Således kan den demokratiska korrektheten i avvägningarna i demokratis konstruktioner prövas mot värdena, och mer centralt, den demokratiska korrektheten i inställningen till institutionen lagprövning kan prövas både mot avvägningarna i demokratis konstruktioner och mot värdena dvs. ett horisontellt samband i figuren ovan (jfr Lundquist 2001: 114). Lundquist menar att på grund av att institutioner sällan är värdeneutrala – de favoriserar vissa värden och motverkar andra – är det betydelsefullt att institutioner i demokratin förstås på detta sätt (Lundquist 2001: 137). För det andra skall de olika nivåerna i abstraktionsdimensionen ses som aspekter av demokratis komponenter folkmacht och konstitutionalism. Vissa avvägningar i abstraktionsdimensionen hör alltså i större utsträckning än andra hemma under demokratikomponenten folkmacht och andra under demokratikomponenten konstitutionalism.

Lagprövningens roll som institution i demokratin

I analysen konfronteras de texter som ingår i undersökningen med analysmodellens abstraktions- och komponentdimension. Framställningen struktureras efter abstraktionsdimensionen där vi går från det konkreta till det abstrakta; först *institutioner*, därefter *konstruktioner* och sist *värden*. Först skall vi alltså ägna oss något åt frågan om författarnas inställning till lagprövning som institution i demokratin.

Robert Dahl är uppenbart skeptisk i fråga om lagprövningens roll i demokratiska system. Dahl benämner lagprövning ”quasi guardianship”, eftersom det innebär att domare fattar sina beslut inom ett på det hela taget demokratiskt system utan att själva stå under demokratisk kontroll (Dahl 1989: 288f). Dahl menar att:

There is necessarily an inverse ratio between the authority of the quasi guardians and the authority of the demos and its representatives. If the authority of the quasi guardians were comprehensive, the demos would alienate its control over the agenda of public affairs and the democratic process would be gutted. Even if the authority of the guardians were restricted solely to certain questions of fundamental rights and interests, on these matters the demos would necessarily alienate its control. On questions within a narrower range, the inverse ratio still holds: The broader the scope of rights and interests subject to final decision by the quasi guardians, the narrower must be the scope of the democratic process. (Dahl 1989: 188)

Dahl menar uppenbarligen att lagprövning i princip inte har något att göra i demokratiska system. Även Waldron ställer sig skeptisk till lagprövning som institution i demokratin. Waldrons utgångspunkt är att detta strider mot den mest grundläggande av alla rättigheter – rätten till deltagande:

The people have a right to participate in all aspects of the democratic governance of their community [...] I shall argue that our respect for such democratic rights is called seriously into question when proposals are made to shift decisions about the conception and revision of basic principles from the legislature to the courtroom, from the people and their admittedly imperfect representative institutions to a handful of men and women, supposedly of wisdom, learning, virtue, and high principle who, it is thought, can alone be trusted to take seriously the great issues that they raise. (Waldron 1999: 213)

Lika skeptiska som Dahl och Waldron förhåller sig till lagprövning som institution i demokratiska system, lika övertygade om lagprövningens betydelse för demokratin är Chemerinsky och Dworkin. På samma sätt som Dahl och Waldron argumenterar *emot* lagprövning med demokratin som utgångspunkt, argumenterar Chemerinsky och Dworkin *för* lagprövning med demokratin som utgångspunkt.

Chemerinsky har stått för det kanske tydligaste och mest konsekventa försvaret för lagprövningens roll i demokratin. Han skriver bland annat:

If democracy is defended in instrumental terms of maximizing certain values, then judicial review that safeguards those values enhances democracy. In other words, judicial review may be antimajoritarian, but it is not a deviant institution. To the contrary, it can be defended as an excellent means for protecting precisely the values that democracy is designed to further. (Chemerinsky 1987: 10; jfr Chemerinsky 2004: 1022)

Dworkin har under lång tid framhållit den amerikanska demokratins särart och överlägsenhet över andra demokratier och demokratiuppfattningar. Dworkin menar inte bara att individuella rättigheter och lagprövning gör det amerikanska samhället mer rättvist (Dworkin 1999: 356). Han menar dessutom att detta kan göras utan att något förloras i demokratihänseende:

When we understand democracy better, we see that the moral reading of a political constitution is not undemocratic but, on the contrary, is practically indispensable to democracy. I do not mean that there is no democracy unless judges have the power to set aside what a majority thinks is right and just. Many institutional arrangements are compatible with the moral reading, including some that do not give judges the power they have in the American structure. But none of these varied arrangements is in principle more democratic than others. Democracy does not insist on judges having the last word, but it does not insist that they must not have it. (Dworkin 1996: 7)

Lagprövning och process- eller substansdemokrati

Under föregående rubrik kunde vi konstatera att författarna uppenbarligen har vitt skilda uppfattningar om vilken roll lagprövning bör spela i demokratin.

Den första avvägning vi skall göra för att förstå dessa olika uppfattningar är demokrati som process eller substans vilket otvivelaktigt är en central motsättning.

Ett processinriktat eller formellt⁵ demokratibegrepp ställer framförallt krav på den procedur eller metod genom vilken gemensamma samhälleliga beslut fattas. Man ser till beslutsprocessens förutsättningar och genomförande samt möjligheterna för folket att styra/påverka/kontrollera processen och dess utfall (Taxell 1987: 9). Nergelius (1996: 112) har lite tillspetsat sagt att demokrati här främst betyder att beslut skall fattas i en viss ordning, och att det är ganska likgiltigt vilket innehåll besluten har. Ett annat sätt att se på saken är att den demokratiska processen är något gott i sig självt och att den således inte behöver rättfärdigas utifrån sina effekter (jfr Nilsson 2005: 19).

Ett substansinriktat demokratibegrepp utesluter inte det processinriktade perspektivet utan kan istället sägas utvidga detta. Med ett substansinriktat demokratibegrepp ställs också krav på det rättfärdiga i innehållet hos beslut som fattats i demokratisk ordning. Demokratin får på detta sätt också ett substantiellt innehåll (se Taxell 1987: 9f; Nergelius 1996: 112).

Författarnas inställning till process- eller substansdemokrati

Att Dahl står för en processinriktad demokratiuppfattning framgår när han förklarar att om vissa kriterier på en demokratisk process är uppfyllda; effektivt deltagande, lika rösträtt vid det slutliga avgörandet, upplyst förståelse samt kontroll över dagordningen, har vi inte bara en helt och hållet demokratisk process, utan också ett fullständigt demokratiskt styre (Dahl 1989: 109). Detta innebär emellertid inte att demokratin enbart består av dessa processkrav och därmed förknippade processer. Dahl menar tvärtom att "the democratic process is packed to the hilt with substantive values" (Dahl 1989: 164). Dahl ifrågasätter med andra ord motsättningen mellan demokrati som process och demokrati som substans. Vi kommer att återkomma till detta men det innebär att Dahl knyter vissa för den demokratiska processen väsentliga rättigheter till sin processinriktade demokratiuppfattning:

Each of the necessary features of an ideal democracy prescribes a right that is itself a necessary part of an ideal democratic order: a right to participate, a right to have one's vote counted equally with the votes of others, a right to search for the knowledge necessary in order to understand the issue on the agenda, and a right to participate on an equal footing with one's fellow citizens in exercising final control over the agenda. Democracy consists then, not only of political processes. It is also necessarily a system of fundamental rights. (Dahl 2006: 10)

Waldrons uppfattning i denna fråga tar sin utgångspunkt i att demokratin präglas av oenighet såväl i bagateller som i grundläggande frågor. Han menar att man knappast kan säga att det finns någon enighet kring vad som utgör demokrati som substans och som därmed bör skyddas genom individuella rättigheter. Med tydlig hänvisning till Rawls säger Waldron att även om det finns någon form av överlappande konsensus

5 Jurister använder sig ofta av distinktionen formellt – materiellt snarare än process – substans (se bl.a. Nergelius (1996), Peczenik (1995), Taxell (1976; 1987). Boström har avrått från denna benämning eftersom formell kan uppfattas som "meningslösa former" eller "oviktig formalia", snarare än en demokratiuppfattning som fokuserar på formen för beslutens fattande (Boström 1988: 25).

kring grundläggande rättigheter, exempelvis de som kan återfinnas i Europakonventionen om mänskliga rättigheter, råder det en närmast fullständig oenighet kring den närmare betydelsen av dessa när frågan ställs på sin spets i ett konkret fall (Waldron 1999: 12). Waldron förklarar detta som följer:

I must understand that politics exists, in Arendt's words because 'not man but men inhabit the earth and form a world between them'...that mine is not the only mind working on the problem in front of us, that there are a number of distinct intelligences, and that it is not unexpected, not unnatural, not irrational to think that reasonable people would differ. (Waldron 1999: 111f)

Waldron drar av detta slutsatsen att det krävs en process för auktoritativt beslutsfattande och han menar att den demokratiska processen utgör den lämpligaste lösningen därvidlag. I en skrift från 2006 utgår Waldron från vissa grundförutsättningar i sitt försvar för den demokratiska processen, bland annat att demokratiska och judiciella institutioner är i "good working order". Han understryker dock särskilt att:

When I say that the institutions are in good working order, I am not assuming that the legislation that the reasonably democratic legislature enacts is by and large good or just, so far as its content is concerned. I assume some of the legislation is just and some of it unjust (people will disagree about which is which), and that this is true both of the measures that might conceivably be subject to judicial review. All that I have said about the legislative and electoral arrangements being in good working order goes to process rather than outcome values. (Waldron 2006: 1362)

Chemerinsky menar att vi bör fundera över varför demokrati alls uppfattas som ett önskvärt styrelsesätt. Han menar att så är fallet därför att demokratin bäst upprätthåller vissa uppskattade värden. Han förnekar inte att ett av dessa är medborgarnas möjlighet att delta i det gemensamma styret, men Chemerinsky är ute efter "a much richer definition of democracy, one that includes the core governing values which political and moral theorists have justified" (Chemerinsky 1987: 10). Vi återkommer till frågan om dessa värden, men Chemerinsky menar att om demokrati försvaras genom att det är ett styrelseskick som maximerar friheten, är renodlad folksuveränitet och majoritetsstyre inte den korrekta demokratidefinitionen, eftersom ett sådant styre i själva verket riskerar omfattande kränkningar av viktiga friheter. Chemerinsky menar att "Judicial review enhances democracy because it is a vehicle for maximizing protection of those substantive values" (Chemerinsky 1987: 10).

Dworkins demokratibegrepp, som han själv benämner "the constitutional conception of democracy" har flera likheter med Chemerinskys demokratibegrepp. Även Dworkin förutsätter att demokrati innefattar vissa substansvärden och legitimerar demokratin instrumentellt utifrån dessa. I bjärt kontrast mot Dahl och Waldron förnekar Dworkin att det är demokratins mål att gemensamma beslut normalt är de som en majoritet av befolkningen föredrar. Istället menar Dworkin att meningen med demokrati är att "collective decisions be made by political institutions whose structure, composition, and practices treat all members of the community, as individuals, with equal concern and respect" (Dworkin 1996: 17). Dworkin menar att förvisso in-

nebär detta i många fall ingenting annat än att politiska beslut skall fattas av folkets valda representanter. ”when majoritarian institutions provide and respect the democratic conditions, then the verdicts of these institutions should be accepted by everyone [...] but when they do not, or when their provision or respect is defective, there can be no objection, in the name of democracy, to other procedures that protect and respect them better” (Dworkin 1996: 17). Dworkin exemplifierar detta resonemang med en lag som förbjuder brännande av flaggor som protesthandling. Lagen ogiltigförklaras av en domstol därför att domstolen anser att lagen strider mot yttrandefriheten. Dworkin menar att om domstolen har rätt i sin slutsats att brännande av flaggor strider mot yttrandefriheten, kan beslutet inte sägas vara odemokratiskt. Medborgarnas möjlighet till deltagande har inte minskat, tvärtom, det har ökat. Om lagstiftarens förslag inte hade underkänts av domstolen, hade medborgarna däremot på alla upptänkliga sätt haft en sämre ställning ur ett demokratiskt perspektiv (Dworkin 1996: 32f).

Processdemokrati, rättigheter och lagprövning

Trots att Dahls och Waldrons demokratibegrepp är starkt processorienterade ifrågasätter ingen av dem att det finns väsentliga krav som kan ställas på utfallet av den demokratiska processen. Det torde alltså inte vara någon rättvisande bild att säga att de skulle ställa sig likgiltiga till den demokratiska processens utfall. De beskriver emellertid frågan om process och substans som en rättighetskonflikt mellan å ena sidan rätten till deltagande och å andra sidan andra väsentliga rättighetskrav. Dahl talar om rätten till deltagande som ”one of the most fundamental of all the rights to which human beings are entitled” (Dahl 1989: 170) och Waldron om ”the right of rights” (Waldron 1999: 232). Waldron menar visserligen att det inte är fråga om att rätten att delta har moralisk prioritet över andra rättigheter. Snarare menar han att rätten att delta är en mycket ändamålsenlig rättighet när människor är oense om rättigheter (Waldron 1999: 232).

Dahl försöker mildra konflikten mellan rätten till deltagande och andra väsentliga rättighetskrav genom en kategorisering av olika typer av rättigheter. Även Waldron presenterar en sådan indelning. Grovt sett kan man säga att både Dahls och Waldrons respektive indelningar av rättigheter gäller å ena sidan rättigheter som kan associeras med den demokratiska processen och å andra sidan rättigheter som motiveras på annat sätt. De rättigheter som i själva verket utgör en del av den demokratiska processen kan knappast åberopas gentemot utfallet av en demokratisk process och då försvinner också själva motsättningen mellan process och substans (jfr Dahl 1989: 170f). Trots sitt principiellt starka ställningstagande mot lagprövning tycks Dahl vidare vara av åsikten att lagprövning kan accepteras förutsatt att det enbart utövas som skydd för rättigheter som på något sätt har betydelse för den demokratiska processen.⁶

6 Denna uppfattning är Dahl i och för sig inte ensam om. Dahls uppfattning ligger nära den s.k. ”preferred rights” läran (Nergelius 1996: 123 fotnot 71). Dahl (2003: 153) hänvisar gillande till Ely (1980) som utvecklat en liknande position. Nergelius har menat att detta visar på en inkonsekvens i Dahls tänkande i frågan om lagprövning (Nergelius 1996: 123 fotnot 72).

Dahls och Waldrons kategoriseringar bygger på samma princip, nämligen rättigheternas koppling till den demokratiska processen, men de är inte överlappande.

Dahl skiljer på: 1) rättigheter som utgör en *oskiljaktig* del av den demokratiska processen. Dessa rättigheter är en mängd basrättigheter vilka kan härledas direkt från rätten till deltagande. Om ett folk har rätt att styra sig självt är medborgarna berättigade till vissa rättigheter som gör detta möjligt. Dessa rättigheter ingår med andra ord med nödvändighet i själva föreställningen om en demokratisk process. Exempel på sådana rättigheter är politiska rättigheter som yttrandefrihet, församlingsfrihet, pressfrihet etc. Dahl menar att dessa rättigheter inte kan ställas mot utfallet av en demokratisk process. ”To the extent that the democratic process exists in a political system, all the primary political rights must also exist. To the extent that primary political rights are absent from a system, the democratic process does not exist.” (Dahl 1989: 170). 2) Rättigheter som är externa men nödvändiga för den demokratiska processen eller med andra ord inte ingår i själva föreställningen om en demokratisk process men som är väsentliga för hur processen fungerar. Dahl är själv inte särskilt tydlig med vilka typer av rättigheter denna kategori omfattar. Han talar något svepande om jämlik fördelning av förmögenhet, inkomst, utbildning, status etc. (Dahl 1989: 178). Hermansson har tolkat Dahl som att kategorin kan innefatta såväl den privata äganderätten som sociala rättigheter exempelvis rätten till arbete, sjukvård och utbildning (Hermansson 1999: 23). 3) Rättigheter som är externa och inte heller nödvändiga förutsättningar för den demokratiska processen men som är nödvändiga för att idén om lika egenvärde skall respekteras (Dahl 1989: 182f). Exempel på rättigheter som faller inom den tredje kategorin är enligt Dahl rätten till en rättvis rättegång, men man kan naturligtvis även tänka sig andra rättigheter under denna kategori.

Waldrons kategorier är: 1) rättigheter som är konstituerande för den demokratiska processen och 2) rättigheter som utgör förutsättningar för den demokratiska processens legitimitet (Waldron 1999: 283f). Waldrons första kategori består av det han talar om som ”the right of rights” – rätten till deltagande. Om någon individ utesluts från den demokratiska processen kränker det inte bara denna rättighet utan också demokratin i stort (Waldron 1999: 283). Waldrons andra kategori kan egentligen sägas omfatta samtliga Dahls tre kategorier. Waldron menar att denna kategori omfattar rättigheter ”that may plausibly be represented as conditions for the legitimacy or moral respectability of democratic decision making” (Waldron 1999: 283). Folksuveränitet och majoritetsbeslut kan endast ha moralisk relevans under vissa förutsättningar. Den mest uppenbara förutsättningen är rättigheter såsom yttrandefrihet och mötesfrihet. Denna kategori kan emellertid enligt Waldron också innefatta rättigheter som inte har någon koppling till den demokratiska processen. Han menar att det finns rättigheter som om de inte respekteras gör att den demokratiska processen ofrånkomligen tappar sin legitimitet (Waldron 1999: 284). Waldron talar vidare om relationen mellan de båda kategorierna som att den första kategorin förutsätter att vissa rättigheter i den andra kategorin respekteras (Waldron 1999: 284).

Trots Dahls starka skepsis mot lagprövning och det faktum att han menar att ”no interests should be inviolable beyond those integral or essential to the democratic process” (dvs. enbart rättigheter i kategori ett) (Dahl 1989: 182), uttrycker han en acceptans för lagprövning som skyddar inte bara rättigheter i kategori ett, utan också

kategori två (se Dahl 1989: 190f). Dahl säger att ”a supreme court should [...] have the authority to overturn federal laws and administrative decrees that seriously impinge on any of the fundamental rights that are necessary to the existence of a democratic political system: rights to express one’s views freely, to assemble, to vote, to form and to participate in political organizations and so on.” (Dahl 2003: 153)

Waldron ger uttryck för en mer kompromisslös hållning. Han menar att det inte finns någon anledning att skilja mellan olika typer av rättigheter i frågan om dessa bör skyddas gentemot den demokratiska processen genom ett system med lagprövning. Waldrons uppfattning är istället att allt från rätten att delta, till yttrandefrihet, äganderätt och sociala rättigheter slutgiltigt bör avgöras i den demokratiska processen (Waldron 1999: 285). Jag refererade tidigare till Dworkins exempel om en lag om förbud mot flaggbränning. Dworkin menar att man knappast kan säga att något går förlorat av att man genom en förvisso icke-demokratisk process fattar ett beslut som har positiva effekter på demokratin. Waldron menar att något visst går förlorat. Om beslutet är positivt för demokratin kan denna förlust i och för sig sägas vara mindre eftersom det då finns något positivt som väger upp det negativa att folket själv inte har fått besluta i frågan. Å andra sidan; om en person eller institution som är demokratiskt vald fattar ett felaktigt beslut som påverkar den demokratiska processen negativt, kan folket trösta sig självt med att det på sätt och vis var deras eget misstag, och att man dessutom kan göra något åt saken (Waldron 1999: 292f). Waldron menar således att man måste skilja på ett beslut *om demokrati*, och ett beslut fattat med *demokratiska medel*. Dworkin tycks mena att det första är gott nog. Om ett beslut handlar om demokrati spelar det ingen roll hur beslutet fattas. Det enda som har betydelse är att beslutet är korrekt ur ett demokratiskt perspektiv (Waldron 1999: 292). Detta är förvisso en träffande invändning från ett processdemokratiskt perspektiv, men kritiken biter naturligtvis inte lika bra på en teori som likt Dworkins legitimerar demokratin substantiellt.

Slutligen skall sägas att det i frågan om process- eller substansdemokrati finns en tydlig koppling till komponentdimensionen. Folkmaktens folksuveränitet och majoritetsprincip utgör uppenbarligen de centrala delarna i det processinriktade demokratibegreppet. Trots att denna bild nyanseras något ovan kan man generellt sett säga att en processinriktad argumentation emot lagprövning samtidigt är ett försvar för folkmakten gentemot konstitutionalismens individuella rättigheter och maktindelning.

Substansdemokrati, rättigheter och lagprövning

Vi har tidigare kunnat konstatera att både Dworkin och Chemerinsky legitimerar demokratin instrumentellt genom att hänvisa till vissa värden, samt att de menar att rättigheter och lagprövning utgör väsentliga medel att skydda dessa värden. Demokratin som substans hävdas i detta fall negativt genom att individens rättigheter sätter tydliga gränser för vad den demokratiska processen kan besluta om. Maktindelning, som detta tar sig uttryck genom institutionen lagprövning, skall i sin tur se till att skydda dessa individuella rättigheter. Kopplingen till komponentdimensionen är även här uppenbar. Konstitutionalismens individuella rättigheter och maktindelning utgör medel för att begränsa folkmaktens folksuveränitet och majoritetsprincip.

Ur substansdemokratisk synvinkel är det naturligtvis inte lika viktigt att legitimera rättigheter utifrån den demokratiska processen. Dworkin beskriver, som tidigare nämnts, istället rättigheternas ställning gentemot den demokratiska processen som trumfkort, ”rights as trumps”, vilket Chemerinsky uttryckligen också gillande hänvisar till (Chemerinsky 1987: 31). Normalt sett menar Dworkin att ett tillräckligt argument för en politisk åtgärd kan vara att åtgärden i fråga ökar nyttan i samhället samt naturligtvis att det finns en majoritet för åtgärden. I ett samhälle där medborgarna har rättigheter är ett dylikt rättfärdigande inte tillräckligt. Rättfärdigandet kan nämligen trumfas av individuella rättigheter (Dworkin 1977: 191). Dworkin menar inte att alla rättigheter är absoluta och således under alla omständigheter trumfar andra rättfärdiganden. Rättigheter har en dimension av vikt, vilken har att göra med i vilken utsträckning rättigheten trumfar en politik som syftar till att öka den allmänna välfärden i samhället (Dworkin 1977: 191f; jfr Simmonds 1988: 112). Även om yttrandefriheten exempelvis inte kan inskränkas för att öka industrins produktivitet, kan den kanske ändå inskränkas av verkligt tvingande nationella säkerhetsskäl. Även om så är fallet har en rättighet alltid betydelse som trumf och kan alltså inte ses som enbart ett önskvärt mål som man bör ta hänsyn till och väga av mot andra önskvärda mål (Simmonds 1988: 112).

Lagprövning och elit- eller massdemokrati

Distinktionen elit- eller massdemokrati är lika lite som process- eller substansdemokrati en fråga om antingen eller. Frågan är snarare om alla viktiga beslut i en demokrati alltid bör fattas av folket eller av folkets representanter (masstyre), eller om vissa beslut i en demokrati bör fattas av andra på grundval av att dessa i något avseende kan förväntas åstadkomma ett bättre resultat (elitstyre)? Denna fråga innehåller två bakomliggande frågor. Dels kan man fråga sig om folket är kompetent nog att styra, och dels kan man fråga sig om det finns anledning att tro att domare och domstolar i något fall är bättre lämpade att hantera vissa frågor i en demokrati. Om man menar att vissa frågor bör skötas av någon form av elit, i detta fall domstolarna, kan man naturligtvis vidare ställa sig frågan vilka frågor som bör handhas av folket och folkets representanter och vilka frågor som bör hanteras av denna elit?

Även här finns en koppling till komponentdimensionen i det att folkmakt implicerar masstyre medan det svårligen låter sig förenas med elitstyre. Konstitutionalism å andra sidan är däremot förenligt med en typ av elitstyre som innebär att en judiciell elit utövar lagprövning.

Författarnas inställning till elit- eller massdemokrati

Dahl och Waldron menar att folket eller folkets representanter bör avgöra samtliga gemensamma frågor i en demokrati. Detta ställningstagande grundar sig på principiella överväganden men både Dahl och Waldron tycks mena att det också är genomförbart och önskvärt i praktiken.

Waldron vill koppla det faktum att människor innehar rättigheter till en förmåga att reflektera över dem. Själva idén om rättigheter menar han baseras på tanken om män-

niskan som i grunden en tänkande varelse vilken har förmågan att reflektera moraliskt, se saker och ting från andras synvinkel samt också att bortse från ett snävt självintresse (Waldron 1999: 250). Han menar att "the attribution of any right [...] is typically an act of faith in the agency and capacity for moral thinking of each of the individuals concerned [...] It is impossible, on this account, to think of a person as a right-bearer and not think of him as someone who has the sort of capacity that is required to figure out what rights he has" (Waldron 1999: 250f). Med detta menar Waldron vare sig att medborgare har de rättigheter de tror sig ha eller att de alltid kommer att fatta rätt beslut i frågor om rättigheter. Han menar däremot att det kan leda oss till att tycka att det är något anständigt med tanken att det är rättighetsbärarna själva som skall fatta beslutet om det föreligger en konflikt angående en rättighets förekomst eller omfattning. På samma sätt kan det leda oss till att det finns något olämpligt och respektlöst i uppfattningen att frågor om rättigheter är för svåra eller viktiga för att överlämnas till rättighetsbärarna själva att besluta om (Waldron 1999: 252).

Dahl tycks likaledes hysa ett stort förtroende för medborgarnas förmåga att delta i samtliga politiska beslut, oavsett innehåll. Han menar att varje vuxen medborgare i stort sett är tillräckligt kvalificerad att vara med och fatta beslut som påverkar dennes intressen. Ingen medborgare är i vart fall så mycket bättre kvalificerad än övriga att de bör anförtros att fatta bindande beslut. Därför måste också varje medborgares krav på lagar, regler eller åtgärder som bör antas, räknas som lika viktigt och giltigt som alla andras (Dahl 1989: 98). Dahl menar att lagprövning i en demokrati allmänt sett väcker samma motargument som fullt utvecklat förmynderi, även om domstolarnas beslutanderätt vid lagprövning naturligtvis är mer kringskuren (Dahl 1989: 155). Dahls avfärdande av fullt utvecklat förmynderi är tämligen kraftfullt: "Just as we reject paternalism in individual decisions, because it prevents the development of our moral capacities, so too we should reject guardianship in public affairs, because it will stunt the development of the moral capacities of an entire people." (Dahl 1989: 78f).

Dworkin och Chemerinsky underställer sig uppenbarligen inte principen att folket eller folkets representanter bör fatta alla avgörande beslut i en demokrati. Deras hållning utesluter på intet sätt ett visst mått av elitstyre inom ramen för ett demokratiskt system. De menar helt enkelt att den som har bäst förutsättningar att fatta korrekta beslut angående rättigheter också bör vara den som får ansvaret.

Vi har redan tidigare konstaterat att Dworkin menar att om den demokratiska processen inte respekterar individens rättigheter finns det ingen anledning att i demokratin namn avfärda institutioner som åstadkommer ett bättre resultat därvidlag (Dworkin 1996: 17). Chemerinsky menar i sin tur att eftersom själva syftet med att ha en konstitution är att skydda grundläggande värden och rättigheter är det också naturligt att den bör ha ansvaret för uttolkande av konstitutionen som bäst kan förvalta denna uppgift (Chemerinsky 1987: 86). Chemerinsky menar att med detta som bakgrund är domstolarna ett uppenbart val, framförallt på grund av domstolarnas oberoende ställning och därmed förmåga att isolera sig från politiska påtryckningar. Domare har ofta en mycket stark anställningstrygghet, och de behöver vanligtvis inte ställa upp för omval, vilket skapar goda förutsättningar för oberoende (Chemerinsky 1987: 86). Dessutom är domstolens främsta uppgift att värna konstitutionen, inte att vinna val

vilket skapar förutsättningar för att konstitutionen och medborgarnas rättigheter tas på allvar (Chemerinsky 1987: 88). Chemerinsky liknar domstolarnas roll vid lagprövning med en nations moraliska ledare eller samvete. En institution som har till uppgift att skydda värden som är så viktiga att de inte får förbises, samt att påminna ett land när det överträder dessa sina mest upphöjda värderingar (Chemerinsky 1987: 89, 95).

Vem skall hantera vilka frågor?

Med Dworkin och Chemerinskys uppfattning att vissa politiska frågor slutgiltigt bör avgöras av domare snarare än av folket eller folkets representanter, följer naturligtvis frågan vem som skall hantera vilka frågor?

Dworkin besvarar denna fråga genom att skilja på policyfrågor och principfrågor. Med policyfrågor avser Dworkin politiska beslut som ställer upp ett mål som skall uppnås, normalt sett en ekonomisk, politisk eller social förbättring i samhället, eller med andra ord ett samhälleligt handlingsprogram. Med principfrågor avser Dworkin frågor som avgörs på ett visst sätt därför att det krävs enligt vår uppfattning om rättvisa, eller på någon annan moralisk grund. Principerna definierar och skyddar individens rättigheter, vilka som vi tidigare konstaterat trumfar kollektiva mål (Dworkin 1977: 82). Vilka frågor som i praktiken utgör policyfrågor och vilka som utgör principfrågor är emellertid något grumligt i Dworkins teori. Många politiska frågor kan rättfärdigas både som policyfrågor och som principfrågor. Ett exempel är en lag om rasdiskriminering. En sådan lag kan rättfärdigas både som ett samhälleligt handlingsprogram med syftet att öka samförståndet mellan grupper i samhället, och/eller främja den ekonomiska jämlikheten genom att undanröja hinder för grupper som annars blir utsatta för diskriminering på arbetsmarknaden. Lagen kan emellertid också grundas på principen att varje människa har en rättighet att inte bli utsatt för särskiljande behandling på grund av ras (Simmonds 1988: 112).

Dworkin förutsätter emellertid att det går att skilja på princip- och policyfrågor, samt att folket eller folkets representanter tveklöst bör avgöra policyfrågorna:

Policy decisions must [...] be made through the operation of some political process designed to produce an accurate expression of the different interests that should be taken into account. The political system of representative democracy may work only indifferently in this respect, but it works better than a system that allows nonelected judges, who have no mail bag or lobbyists or pressure groups, to compromise competing interests in their chambers. (Dworkin 1977: 85)

Vad gäller principfrågor är saken annorlunda. Här menar Dworkin att "A judge who is insulated from the demands of the political majority whose interests the right would trump is [...] in a better position to evaluate the argument" (Dworkin 1977: 85). Dworkin menar förvisso att också lagstiftaren har ett ansvar för principfrågorna och försvaret för de individuella rättigheterna. Han menar emellertid likt Chemerinsky att en lagstiftare som vill bli omvald har dåliga förutsättningar att tillvarata en minoritets rättigheter. Om denne motsätter sig majoritetens uppfattning, kommer denna majoritet enligt Dworkin troligen att vända sig till någon annan vid nästa val

(Dworkin 1998: 375). Incitamenten talar således emot att lagstiftaren tar individens rättigheter på allvar. Även hos Dworkin får domstolarna därför en funktion som väktare över medborgarnas individuella rättigheter.

Lagprövning och individ- eller gemenskapsdemokrati

Distinktionen individ – gemenskap är ännu ett demokratiteoretiskt dilemma vilket kan användas för att förstå författarnas olika inställning till lagprövning. Jag vill påpeka att samtliga fyra författare står för en demokratisyn som i grunden är individualistisk. Vi talar alltså inte om en konflikt mellan individualistiska och kollektivistiska samhällsteorier i metodologisk mening. Likväl finns det hos författarna vissa väsentliga skillnader som kan hänföras till denna distinktion, framför allt vad gäller individers förhållande till varandra och till gemenskap inom ramen för demokratiska system.

Här har vi å ena sidan en liberal tradition som är starkt individorienterad. Denna tradition kan beskrivas med begreppet "laissez faire" (ung. låt folk göra som de själva vill). Å andra sidan finns de som beskriver samhället som en gemenskap, där individer interagerar med varandra i skapandet av politik. Barber uttrycker denna gemenskap som att individer "redefine themselves as citizens and come together directly to resolve a conflict or achieve a purpose or implement a decision [...] The citizen is by definition a *we*-thinker, and to think of the *we* is always to transform how interests are perceived and goods defined" (Barber 1984: 153).

Författarnas inställning till individ- eller gemenskapsdemokrati

Det är som ovan konstaterats alldeles uppenbart att rätten till deltagande har en mycket speciell ställning hos Waldron. Det är därför intressant att höra hur Waldron beskriver denna rättighet och hur den förhåller sig till andra rättigheter. Waldron refererar härvidlag till Marx kända distinktion mellan människors rättigheter och medborgarens rättigheter. Människors rättigheter såsom äganderätt, rätt till säkerhet och religiös frihet, är den egoistiska och självtillräckliga människans rättigheter som lever i separation från andra människor och samhället. Medborgarens rättigheter är tvärtom denna atomism, politiska rättigheter som utövas i samhället tillsammans med andra medborgare (Waldron 1999: 232). Waldron menar att denna distinktion är riktig och viktig. Han menar att politiska rättigheter inte skall förstås som gränser kring autonoma individer. De skall i stället förstås som skapandes förutsättningar för stora antal rättighetsbärare att agera tillsammans i gemensamma angelägenheter (Waldron 1999: 233). Waldron påpekar vidare medborgarens politiska rättigheters gemenskapsinriktade eller kollektiva karaktär när han säger att själva ordet deltagande implicerar en kollektiv förståelse. "To participate is to 'take a part or share in an action...', something which necessarily supposes that one is not the *only* person with a part or share in the activity in question" (Waldron 1999: 235). En medborgare som hävdar sin rätt till deltagande hävdar därför inte bara sin egen rätt, utan erkänner samtidigt alla andras rätt till lika deltagande:

As a right-bearer he demands that his voice be heard and that it count in public decision-making. But the form in which his demand is made – a right to *participation* – acknowledges on its face that his is not the only voice in the society and that his voice should count for no more in the political process than the voice of any other right-bearer. His contribution aspires, of course, to decisiveness. But the aspiration is tempered by principles of fairness and equality implied in the universalization of his claim. (Waldron 1999: 236)

Med tanke på att Dworkins och Chemerinskys teorier i så stor utsträckning bygger på tanken om individens rätt gentemot majoriteten, är det svårt att uppfatta deras teorier som något annat än utpräglat individorienterade. I en förklaring av fundamenten i sin rättighetsteori hänvisar Dworkin till Immanuel Kants tankar om mänsklig värdighet. Mänsklig värdighet innebär att det finns vissa sätt att behandla en människa som inte går ihop med att erkänna denna människa som en människa (Dworkin 1977: 198f). Hos Kant ledde denna tanke vidare till ett försvar för mänskliga rättigheter, och det är inte svårt att se att denna tanke passar utomordentligt väl ihop med Dworkins engagerade försvar för individuella rättigheter. Att inte respektera en individs rättigheter ”means treating a man as less than a man, or as less worthy of concern than other men. The institution of rights rests on the conviction that this is a grave injustice, and that it is worth paying the incremental cost in social policy or efficiency that is necessary to prevent it” (Dworkin 1977: 199).

Hävda sin individuella rätt eller se sin plats i en gemenskap?

Skillnaden i författarnas inställning till individ – gemenskap accentueras om vi betraktar deras inställning till kollektiva beslut. Bör individen kunna hävda sin individuella rätt mot sådana beslut, eller bör individen se sin plats i gemenskapen och helt enkelt acceptera utfallet av denna gemenskaps kollektiva beslut? Denna problematik kan anknytas till det dilemma som Wollheim beskrivit som demokratins paradox: En individ ställs i en demokratisk process inför ett val mellan införande av förslag A och B. Utfallet av processen blir att B skall införas. Wollheim frågar sig då: ”Why should a man who wants A think that B ought to be the case, when B is not consistent with A but is arrived at by considering the wants of all the other citizens of the society?” (Wollheim 1962: 76).

Såvitt jag vet har inte Dahl uttalat sig om Wollheims paradox. Jag föreställer mig emellertid att självbestämmande hade varit ett centralt inslag i Dahls lösning. Efter att ha konstaterat att självbestämmande är ett önskvärt mål säger Dahl att detta inte kan nås om människor är isolerade; ”To enjoy satisfactory lives, they must live in association with others. But to live in association with others necessarily requires that they must sometimes obey collective decisions that are binding on all members of the association.” (Dahl 1989: 89f). Dahl menar vidare att majoritetsbeslut leder till största möjliga självbestämmande under dessa omständigheter. Vilket beslut det än blir av A eller B så kommer somliga inte att gilla beslutet, men alla blir ändå tvungna att följa det. När majoriteten får bestämma kommer fler att få bestämma, vilket maximerar självbestämmandet (Dahl 1989: 138).

Waldron tycks mena att den situation som Wollheims paradox beskriver är fullständigt naturlig i ett demokratiskt system:

In the circumstances of politics, a person must expect (unless he is very lucky) to find himself from time to time bound by social arrangements he regards as unjust. That is almost bound to happen, seeing that it is the function of law to lay down rules in circumstances where people disagree about justice. Wollheim's paradox therefore should not be regarded as an anomaly. It is a normal predicament for most people at least some of the time and for many people most of the time, in the circumstances of politics. (Waldron 1999: 247)

Waldron påpekar vidare att Wollheim hade rätt i att paradoxen egentligen inte behöver uppfattas som särskilt motsägelsefull (se Wollheim 1962: 87). En person som tycker att A är rätt beslut, men som ändå hävdar att B bör implementeras svarar i själva verket på två olika men komplementära frågor. ”That B should be implemented is his answer to the question, 'what are *we* to do, given that we disagree about whether A or B is just?' That A is the right decision is his own contribution to the disagreement that called forth that question (Waldron 1999: 248). Som Waldron mycket riktigt påpekar bygger förstås hela detta resonemang på att medborgaren har lika stor lojalitet och känsla för gemenskapen och det demokratiska systemet som för det riktiga i sin egen uppfattning (Waldron 1999: 246). Han menar att:

Taking rights seriously is also a matter of how we respond to contradiction by others, even on an issue of rights. Though each of us reasonably regards his own views as important, we must also (each of us) respect the elementary conditions of *being with others*, which is both the essence of politics and the principle of recognition that lies at the heart of the idea of rights [...] To take rights seriously, then, is to respond respectfully to this aspect of otherness and then to be willing to participate vigorously – but as an equal – in the determination of how we are to live together in the circumstances and the society that we share. (Waldron 1999: 311f)

Även om inte heller Dworkin, såvitt jag vet, har uttalat sig i denna fråga, skulle han sannolikt inte acceptera Waldrons lösning av den demokratiska paradoxen. Dworkin skulle antagligen säga att Waldrons resonemang, som innebär att medborgare skall acceptera majoritetsbeslut mot deras övertygelse i sak och även om det skulle strida mot vad de uppfattar som sin individuella rätt, förutsätter en särpräglad gemenskapsinriktad inställning till demokratin. Medborgarna måste helt enkelt känna en stark ”vi-känsla” för att detta skall vara möjligt (Dworkin 1996: 21ff). Dworkin diskuterar förutsättningarna för en sådan ordning, där medborgarna betraktas, och betraktar sig själva, som ”moral members” i samhället. Han talar dels om strukturella eller allmänna förutsättningar för att kunna uppnå denna grad av gemenskap, sådant som gemensam kultur och historia, gemensamt språk och värderingar etc. Mer intressant är emellertid de relationsbaserade förutsättningarna. Dessa beskriver hur en medborgare måste behandlas av samhället och de andra medborgarna för att kunna räknas som ”moral member” i samhället (Dworkin 1996: 24ff och 1998: 453-458). Dels krävs att det finns möjlighet till ett effektivt deltagande i den demokratiska processen. Med-

borgarens möjlighet att påverka får inte på något sätt bero på förmåga, eller på vilken uppfattning som företräds. Vidare krävs naturligtvis yttrandefrihet inom politiken såväl som i andra delar av samhället. Dessutom krävs att man i den demokratiska processen visar lika hänsyn till alla medlemmars intressen:

Moral membership involves reciprocity; a person is not a member unless he is treated as a member by others, which means that they treat the consequences of any collective decision for his life as equally significant a reason for or against that decision as are comparable consequences for the life of anyone else. So the communal conception of democracy explains an intuition many of us share: that a society in which the majority shows contempt for the needs and prospects of some minority is illegitimate as well as unjust. (Dworkin 1996: 25)

För att medborgare skall räknas som "moral members" krävs att de uppfattar sig själva som delaktiga i något slags partnerskap, liksom man ibland hör en supporter till ett fotbollslag säga att "vi" förlorade en match, trots att de aldrig satt sin fot på fotbollsplanen. "If I am a genuine member of a political community, its act is in some pertinent sense my act, even when I argued and voted against it, just as the victory or defeat of a team of which I am a member is my victory or defeat even if my own individual contribution made no difference either way" (Dworkin 1996: 22). Det väsentliga med dessa Dworkins tankar om "moral membership" är att han menar att om demokratin *inte* präglas av en sådan gemenskap, kan heller inte majoritetsbeslut sägas ha något moraliskt övertag i förhållande till alternativa processer, exempelvis lagprövning (Dworkin 1996: 22). Dworkin nöjer sig inte med detta, utan hävdar dessutom att lagprövning kan stärka känslan av partnerskap i ett samhälle och bidrar därmed, utöver att skydda individens rättigheter, till en bättre demokrati:

We must take a more result-oriented approach: we must judge a political system by its capacity to improve the conditions of genuine political partnership, and not rule out as undemocratic any institution or device, including a constitutional court, that history has shown strengthens that capacity. It would be perverse to condemn, on democratic grounds, any part of what has made ours a better democracy. (Dworkin 1998: 458)

Lagprövning och demokratins substansvärden frihet och jämlikhet

Vi har nu kommit till den mest grundläggande nivån i analysmodellen och i analysen av de fyra författarnas teorier, nämligen demokratins värden. Värdena är som tidigare konstaterats fundamentala för förståelsen av såväl författarnas avvägningar i demokratins konstruktioner som deras inställning till institutionen lagprövning.

Den värdeuppsättning som kan återfinnas i demokratiteorier är inriktad på individerna och deras relationer till varandra och till den offentliga makten (Lundquist 2001: 115). Jag kommer i analysen att utgå från två för demokratin absolut grundläggande substansvärden; frihet och jämlikhet.

Demokratins substansvärden har lite olika ställning i en normativ demokratiteori beroende på inställningen till demokrati som process eller substans. Gemensamt är att demokratins substansvärden kan användas för att överhuvudtaget legitimera en demokratisk ordning. Vi kan med andra ord föredra demokrati framför andra styrelseskick därför att det är det system som bäst främjar ett visst eller vissa värden. I ett processdemokratiskt perspektiv får värdena främst denna betydelse som fundamentala rättfärdiganden. Värdena existerar i den demokratiska processen, och det är genom värdenas förverkligande i den demokratiska processen som demokratin finner sitt existensberättigande (Nilsson 2005: 19). I ett substansdemokratiskt perspektiv får värdena vid sidan av deras betydelse som fundamentala rättfärdiganden också betydelsen att det demokratiska systemet skall förverkliga eller skydda dessa värden. De utgör med andra ord också på ett mer påtagligt sätt mål för demokratin och politiken (jfr Lundquist 2001: 115).

Någon okontroversiell definition av begreppet jämlikhet existerar knappast, och därför kan jämlikhet fungera som grundläggande värde för i övrigt mycket olika demokratiuppfattningar (Evans 2001: 277f). En typ av jämlikhet som aktualiseras i analysen har omväxlande kallats "equality of respect" (Williams 1962: 2), "fundamental equality" (Barry 1992: 323ff), "equality of moral worth" (Weale 1998: 393f). Betydelsen är mer eller mindre densamma för alla dessa benämningar; "that all persons are to be thought of as having the same moral worth and are entitled to equal respect and consideration in the treatment of their interests" (Weale 1998: 393). När man talar om demokrati brukar jämlikhet vidare ofta kopplas till jämlikhet i den demokratiska processen. Detta kan kallas politisk jämlikhet. "Den politiska jämlikheten innebär i praktiken att medborgarna skall ha lika möjligheter att vara med och påverka politiska beslutsprocesser" (Nilsson 2005: 172). Politisk jämlikhet är i komponentdimensionen främst förknippat med folkmakten (jfr Lundquist 2001: 85f). Jämlikhet som lika hänsyn kan däremot betraktas såväl som en aspekt av folkmakt som konstitutionalism. Likabehandling är förvisso den springande punkten i den för konstitutionalismen centrala tanken om rättssäkerhet.

Frihet är ett annat grundläggande demokrativärde. En mycket väsentlig men också kritiserad uppdelning i positiv och negativ frihet har presenterats av Isaiah Berlin. Berlin (1969: 122) beskriver negativ frihet som det område medborgarna kan vara och göra som de vill utan inblandning av andra. En människa är med andra ord fri i den utsträckning ingen annan människa eller grupp av människor lägger sig i hennes förhållanden. Berlin menar själv att folkmakt inte är en nödvändig förutsättning för negativ frihet. Frihet i negativ mening handlar ju mer om omfattningen av det styre som utövas, inte vem som utövar det (Berlin 1969: 129). Det Berlin benämner positiv frihet, frihet som självbestämmande eller självstyre, menar han ofrånkomligen har en starkare koppling till folkmakten. Den centrala frågan här är inte: Vad är jag fri att göra eller vara? Utan; Av vem styrs jag? (Berlin 1969: 130). Det kan tyckas som att de båda frihetsbegreppen flyter ihop i något slags önskan om självbestämmande. Berlin hävdar emellertid bestämt att önskan att styra sig själv, eller åtminstone delta i den politiska process som har stor betydelse för ens liv, är något annat än en önskan om ett utrymme för autonomt handlande (Berlin 1969: 131).

Frihet och jämlikhet – Dahl och Waldron

Dahl framhåller ”the idea of intrinsic equality” som absolut grundläggande för sin demokratiuppfattning. Dahl avser med detta att det gemensamma styret skall ta lika stor hänsyn till, eller betrakta varje individ som lika berättigad att få sina intressen tillgodosedda som alla andra. Ingen har ett mer berättigat anspråk än någon annan (Dahl 1989: 86f). Dahl påpekar emellertid att även om detta värde är absolut fundamentalt, är det alltför svagt för att ensamt stå som värdegrund för demokratin. Ett grundläggande problem är att ”the idea of intrinsic equality” inte på något sätt anger vad som skall räknas till en människas intressen, kort sagt vad som är gott för denne. Den blir avsevärt mer relevant för den demokratiska processen om vi tolkar den så att människors intressen bland annat innebär ”claims to maximum feasible freedom, personal development, and opportunities to satisfy urgent political concerns more generally” (Dahl 1989: 96). Dahl talar här framförallt om ”freedom of self-determination”, att själv styra och att lyda de lagar man själv har valt, eller positiv frihet med Berlins terminologi (Dahl 1989: 89).

Även om jämlikhet som ”the idea of intrinsic equality” på detta sätt preciseras som positiv frihet är Dahl inte nöjd. ”the idea of intrinsic equality” innebär inte att det är intressebärande själva som bäst kan bedöma sina intressen, och inte heller att de själva skall fatta besluten. Om vars och ens bästa bör ges lika hänsyn, och det visar sig att en överlägsen grupp människor bäst kan omsätta denna princip i praktiken vore ju något slags förmyndarskap att föredra framför en ordning där subjekten själv fattade besluten (Dahl 1989: 88). Ytterligare något måste enligt Dahl till för att få en stabil värdegrund för demokratin. Dahl lägger därför den sista pusselbiten i demokratin värdegrund, vilken han kallar ”the strong principle of equality”. Denna innebär att alla vuxna betraktas som tillräckligt kvalificerade att bedöma sina egna intressen och att styra sig själva. Mer konkret innebär det att vid bindande beslut måste varje medborgares krav på vilka lagar, regler eller åtgärder som bör antas räknas som lika giltigt som alla andras (Dahl 1989: 105). Dahls starka jämställdhetsprincip ger med andra ord uttryck för det som ovan talats om som politisk jämlikhet.

Även om Waldron själv inte explicit diskuterar de grundläggande värdena för sin demokratiuppfattning är det tydligt att Waldron har avsevärt gemensamt med Dahl i detta avseende. Med tanke på Waldrons framhållande av rätten till deltagande, tycks frihet i positiv mening vara ett grundläggande värde i Waldrons demokratiuppfattning. Waldrons rätt till deltagande i den demokratiska processen skulle lika gärna kunna uttryckas som en rätt till självbestämmande eller åtnjutande av (positiv) frihet genom den demokratiska processen. Värdet politisk jämlikhet tycks även hos Waldron ha en stark ställning. I ett försvar för majoritetsprincipen skriver Waldron:

The method of majority-decision [...] involves a commitment to give *equal* weight to each person's view in the process by which one view is selected as the group's. Indeed, it attempts to give each individual's view the greatest weight possible in this process compatible with an equal weight for the views of each of the others. Not only may each person's view be minimally decisive, but the method accords maximum decisiveness to each, subject only to the constraint of equality. (Waldron 1999: 114)

Man skulle kunna förstå inte bara citatet ovan utan Waldrons teori i stort som ett försök att maximera frihet i positiv mening med bibehållen respekt för politisk jämlikhet.

Frihet och jämlikhet – Dworkin och Chemerinsky

Dworkin och Chemerinsky betonar delvis andra betydelser av värdena jämlikhet och frihet än Dahl och Waldron.

Chemerinsky diskuterar inte explicit de värden som underbygger hans teori om demokrati och lagprövning. Dessa framgår emellertid implicit av hans framställning. Vi har tidigare konstaterat att Chemerinsky ytterst legitimerar demokratin substantiellt. Chemerinsky menar att konstitutionalism och ett system med maktindelning genom lagprövning är det bästa sättet att garantera denna demokratins substans från majoritetens förtryck. ”The constitution protects substantive values from majoritarian pressures, and judicial review enhances democracy by safeguarding these values” (Chemerinsky 1987: 2). Även om Chemerinsky inte direkt uttalar vilka värden systemet med lagprövning bör skydda, utan enbart lite svepande talar om frihet och jämlikhet, är det, framför allt med utgångspunkt i hans syn på majoritetsbeslut, tydligt att frihet i negativ mening är ett grundläggande värde i Chemerinskys demokratisyn. Chemerinskys betoning av konstitutionellt rättighetskydd och lagprövning som skydd mot majoritetens förtryck är samtidigt ett försvar för frihet i negativ mening. ”The constitution safeguards basic liberties from social majorities providing additional protection for political minorities” (Chemerinsky 1987: 28). Mer precist angående lagprövningens roll för upprätthållandet av vissa värden har Chemerinsky sagt: “Ultimately, I believe that it is desirable to have an institution, like the Supreme Court, to decide, in interpreting the Constitution, the content of society’s most precious values and protect them from legislative interference” (Chemerinsky 2004: 1022).

Med Dworkins starka engagemang för individens rättigheter och bevarande av en autonom sfär för individen är det lätt att dra slutsatsen att även Dworkins demokratiuppfattning vilar på frihet i negativ mening. Dworkin menar emellertid att det lätt leder fel att utgå från detta värde och konstaterar kallt att ”there exist no general right to liberty at all” (Dworkin 1977: 269). Frihet i negativ mening har emellertid ändå en plats i Dworkins demokratibegrepp, inte som ett värde i sig, utan snarast genom det sätt Dworkin tolkar värdet jämlikhet (se Dworkin 1996: 17). Dworkin argumenterar explicit utifrån värdet jämlikhet i frågan om demokrati och lagprövning. Med jämlikhet menar Dworkin det han kallar ”the liberal conception of equality”, vilket får anses ligga mycket nära det jämlikhetsbegrepp som Dahl hänvisar till och som vi ovan talat om som principen om lika hänsyn (Dworkin 1977: 273). Detta värde är absolut grundläggande för Dworkin. Han talar i själva verket om jämlikhet i denna bemärkelse som “the defining aim of democracy” (Dworkin 1996: 17). Med detta menar han att:

Government must treat those whom it governs with concern, that is, as human beings who are capable of suffering and frustration, and with respect, that is, as human beings who are capable of forming and acting on intelligent concep-

tions of how their lives should be lived. Government must not only treat people with concern and respect, but with equal concern and respect. (Dworkin 1977: 272)

Vad innebär då "lika hänsyn och respekt" till människor som har en egen uppfattning om hur deras liv bäst skall levas? Dworkin drar härvidlag andra slutsatser än Dahl. Hos Dworkin är frihet i negativ mening kopplat till kravet på jämlikhet istället för som hos Dahl där frihet i positiv mening knyts samman med kravet på jämlikhet. Dworkin menar att politiska beslut i så stor utsträckning som möjligt skall förhålla sig neutrala till olika uppfattningar, levnadssätt och intressen, kort och gott olika uppfattningar om vad ett gott liv är (Dworkin 1985: 191). Att behandla medborgarna jämlikt innebär att låta dem leva de liv som de uppfattar som gott i så stor utsträckning som möjligt, utan att samhället tar ställning eller försöker förhindra detta. Ett styre som respekterar jämlikhet som lika hänsyn och respekt, godtar därför frihetsinskränkningar endast på vissa grunder (Dworkin 1977: 272). Vad gäller principfrågor, då någons frihet inskränks på grund av att en annans rättigheter riskerar att skadas, kan detta accepteras med bibehållen hänsyn till lika hänsyn och respekt. Policyargument däremot kan inte användas för att inskränka någons frihet om det som vill uppnås med policyn i sig är ett kontroversiellt mål. Jämlikhet som lika hänsyn och respekt kräver just att samhället inte tar ställning i sådana kontroversiella frågor. Det skulle nämligen innebära att någons uppfattning om det goda livet favoriserades i förhållande till någon annans uppfattning (Dworkin 1977: 274).

Slutsatser

Genom en analys av fyra framstående forskares normativa teorier om demokrati och lagprövning har vi sökt svaret på frågan hur man med demokratin som utgångspunkt kan rättfärdiga ett positivt respektive negativt ställningstagande till lagprövning. Vi kan konstatera att det finns avsevärda skillnader i värderingar i flera av analysmodellens dimensioner mellan å ena sidan Dahl och Waldron som har en negativ inställning till lagprövning och å andra sidan Dworkin och Chemerinsky som är positiva till det samma.

Om vi för en stund återgår till den analysmodell som presenterades inledningsvis och som har styrt analysen (se figur 1) kan vi konstatera följande samband:

Dahls och Waldrons avvägningar i abstraktionsdimensionen skall främst ses som aspekter av demokratikomponenten folkmakt och återfinns därför främst i de tre övre tomma cellerna i matrisen. Dworkins och Chemerinskys avvägningar kan däremot främst betraktas som uttryck för konstitutionalism och återfinns därför främst i de tre nedre tomma cellerna i matrisen. Ur detta perspektiv blir frågan om lagprövningens roll i demokratin som tidigare påståtts just en kamp om den rätta betoningen mellan folkmakt och konstitutionalism inom ramen för demokratiska system som omfattar dem båda. Ytterligare ett relevant samband gäller förhållandet mellan de olika nivåerna i abstraktionsdimensionen. Jag menar att Dahl och Waldrons negativa inställning till institutionen lagprövning, och Dworkin och Chemerinskys positiva inställning till det samma kan prövas och också består provet mot deras inställning till demokratin

på de mer abstrakta nivåerna, således ett horisontellt samband i figuren. Att ta ställning i fråga om lagprövningens roll i demokratin handlar *inte* om att ta ställning för eller emot demokratin. Däremot handlar det i allra högsta grad om att ta ställning i frågan *vilken* demokrati vi vill ha.

Jag har i denna uppsats analyserat hur en positiv respektive negativ inställning till lagprövning kan rättfärdigas på ett principiellt plan. Man kan, särskilt med anledning av att Sverige står inför ett konstitutionellt vägval härvidlag, fråga sig om det är tillräckligt med en principiell analys för ett ställningstagande i lagprövningsfrågan? Ross hävdar att så inte är fallet. Han tycks till och med mena att det överhuvudtaget är meningslöst att på detta sätt generellt och abstrakt diskutera lagprövningsfrågan. För en meningsfull diskussion om lagprövning måste man enligt Ross ta hänsyn till ett lands historiska förutsättningar, vilka andra garantier som finns mot missbruk av normgivningsmakten, samt inte minst vilken tillit och respekt domstolarna åtnjuter i samhället (Ross 1966: 187). Nergelius har med direkt hänvisning till Ross hävdad att man kan skilja på generella ideologiska och mer konkreta frågor om det konstitutionella rättighetsskyddet. Även om Nergelius alltså menar att man kan diskutera frågan ”generellt och abstrakt”, varnar han samtidigt för tron på en universell lösning. För att kunna dra slutsatser om lämpliga lösningar för ett specifikt land, måste rättstraditioner, kulturarv osv. i landet i fråga beaktas (Nergelius 1996: 740). Holmström tycks vara inne på samma spår när han säger att ”det är grundläggande ideals konfrontation med en given social verklighet och historiska erfarenheter som ger grundlagsfäderna anledning att föreslå den ena eller andra konstitutionella lösningen” (Holmström 1998: 60). Min uppfattning är att en principiell diskussion är nödvändig men knappast tillräcklig för ett ställningstagande i frågan om lagprövningens roll i demokratin. Jag håller alltså med Ross, Nergelius och Holmström om att man utöver en principiell analys måste ta hänsyn till den politiska och rättsliga kulturen i vid bemärkelse och dessutom en mängd andra mer specifika förutsättningar såsom till exempel förutsättningarna för grundlagsändring.⁷ Likväl, när jag säger att en principiell diskussion är *nödvändig*, vill jag understryka betydelsen av att diskutera frågan på det sätt som gjorts i denna uppsats; som en avvägning mellan principer och värderingar och i grunden vilka värden vi vill skall präglade vår demokrati. Låt oss hoppas att det stundande grundlagsförslaget kan ge upphov till en sådan diskussion.

7 Nergelius har påpekat att argumentet att folket och de folkvalda ändå alltid har det sista ordet i och med möjligheten till grundlagsändring, borde ha stor betydelse i den svenska debatten eftersom det är relativt lätt att ändra grundlagen i Sverige (Nergelius 1996 s. 150).

Referenser

- Barber, Benjamin, 1984. *Strong democracy. Participatory Politics for a New Age*. Berkeley, California: University of California Press.
- Barry, Brian, 1992. "Equality", s 322-329, i Becker, Lawrence C. & Becker, Charlotte B. (red) 1992. *Encyclopedia of Ethics*. New York & London: Garland Publishing.
- Bergström, Göran & Boréus, Kristina, 2000. *Textens mening och makt. Metodbok i samhällsvetenskaplig textanalys*. Lund: Studentlitteratur.
- Berlin, Isaiah, 1969. *Four Essays on Liberty*. Oxford: Oxford University Press.
- Boström, Bengt-Ove, 1988. *Samtal om Demokrati*. Göteborg: Doxa AB.
- Chemersinsky, Erwin, 1987. *Interpreting the Constitution*. New York: Praeger.
- Chemersinsky, Erwin, 2004. "In Defense of Judicial Review: A Reply to Professor Kramer", *California Law Review* 92(4), s 1013-1025.
- Dahl, Robert A., 1989. *Democracy and its critics*. New Haven & London: Yale University Press.
- Dahl, Robert A., 2003. *How Democratic is the American Constitution?* New Haven & London: Yale University Press.
- Dahl, Robert A., 2006. *On political equality*. New Haven & London: Yale University Press.
- Dworkin, Ronald, 1977. *Taking rights seriously*. London: Duckworth.
- Dworkin, Ronald, 1985. *A Matter of Principle*. Cambridge & London: Harvard University Press.
- Dworkin, Ronald, 1984. "Rights as trumps", s. 153-167 i Waldron, Jeremy (red), *Theories of rights*. Oxford: Oxford University Press.
- Dworkin, Ronald, 1996. *Freedom's law. The Moral Reading of the American Constitution*. Cambridge: Harvard University Press.
- Dworkin, Ronald, 1998. *Law's empire*. Oxford: Hart Publishing.
- Dworkin, Ronald, 1998. "The Partnership Conception of Democracy", *California Law Review* 86(3), s 453-458.
- Ely, John Hart, 1980. *Democracy and distrust*. Cambridge & London: Harvard University Press.
- Evans, Mark A., 2001. "Equality", s. 277-280, i Clarke, Paul Barry & Foweraker, Joe (red), *Encyclopedia of Democratic thought*. London: Routledge.
- Hermansson, Jörgen, 1999. "Om att tämja folkmakten", s. 9-42, i Amnå, Erik (red), *Maktodelning*. SOU 1999:76.
- Hermansson, Jörgen, 1986. "Demokrati i västerländsk mening", *Statsvetenskaplig tidskrift* 89, s 253-264.
- Holmström, Barry, 1998. *Domstolar och demokrati. Den tredje statsmaktens politiska roll i England, Frankrike och Tyskland*. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis.
- Lundquist, Lennart, 2001. *Medborgardemokratin och eliterna*. Lund: Studentlitteratur.
- Nergelius, Joakim, 1996. *Konstitutionellt rättighetsskydd. Svenske rätt i ett komparativt perspektiv*. Stockholm: Norstedts Juridik.
- Nergelius, Joakim, 1999. "Maktodelning och politikens judikalisering", s. 55-84 i Amnå, Erik (red), *Löser juridiken demokratins problem?* SOU 1999:58.
- Nilsson, Tom, 2005. *Till vilken nytta? Om det lokala politiska deltagandets karaktär, komplexitet och konsekvenser*. Lund: Lund Political Studies.
- Peczenik, Aleksander, 1995. *Vad är rätt? Om demokrati, rättsäkerhet, etik och juridisk argumentation*. Stockholm: Norstedts juridik.
- Ross, Alf, 1966. *Dansk Statsförfatningsret. 2:a upplagan*. Köpenhamn: Nytt Nordisk Forlag – Arnold Busck.
- Simmonds, Nigel E., 1988. *Juridiska principfrågor. Rättvisa, gällande rätt och rättigheter*. Stockholm: Norstedts juridik.

- Taxell, Lars Erik, 1976. *Rätt och demokrati*. Åbo: Acta Academiae Aboensis.
- Taxell, Lars Erik, 1987. *Demokrati – teori och verklighet*. Åbo: Åbo Akademis Förlag.
- Vallinder, Torbjörn, 1995. "When the courts go marching in", s. 13-26 i Tate, C Neal & Vallinder, Torbjörn (red), *The Global Expansion of Judicial Power*. New York & London: New York University Press.
- Waldron, Jeremy, 1999. *Law and Disagreement*. Oxford: Clarendon Press.
- Waldron, Jeremy, 2006. "The Core of the Case Against Judicial Review". *The Yale Law Journal* 115(6), s 1346-1406.
- Weale, Albert, 1998. "Equality", s. 392-395 i Craig Edward (red) *Encyclopedia of philosophy*. London: Routledge.
- Williams, Bernard, 1962. "The idea of equality", s. 110-131 i Laslett, Peter & Runciman, W.G. (red), *Philosophy, Politics and Society*. Oxford: Basil Blackwell.
- Wollheim, Richard, 1962. "A paradox in the theory of democracy", s. 71-87 i Laslett, Peter & Runciman, W.G. (red), *Philosophy, Politics and Society*. Oxford: Basil Blackwell.

Offentligt material

- Dir. 2004: 96. *En samlad översyn av Regeringsformen*.
http://www.grundlagsutredningen.se/templates/pages/StandardPage_____189.aspx
(senast besökt 9 november 2007)

■ Politisk information og politiske holdninger: Hvordan influerer opinionsmålinger vælgerne partipræference?

DAVID NICOLAS HOPMANN¹

ABSTRACT

Political Information and Political Opinions: The Impact of Opinion Polls on Voters' Party Preferences. In the efforts to explain election outcomes, the interest in the effects of political communication, information and media coverage on political opinions has increased. This includes the effects of political opinion polls in the media. Especially after 1980, numerous studies about the effects of opinion polls on voters' party preference have been published. However, it seems as if many studies approach the issue with ad hoc constructed models not or only partly guided by the existing literature. Research is little cumulative. One of the reasons for this is probably that no recent comprehensive and systematic overview has been published. This article fills this gap: It presents and systematizes approaches in studies analyzing the effects of opinion polls on voters' party preferences. By discussing theoretical and empirical gains and weaknesses, important questions for future research are highlighted.

I bestræbelserne på at forstå valgresultater fokuseres der i forskningen igen i stigende grad på politisk kommunikation, information og mediernes betydning for borgernes politiske holdninger. Samlet set er et voksende antal videnskabelige artikler om *agenda-setting*, *framing* og *priming* blevet offentliggjort gennem de sidste år (Weaver 2007). I tråd hermed er også fokus på effekten af mediernes omtale af meningsmålinger på valgresultater steget markant siden 1980'erne. Teorier og modeller anvendt i analyser af meningsmålinger minder meget om de fremgangsmåder, vi finder i andre medieeffektstudier. Derfor er det relevant at se nærmere på dem i forbindelse med den generelle fokus på medieeffekter på politiske holdninger og dermed valgresultater.

Meningsmålinger er yderligere særligt interessante, fordi offentliggørelsen af meningsmålinger om politiske partier eller kandidater i flere lande er forbudt i bestemte perioder. I løbet af de sidste år er reglerne i nogle lande blevet liberaliseret (f.eks.

1 Cand. scient. pol. David Nicolas Hopmann är Ph.d.-stipendiat vid Institut for statskundskab, Syddansk Universitet Odense.

E-post: dnh@sam.sdu.dk

For deres kommentarer til tidligere versioner af denne tekst vil jeg gerne takke Lise Tøgeby, Erik Albæk, Robert Klemmensen, Christian Elmelund-Præstekær, Vibeke Pierson samt de to anonyme reviewere. Evt. fejl er selvfølgelig mit ansvar alene.

Frankrig), i andre lande er reglerne blevet mere restriktive (f.eks. Grækenland). Begrundelsen for forbud er som oftest, at "the dignity of the democratic process" skal beskyttes (Spangenberg 2003: 7). Men kan dette forsvares teoretisk og empirisk? Hvilken effekt har mediernes omtale af meningsmålinger på borgernes politiske holdninger?

"I suspect that research on other less intuitively compelling hypotheses would have died out from a similar lack of systematic evidence" skriver Diana Mutz (1994: 160) i en artikel om meningsmålingers effekt på vælgernes politiske holdninger og stemmeadfærd. Der er enorme forskelle i studierne forklaringsmodeller og fremgangsmåder. Litteraturen på området fremstår overordnet set ikke som et resultat af kumulativ fremskridt. En af grundene hertil er formentlig, at der ikke findes en nyere offentliggjort bred og systematisk oversigt over mulige årsager til meningsmålingernes effekt: Hvordan kan meningsmålinger overhovedet have en effekt på vælgernes holdninger, og hvilke antagelser og teorier om de bagvedliggende processer arbejdes der med? Adskillige studier undersøger effekter af meningsmålinger, nogle finder effekter, andre gør ikke. Men forklaringerne for mulige effekter eller fravær af effekter varierer så voldsomt fra analyse til analyse, at læseren hurtigt får det indtryk, at der snarere er tale om ad hoc konstruerede forklaringsmodeller end om forbedring af hidtidige forskningsansatser.

Denne artikel giver en systematisk oversigt over forskningens status om meningsmålingers effekter: Hvilke teoretiske modeller findes, hvilke empiriske resultater er forskningen nået frem til? Grundlaget for gennemgangen af litteraturen er artikler om meningsmålingers effekter på partivalget. Desuden henvises til enkelte analyser vedrørende konkrete politiske emner. Artikler om meningsmålingernes indflydelse på folkeafstemninger eller valgdeltagelse² bliver ikke inddraget.

1. Forskningens status

Meningsmålinger om partipræferencen, som vi kender dem i dag, fik deres gennembrud i USA i 1936: George Gallup kunne på baggrund af nogle få tusinde – men repræsentative svar – forudsige resultatet for USA's præsidentvalg (Gallus 2002), i modsætning til bladet *Literary Digest* der trods over to millioner svar på en spørgeskemaundersøgelse ramte forkert. Allerede dengang fandtes i USA en livlig diskussion om meningsmålingernes effekter, og om de skulle forbydes (sml. Gallup & Rae 1940; Hardmeier & Roth 2001: 2; Pierce 1940).

Men der er selvfølgelig sket forandringer siden dengang, som to ikke offentliggjorte sammenfattende analyser af meningsmålingernes effekter påpeger: Hardmeier & Roth (2001) og Irwin & van Holsteyn (2000).³ Begge sammenfatninger gør opmærk-

2 Så vidt vides, findes i større omfang kun US-amerikanske undersøgelser af meningsmålingernes effekter på valgdeltagelsen: Sammenfattende tyder resultaterne ikke på en sammenhang mellem meningsmålinger og valgdeltagelse (Brettschneider 2000: 492; Gallus 2002: 33; Hardmeier & Roth 2001: 20f).

3 Førstnævnte sammenfatning anvender meta-analytisk statistik, det undlader sidstnævnte med henvisning til de store konceptuelle forskelle mellem de enkelte undersøgelser (Irwin & van Holsteyn 2000: 2). Hardmeier & Roth (2001) sammenfatter 74 resultater i 34 undersøgelser, Irwin & van Holsteyn (2000) diskuterer 79 artikler eller bogkapitler.

Tabel 1: Mulige processer udløst af en påvirkning af meningsmålinger.^a

Affektive processer	Kognitive processer
Konformitetsønske & isolationsfrygt	Signalmodtagelse
Ønske om at vinde	Signalforarbejdning
Medlidenhed (evt. plus kynisk protest)	Strategisk-taktisk vælgeradfærd

a) Desuden findes der formelle matematisk-økonometriske orienterede modeller (for en oversigt, se Irwin & van Holsteyn 2000: 6). Aubert (1987: 5) gør opmærksom på, at sådanne modeller er "difficult to come to grips with on an empirical level". Ud over de ofte urealistiske antagelser om uvidenhed hos vælgerne (sml. afsnit 3), viser en gennemgang af artiklerne, at modellerne kun meget sjældent testes empirisk, og hvis med meget begrænset succes. Derfor ses i det følgende bort fra disse modeller.

som på, at der er sket et skift i forskningen om meningsmålingernes effekter omkring år 1980. Siden det US-amerikanske præsidentvalg i 1980 er væsentlig flere undersøgelser om meningsmålingernes effekter blevet offentliggjort. Antageligvis er baggrunden herfor en ændring af nomineringsprocedurerne til US-amerikanske præsidentvalg og en interesse i at kunne forklare vælgerens stemmeadfærd (sml. Bartels 1988). Desuden finder analyser efter 1980 generelt større effekter af meningsmålinger end tidligere undersøgelser (Hardmeier & Roth 2001: 17; Irwin & van Holsteyn 2000: 3). Som den efterfølgende gennemgang vil vise, kan dette bl.a. skyldes ændret fokus i analyser af meningsmålinger.

Zajonc (1980) argumenterer for, at der i studier af præferencer og holdninger skelnes mellem *affektive* og *kognitive* processer: Affektion involverer primært følelser, kognition involverer primært tænkning over informationer. Disse processer kan selvfølgelig ikke adskilles fuldstændigt, men vil guide os gennem den følgende diskussion. Inddelingen skal forstås som en analytisk distinktion. Den efterfølgende gennemgang vil desuden vise, at de fleste forklaringsmodeller for meningsmålingernes effekter netop typisk fokuserer på enten affektive eller kognitive faktorer hos vælgerne, hvilket derfor også lægger op til en sådan distinktion i en oversigt over litteraturen (se tabel 1).

Begge de nævnte oversigtsartikler opererer med lignende inddelinger (sml. Irwin & van Holsteyn 2000: 10). Denne artikels gennemgang adskiller sig fra dem ved at gennemføre en mere stringent inddeling og for det andet ved at fokusere mere på de bagvedliggende processer. Det skal fremhæves, at der vil være tale om processer på individniveau. Desuden vil fokus være på litteraturen om meningsmålingers effekter, ikke på forskning i partipræference eller andre valgundersøgelser, socialpsykologien m.fl. Det siger dog sig selv, at mange argumenter fra disse nærtbeslægtede områder ligner hinanden meget.

2. Affektive processer: Præsentation

Den afgørende forskel mellem en affektiv og en kognitiv proces antages at være, hvorvidt politiske overvejelser er dominerende. I en affektiv reaktion handler det ikke om det politiske i sagen, men andre faktorer som f.eks. vælgerens følelsesmæssige

forhold til deres sociale omgivelser. Affektive processer som reaktion på en meningsmåling har med andre ord det tilfælles, at reaktionerne ikke domineres af meningsmålingens politiske betydning, men først og fremmest af følelser hos vælgerne (sml. Bartels 1988: 135; Zajonc 1980: 157).

Bandwagon

De fleste studier, der arbejder med affektive processer, tager udgangspunkt i at forklare, hvorfor en formentlig kommende vinder eller taber tiltrækker flere stemmer. Den mest diskuterede effekt af meningsmålinger på vælgernes partipræference er antageligvis "bandwagon" (Irwin & van Holsteyn 2000: 11; Schoen 2004: 12). Der findes dog mange forskellige definitioner af, hvad en *bandwagon*-effekt præcis betyder (sml. f.eks. de Bock 1971: 175ff.; Irwin & van Holsteyn 2000). Overordnet betragtet beskrives med *bandwagon*, at den formentlig kommende vinder som reaktion på en meningsmåling får endnu flere stemmer. Selv om denne effekt selvfølgelig ikke per automatik kan skyldes en affektiv proces, er *bandwagon*-begrebet generelt knyttet til antagelser om affektive processer (sml. Irwin & van Holsteyn 2000: 3ff.; Mutz 1998: 207ff.)⁴.

Tidsskriftet *Public Opinion Quarterly* satte allerede i 1940 med flere artikler fokus på meningsmålingernes rolle i valgprocessen. I en af artiklerne skrev George Gallup, at det med begrebet *bandwagon* antages, at "pre-election polls tend to handicap the 'losing' side by influencing doubtful voters to vote for the 'winning' candidate" (Gallup & Rae 1940: 244). Han beskriver ikke nærmere processerne bag effekten, formentlig fordi han alligevel afviser dens eksistens. I samme nummer af tidsskriftet beskriver socialpsykologen Floyd Allport *bandwagon*-adfærd som et ønske om konformitet. Mennesker ønsker at være en del af massen, og dette ønske frem for rationelle overvejelser dominerer beslutningstagningen (Allport 1940: 250).

Mange analyser henviser til Lazarsfeld, Berelson & Gaudets bog *'The People's Choice'* ([1944] 1968). Der konstateres en begrænset *bandwagon*-effekt, som forklares med, at der er "certainly some people who gain pleasure from being *non-conformist*, but under normal circumstances they are probably very much in the minority" (op.cit.: 154, kursiv tilføjet). Årsagen hertil er, at mennesker ikke vil afvige fra normen: "The easiest way for most children to avoid discomfort is to do what others tell them to do" (op.cit.: 155).

Lupri (1969: 100) beskriver med henvisning til nævnte bog *bandwagon*-effekten som en "Mitläufereffekt". Holmberg & Peterssons (1980: 224) svenske oversættelse lyder "överlägeseffekt", de henviser ligeledes til Lazarsfeld m.fl. uden dog at diskutere de muligvis bagvedliggende processer nærmere. Også Granberg & Holmberg (1986: 360) henviser til Lazarsfeld m.fl. og beskriver, at den grundlæggende opfattelse af

4 Begrebet "bandwagon" kendes også i mikroøkonomien, hvor det blev introduceret af Harvey Leibenstein (1950) til at beskrive ikke-funktionel konsumadfærd, der defineres som "that portion of the demand for a consumers' [sic] good which is due to *factors other than the qualities inherent in the commodity*" (op.cit.: 189, kursiv tilføjet). "Bandwagon" er den del af ikke-funktionel konsumadfærd, hvor "demand for a commodity is *increased* due to the fact that others are also consuming the same commodity" (loc.cit., kursiv original). Inddelingen af konsumadfærd svarer altså stort set til den her valgte inddeling i affektive og kognitive processer.

vælgere i *bandwagon*-tankegangen er, at mennesker ikke kan eller vil tage selvstændige beslutninger: "Humans are viewed as *heteronomous*, either incapable of making, or disinclined to make, rational decisions on their own". Mennesker har et ønske om at "avoid isolation and to be on the side of the majority or with a successful social movement" (loc.cit., kursiv i original). Næsten samme forklaring nævnes af Schoen (2004: 12). Skalaban (1988: 137) forklarer *bandwagon* med en henvisning til en antagelse om, at massemedierne og deres meningsmålinger er med til at definere "socially acceptable and desirable behavior".⁵ De Bock (1971: 176) forklarer tendensen til at stemme på den førende kandidat med en "groeiende psychologische geisoleerdheid van het individu" og en "sterke conformiteitsdrang" hos mennesket.⁶ Han overvejer den variation, at *bandwagon*-effekten også kan opstå, hvis en kandidat klarer sig bedre end forventet, men ikke nødvendigvis er førende, men præsenterer ingen uddybende begrundelse for, hvorfor vælgerne skulle reagere på denne måde (sml. Irwin & van Holsteyn 2000: 12).

Ønsket om at vinde

I 1980'erne synes flere forskere at nedtone fokuseringen på konformitet og samtidig at fremhæve ønsket om at være på den vindende side (sml. Irwin & van Holsteyn 2000: 7, 11), om end allerede Lazarsfeld m.fl. nævnte samme forklaring ([1944] 1968: 108). Sudman (1986: 333) forklarer en *bandwagon*-effekt med, at nogle vælgere ønsker at være "on the winning side". Tilsvarende skriver Abramowitz (1989), at vælgere "want to be on the winning side in the nominating campaign because supporting a winner is intrinsically more enjoyable than supporting a loser" (op.cit.: 980). Dette svarer stort set til Ansolabehere & Iyengars (1994: 414) begrundelse for affektive processer. West (1991: 153) taler om en "rally-around-the-winner effect", der opstår, fordi "voters use polls to see which ways the political winds are blowing".

For mange analyser, der anvender en affektiv forklaringsansats af en *bandwagon*-effekt, gælder, at de enten ikke uddyber eller endda slet intet argument har, om hvorfor en *bandwagon*-effekt skulle udløses af affektive processer (sml. diskussionen i Irwin & van Holsteyn 2000: 5, van Holsteyn & Irwin 2003: 11; Mutz 1992: 96f., 1997: 105).

Underdog

I litteraturen findes forskellige side- og modstykker til *bandwagon*-effekten, hvoraf den mest kendte formentlig er "underdog"-effekten. Svarende til den beskrevne *bandwagon*-effekt antages som regel også ved *underdog*-effekten, at den udløses af en affektiv proces (sml. Irwin & van Holsteyn 2000: 3ff.): En kandidat eller et parti får flere stemmer, fordi vælgere synes, det er "synd" for vedkommende. Vælgerne har medlidenhed med den formentlige taber af et valg (Kirchgässner 1986: 236). Fleitas (1971: 435f.) f.eks. forsøger i en eksperimentel undersøgelse at udløse en sådan effekt ved at

5 To analyser af meningsmålingers effekter på holdninger til politiske emner har en lignende definition. Kaplowitz, Fink, D'Alessio & Armstrong (1983: 6) antager, at meningsmålingernes effekt kan skyldes, at "one seeks to conform to the central tendency of the group". Marshs (1984: 71) diskussion er påfaldende ens.

6 Dansk: En "tiltagende psykologisk isoleretethed af individet" og en "stærk trang til konformitet".

præsentere *underdog*'en i fingerede meningsmålinger som en relativt ukendt kandidat, hvis manglende ressourcer "forced him to conduct a door-to-door campaign in an effort to meet the voters". Hans modkandidat havde "strong financial backing" og en "prestigious family background". Begge beskrivelser forholder sig tydeligvis ikke til politiske argumenter. Buch (2001: 133) taler om "jantelov". Holmberg & Petersson (1980: 224) foreslår ordet "underlågeseffekt" som svensk oversættelse af *underdog* uden dog at uddybe argumentationen om de processer, der udløser effekten.

West (1991: 153) mener ligeledes, at vælgerne kan have medlidenhed med den kandidat, der står dårligere i meningsmålingerne. Han tilføjer desuden en yderligere vinkel ved at overveje, om denne medlidenhed kan skyldes, at vælgerne er blevet mere kyniske over for eliterne end før i tiden: "If voters resent being told by the media or political elites with polls that the race is over, it may increase movements away from the leading position" (loc.cit.). Schoen (2004: 13) henviser til både "Mitleid" og "Trotzhaltung".

Generelt gælder, at stort set ingen analyse af *underdog*-effekten henviser til teori eller empiri, der substantielt underbygger de antagne bevæggrunde for stemmeadfærden (Irwin & van Holsteyn 2000: 5), altså hvorfor og hvordan f.eks. en meningsmåling skal kunne udløse medlidenhed med en konsekvens for vælgernes partipreference.

For analyser af både *underdog* og *bandwagon* gælder desuden ofte, at der ikke diskuteres, hvilke konkrete vælgergrupper (f.eks. højt vs. lavtuddannede) der kunne blive influeret. Det kan skyldes, at de studier, der undersøger affektive reaktioner, typisk er eksperimenter, og ofte gennemføres med studerende – og dermed er der ingen større variation på en række ellers relevante baggrundsvariabler. Men heller ikke andre analyser klargør billedet. West (1991), der anvender surveydata, finder f.eks. ingen sammenhæng med uddannelse. Lazarsfeld, Berelson & Gaudet ([1944] 1968) kommer ind på, men diskuterer ikke nærmere, at især tvivlende vælgere kan blive influeret. Der blev i de foregående afsnit henvist til Gallup, der også diskuterer dette, men hans konklusion er jo, at meningsmålinger ikke har en nævneværdig indflydelse. Skalaban (1998) konkluderer, at netop tvivlende vælgere kan influeres af meningsmålinger, men han lægger sig ikke fast på, om dette sker pga. affektive eller kognitive reaktioner. Schoen (2004: 12) derimod nævner både beslutsomme og tvivlende vælgere på lige fod. Givet dette blandede billede kan det heller ikke undre, at begge de nævnte sammenfattende artikler heller ikke diskuterer sådanne baggrundsvariabler nærmere.

Sammenfattende omtales med *bandwagon* og *underdog* to effekter, der begge udtrykker sig ved, at en kandidat eller et parti får flere stemmer som reaktion på en meningsmåling. Begge begreber er som regel knyttet til en antagelse om bagvedliggende affektive processer. I andre sammenfattende analyser synes der at være enighed om, at der med rimelighed kan tales om effekter, som kan beskrives som *bandwagon* og *underdog* (Hardmeier & Roth 2001; Irwin & van Holsteyn 2000; Mutz 1998). Men kilderne gør opmærksom på, at forskningsresultaterne vedrørende *bandwagon*- og *underdog*-effekter er blandede, nogle undersøgelser finder disse effekter, andre gør ikke. Empirisk er effekternes plausibilitet med andre ord ikke entydig. I det følgende vil vi se, at affektorienterede forklaringsmodeller for de nævnte effekter desuden ikke er særlig plausible, og at begreberne kun i begrænset omfang kan overføres til en skandinavisk sammenhæng.

2.1 Affektive processer: Diskussion

For det første er det iøjnefaldende, at der antages vidt forskellige processer bag *bandwagon* og *underdog*. Det betyder selvfølgelig ikke i sig selv, at disse processer ikke kan udløses af meningsmålinger. Men det betyder, at én model ikke kan forklare forskellige effekter (sml. Mutz 1992: 98). I næste afsnit skal vi se, at forklaringsmodeller med fokus på kognitive i modsætning til affektive processer kan forklare forskellige effekter med én model (sml. Mutz 1998: 213f.).

For det andet er det et centralt moment for de fleste præsenterede analyser, at ”flertal” eller ”mindretal” er nogenlunde entydige størrelser. Det er åbenlyst, at tankegangene bag *bandwagon* og *underdog* hidrører fra politiske systemer med to partier eller valg i enkeltmandskredse (Irwin & van Holsteyn 2000; sml. Hardmeier & Roth 2001, 2003; Holmberg & Petersson 1980: 224). Dette kan bl.a. ses ved, at de skitserede effekter først og fremmest beskriver, hvem vælgerne vil stemme på, og ikke hvem vælgerne *ikke* vil stemme på. En sådan differentiering er heller ikke nødvendig i et politisk system, hvor vælgerne kun har to alternativer at vælge imellem. Men situationen er mere kompleks i flerpartisystemer (Blais, Vowles & Aarts 2002: 13; Holmberg & Petersson 1980: 224f.; van Holsteyn & Irwin 2003). Hvis der tænkes på en *bandwagon*-effekt udløst af ”supporting the winner”, bliver det vanskeligt at anvende tankegangene i et flerpartisystem. Hvem er ”vinderen”: Det største parti? Statsministerpartiet? Partiet med den største fremgang? Tilsvarende kan det vedrørende *underdog*-effekten diskuteres, hvem taberen er.

For det tredje er de dominerende forklaringsmodeller for processerne bag *bandwagon* og *underdog* i sig selv ikke særlig plausible, såfremt der overhovedet henvises til uddybende forklaringer for eller forskningsresultater om, hvorfor *processerne* (og ikke blot effekterne) skulle udløses af en meningsmåling. Det er blevet nævnt, at litteraturen om meningsmålingerne, som diskuterer *underdog*-effekten, praktisk talt aldrig uddyber, hvorfor vælgerne egentlig skulle have medlidenhed med en kandidat. Ergo kan selvfølgelig ingen argumenter nævnes, som kunne bekræfte plausibiliteten om medlidenhed. Det samme gælder antagelser om kynisme eller ”Trotzhaltung”⁷.

Meget mere fundament findes heller ikke under antagelserne om en affektivt udløst *bandwagon*. Mutz (1992: 96f., 1997: 105) fremhæver, at vælgerne angivelige ønske om at være på den vindende side sjældent begrundes og nærmere har status som ”cultural truism” med kun sparsom støtte i litteraturen. Såfremt der vedrørende *bandwagon* henvises til uddybende argumenter, nævnes som regel Solomon Asch eller Elisabeth Nolle-Neumann (for en oversigt se Irwin & van Holsteyn 2000: 5; van Holsteyn & Irwin 2003: 11; sml. Mutz 1998: 182ff., 197ff.).

Asch er blevet kendt for i 1950’erne at have offentliggjort forskellige undersøgelser af konformitet i gruppeadfærd (Friend, Rafferty & Bramel 1990). Mest kendt er formentlig en række eksperimenter, hvor forsøgspersoner skulle bedømme forskellige li-

7 Den kilde, f.eks. West (1991: 153) henviser til (Ceci & Kain 1982), foreslår tovende blandt flere en lignende tolkning af deres resultater, men henviser ligesom West (1991) ikke til uddybende argumenter for, hvorfor og hvordan kynisme mod politiske eliter og reaktioner på meningsmålinger kan hænge sammen. Schoen (2004: 13) henviser til Gallus (2002: 33). Men Gallus’ kilder uddyber heller ikke kynismens eller trodsens mulige rolle (det er: Brettschneider 2000; Daschmann 2000; Donsbach 1984; Engel 1987).

niers længde. Forsøget blev gennemført i mindre grupper på syv til ni personer, hvor de fleste i gruppen på forhånd havde fået at vide, hvilke (forkerte) svar de skulle give. Formålet var at se, om forsøgspersonerne fulgte flertallets svar eller gav et andet (rigtigt) svar. Den senere fortolkning af Aschs resultater har hovedsageligt fokuseret på den ene side af hans resultater, nemlig de resultater, der viste konformitet, dvs. når forsøgspersonerne tilsluttede sig flertallets åbenlyst forkerte svar. Forklaringen herfor var, at forsøgspersonerne følte et socialt pres til at give et forkert svar. I forhold til meningsmålinger er argumentet så, at en *bandwagon*-effekt opstår, fordi mennesker ikke tør være på den tabende side pga. de sociale konsekvenser, det måske kunne medføre.

Men den ensidige læsning af Aschs resultater medfører, at konformitetens omfang overvurderes, og at der samtidig undervurderes, hvor selvstændige mennesker er (sml. Granberg & Holmberg 1986: 390). I en analyse med titlen *A puzzling misinterpretation of the Asch 'conformity' study*, hvor omtalen af Aschs resultater i knap hundrede US-amerikanske lærebøger undersøges, konkluderes:

Ironically, many accounts of Asch's work draw from it the very assertion he was intending to refute... These portrayals have minimized or ignored what Asch particularly stressed and considered his major finding, namely, *the capacity of most individuals to resist group pressure despite severe stress and doubt*... However, it has become a widespread, even fantastic misconception, that Asch was attempting to demonstrate the prevalence of conformity... We found that *most authors minimized the role of independence and exaggerated the powers of conformity*, when, in fact, independence predominated" (Friend, Rafferty & Bramel 1990: 30, 43, kursiv tilføjet).

Denne tolkning deles også af Solomon Asch selv (op.cit.: 31). En henvisning til Asch som begrundelse for en affektbaseret *bandwagon*-effekt understøtter derfor ikke argumentationen (sml. Lang & Lang 1996: 73).⁸ Der er desuden blevet gjort opmærksom på, at det særlige ved eksperimenterne var, at siden flertallets svar *øjensynligt* var forkert, gjorde det det vanskeligt for forsøgspersonerne at finde en plausibel forklaring på, hvorfor de andre gav forkerte svar. Det betød øget stress for forsøgspersonerne (Huckfeldt, Johnson & Sprague 2004: 22, 96f., 123). Men i politik vil det være muligt at nævne mange forskellige argumenter for andres ståsted, og derved bliver situationen væsentlig mere håndterbar for den enkelte: "[The] Asch experiments showed not the tyranny of the group over the individual, but the consequence of unresolved and unresolvable problems of interpersonal perception and attribution" (Ross, Bierbrauer & Hoffman 1976: 156; sml. Huckfeldt & Sprague 1995: 163). Dertil kommer, at selv de konformitetsresultater, der findes i Aschs og lignende eksperimenter, formentlig overvurderer effekterne af gruppepres m.m., fordi den slags studier

8 Huckfeldt, Johnson & Sprague (2004) gør opmærksom på, at også resultaterne i Lazarsfeld, Berelson & Gaudet ([1944] 1968) og efterfølgende studier af Columbia-skolen ofte bliver overfortolket: Så entydige er deres resultater om socialt pres ikke, idet der bl.a. gøres opmærksom på, at vælgerne udsættes for forskellige påvirkninger i forskellige sammenhænge.

generally involves exposing captive college student subjects, with their relatively uncrystallized attitudes, to authoritative communications in an academic atmosphere. Moreover, college students are probably unusually compliant to authority, inasmuch as they are sufficiently well socialized (or conformist) to have successfully followed the arcane directions of dozens, if not hundreds, of teachers, school administrators, parents, and test-givers over the prior 2 decades of their lives” (Sears 1986: 522).

Problemet forstærkes ifølge Sears (op.cit.: 522f.) formentlig af, at stort set alle lærebøger inden for området har et kapitel om konformitet og citerer undersøgelsesresultater fra kendte konformitetsstudier som Aschs. Når de studerende, der typisk deltager i den slags eksperimenter, på den ene side i grove træk kender til området fra en bestemt side, og det på den anden side jf. metodelitteraturen er et udbredt fænomen, at deltagere i et eksperiment har en tendens til at reagere på en måde, de antager, vil imødekomme forskeren (Orne 1962), vil resultaterne vise endnu mere konformitet end ellers normalt i samfundet.

Det andet udbredte argument for konformitet er Elisabeth Noelle-Neumanns (1974, 1980) såkaldte ”tavshedsspiral” (*Schweigespirale*). Antagelsen er, at personer, hvis holdninger er i mindretal, ikke tør sige deres mening, hvorfor flertallets mening fremstår endnu stærkere end egentlig givet:

Die einzelnen Mitglieder der Gesellschaft beobachten... ununterbrochen, welche Meinungen und Verhaltensweisen zunehmen [und welche] abnehmen. Wer feststellt, daß sich seine Meinung ausbreitet, fühlt sich dadurch gestärkt und äußert seine Meinung sorglos, redet, *ohne Isolation zu fürchten*. Wer feststellt, daß seine Meinung Boden verliert, wird verunsichert und verfällt in Schweigen... bis in einem Prozeß der ‚Schweigespirale‘ die eine Meinung die ganze Öffentlichkeit beherrscht... (Noelle-Neumann 1989: 419f., kursiv tilføjet).

Det er dog tvivlsomt, om hypotesen om ”tavshedsspiralen” er til gavn for analysen af meningsmålingernes effekter. For det første er selve valgbehandlingen hemmelig. Hvis en vælger frygter social isolation, kunne vedkommende sagtens stemme på sit foretrukne parti og så overveje offentligt ikke at forholde sig til sit partivalg (sml. Mutz 1998: 183). Argumentet om ”isolationsfrygt” synes at blive overanstrengt. For det andet henviser Noelle-Neumann til Aschs eksperimenter som empirisk bekræftelse på psykologien bag hendes model (Noelle-Neumann 1974: 43, 1980: 59ff., 63). Noelle-Neumanns ensidige læsning af Asch er især problematisk, fordi Aschs resultater indtager en central plads i hendes argumentation om ”isolationsfrygt” (sml. Joslyn 1997: 340; Scheufele & Moy 2000). For det tredje konkluderer en meta-analyse af 17 undersøgelsesresultater, ”that the literature provides little support” for hypotesen om tavshedsspiralen (Glynn, Hayes & Shanahan 1997: 461).

Samlet set taler disse argumenter ikke for, at antagelsen om ”tavshedsspiralen” er en plausibel forklaring af meningsmålingens effekter. Fremtrædende forskere har desuden antydnet, at Noelle-Neumanns forskning muligvis influeres af partipolitiske overvejelser (sml. Katz 1987: 532; Roth 2003: 7).

Opsummerende kan der konkluderes, at litteraturen især fokuserer på to effekter, *bandwagon* og *underdog*, der som regel forklares som affektive reaktioner på meningsmålinger. I sammenfattende analyser gøres empirisk rede for, at de jf. meningsmålinger kommende vindere i mange tilfælde får flere stemmer som reaktion på meningsmålinger, men at også det samme kan ske for kommende tabere (Hardmeier & Roth 2001; Irwin & van Holsteyn 2000; Mutz 1998). Gennemgangen af den teoretiske argumentation for, at disse effekter skyldes affektive processer, har vist, at argumentationen er problematisk, bl.a. fordi teorien udledes af en fejlfortolkning af tidligere socialpsykologiske eksperimenter – såfremt der overhovedet henvises til en uddybende forklaring for de antagne processer bag effekterne. Desuden er det vanskeligt at sammenfatte teorierne bag de forskellige effekter, fordi de begrundes så vidt forskelligt. Endelig findes det praktiske problem, at det som udgangspunkt antages, at vindere og tabere entydigt kan genkendes i valgkampens forløb, hvilket ofte ikke er givet i flerpartisystemer.

3. Kognitive processer: Præsentation

I modsætning til affektive processer antages ved kognitive processer, at vælgerne forholder sig til de politiske informationer, der ligger i meningsmålinger. Generelt udtrykt betyder det: "When we evaluate an object or an event [affectively], we are describing not so much what is in the object or in the event, but something that is in ourselves. Cognitive judgments deal with qualities that reside in the stimulus" (Zajonc 1980: 157).

Men der er yderligere forskelle. Vi så i sidste afsnit, at udgangspunktet for diskussionen om affektive processer var forskellige effekter: Hvordan kan *bandwagon*- eller *underdog*-effekter forklares. Anderledes forholder det sig med kognitive processer: Om end ikke fremhævet eksplicit, er udgangspunktet her ikke så meget mulige effekter, men mulige processer, en meningsmåling kan udløse (sml. f.eks. oversigten i Irwin & van Holsteyn 2000).

En yderligere forskel til diskussionen om affektive processer er, at analyser af meningsmålingernes effekter, hvor der arbejdes med kognitive forklaringsmodeller, både er relativt nye og i mindretal: Kun omtrent 1/3 af de i Hardmeier & Roth (2001) og Irwin & van Holsteyn (2000) nævnte studier ser på kognitive argumenter, praktisk talt ingen af dem er fra før midten af 1980'erne. Åbenbart er der sket et skift i nogle grundlæggende antagelser: "Where voters once were irrational and mindless, they are now assumed to be able to receive information from the polls and to vote in an informed way" (Irwin & van Holsteyn 2000: 6)⁹.

Signalmodtagelse

Den første kognitive proces omtales som "signalmodtagelse". Det dækker over flere analysebegreber, der ligner hinanden. Fælles for dem er, at vælgere er "using poll results as a vote cue [to reduce] information costs" (Skalaban 1988: 137). I en tankegang

⁹ Et lignende skift i fokus beskrives inden for socialpsykologien, hvor mennesket ikke længere beskrives som drevet af bl.a. "blind conformity", men som er "reasoning, and often reasonable" i sine handlinger (Sears 1986: 525f).

inspireret af Downs (1957; sml. Engel 1987) antages, at vælgerne så økonomisk som muligt vil træffe deres valg. Vælgerne bliver konfronteret med mange budskaber og holdninger, og derfor prøver de at håndtere denne komplicerede situation ved ”relying on political cues and decision-making shortcuts – cognitive devices enabling them to make reasonable choices without perfect information” (Schmitt-Beck 1996: 267). Meningsmålinger kan derved være en kilde til at forenkle valget, hvilket Schmitt-Beck beskriver som ”majority-led proxy voting” (op.cit.: 285). Ansolabehere & Iyengar (1994: 414) nævner som alternativ til en affektivt udløst *bandwagon*-effekt, at vælgerne kan bruge meningsmålinger som ”a crude indicator... about the candidate's strengths and weaknesses”. Mutz (1998) taler i sin analyse af meningsmålingernes effekt om ”consensus heuristics” (sml. Chaiken 1987: 4f.). Tankegangen er igen, at hvis en kandidat har opbakning, må vedkommendes politiske holdninger være relevante: ”Information indicating a consensus surrounding a candidate or issue may serve as a simple schema indicating that a viewpoint is valid” (Mutz 1998: 209). Med en lignende men omvendt formulering taler Lau & Redlawsk (2001: 954) om ”consensus information”, der gør et valg mere overskueligt for vælgerne: ”[Polls] can help the voter eliminate several alternatives from consideration”¹⁰.

Signalforarbejdning

Den anden kognitive proces kaldes ”signalforarbejdning” og bygger på det, som i den socialpsykologiske litteratur kaldes ”cognitive response”-modellen (sml. Cacioppo & Petty 1996: 225ff.). I modsætning til, hvad vi her har kaldt ”signalmodtagelse”, der kun kræver begrænset omtanke, antages med ”signalforarbejdning”, at modtagere af informationer som meningsmålinger aktivt overvejer, hvorvidt de er enige eller uenige med de holdninger, de bliver konfronteret med. Udgangspunktet er, at ”cognitive response”-modellen ”emphasizes the mediating role of the idiosyncratic thoughts or 'cognitive responses' that recipients generate – and, thus, rehearse and learn – as they receive and reflect upon persuasive communications” (Eagly & Chaiken 1993: 281). Informationerne om andres holdninger udløser en proces, hvor vælgerne overvejer argumenter for og imod et standpunkt: ”Thus, knowledge that others' choices are discrepant from his own may induce the person to reconstruct a line of reasoning which he thinks could have produced such choices” (Burnstein, Vinokur & Trope 1973: 244). Det er ikke viden om andres holdninger i sig selv, der medfører en holdningsændring, men denne proces af overvejelse (sml. Burnstein & Vinokur 1975: 414f., 422ff.).

Diana Mutz (1992, 1997, 1998) har introduceret denne tankegang i analysen af meningsmålingernes effekter. Med ”signalforarbejdning” antages, at en konfrontation med en meningsmåling udløser overvejelser for og imod de præsenterede og egne standpunkter. Herved kan vælgerne komme i tanke om argumenter, som overvejende taler for at indtage et nyt standpunkt, men det kan selvfølgelig også betyde, at de

10 Begreberne minder om de forklaringer, Bartels (1988) anvender i en analyse af vælgeradfærd under US-amerikanske primærvalg. Her arbejder Bartels (1988: 110f) med begrebet ”cue-taking”. Tilslutning til en kandidat eller et parti bliver forstået som et tegn på, at det, de opstillede kandidater står for, er politisk rigtigt (sml. Kenney & Rice 1994: 925). Vælgerne er ”making *rational* calculations about the substantive information contained in the previous decisions of their fellow voters” (Bartels 1988: 135; kursiv tilføjet).

overvejende kommer i tanke om argumenter for deres hidtidige standpunkter (Mutz 1997: 106ff., 1998: 212ff.).

I modsætning til "signalmodtagelse" kan "signalforarbejdning" forklare forskellige effekter. "Signalmodtagelse" kan kun dårligt forklare *underdog*-effekter, dvs. at nogle vælgere beslutter sig for at holde med et parti eller en kandidat, der står dårligt i meningsmålingerne (Mutz 1998: 213). Der antages jo, at vælgerne associerer flertallets holdning med det rigtige eller bedste valg. Det betyder også, at vælgerne jf. "signalmodtagelse" ikke har argumenter at diskutere op imod meningsmålinger og netop derfor følger flertallet (Mutz 1998: 235). "Signalforarbejdning" derimod antager, at det afgørende er, om vælgere konfronteret med en meningsmåling kan komme i tanke om argumenter for eller imod det standpunkt, som bliver præsenteret for dem. Vælgere vil derved måske overveje argumenter, de muligvis ikke ville have tænkt over, og det kan medføre en ændret partipræference (Mutz 1992: 98f., 1998: 214).

Strategi og taktik

Den sidste kognitive proces er strategiske og taktiske overvejelser som reaktion på meningsmålinger: "Strategic or tactical voting is one of the ways in which voters can make use of *information from public opinion polls* in a *cognitive* or instrumental way to help decide how they will cast their vote" (van Holsteyn & Irwin 2003: 15, kursiv tilføjet).¹¹ Udgangspunktet for tankegangen er, at vælgerne ikke ændrer holdning, men at de af taktiske hensyn stemmer på dette eller hint parti. En sådan situation opstår for eksempel, når vælgere ikke stemmer på deres foretrukne parti, men på et andet parti af taktisk-strategiske hensyn (sml. Holmberg & Petersson 1980: 231; Mutz 1998: 207; Schoen 2000b: 3). Modellen er derfor mere avanceret end "signalforarbejdning", idet der antages, at vælgerne holder deres generelle holdninger til partier adskilt fra deres partivalg.

I litteraturen over meningsmålingernes effekter findes adskillige begrundelser for, hvorfor vælgere kan reagere med strategiske overvejelser på en meningsmåling (sml. Donsbach 2001; Irwin & van Holsteyn 2000). For langt de fleste gælder, at de hidrører fra analyser af europæiske flerpartisystemer.

Et af de mere kendte fænomener er antagelsen om "stemmespild": I analyser af systemer med valg i enkeltmandskredse, hvor der jævnligt kun er to kandidater, der har en realistisk chance for at vinde valgkredsen, antages det, at det for vælgerne ikke vil give mening at stemme på en tredje kandidat, som med stor sandsynlighed vil tabe. Det kendes f.eks. fra Storbritannien, hvor den situation kan opstå, at kun en kandidat fra enten Arbejderpartiet eller De Liberale har en chance for at slå den pågældende konservative kandidat i valgkredsen (sml. McAllister & Studlar 1991). Hvis det i en valgkreds af meningsmålinger fremgår, at en liberal kandidat måske kan slå en konservativ, mens kandidaten fra Arbejderpartiet ingen chancer har, kunne det tænkes, at tilhængere af Arbejdspartiet taktisk stemmer på De Liberale for at forhindre De Konservative i at vinde et mandat (Irwin & van Holsteyn 2003).¹² Derved undgår vælger-

11 "Strategisk" og "taktisk" bruges synonymt.

12 For et lignende argument i Tyskland, der til nogle valg også kender valg i enkeltmandskredse, se Schoen (2000a). For primærvalg i USA, se Abramson, Aldrich, Paolino & Rohde (1992).

ne, at deres stemmer bliver ”spildt”. Samtidigt svækker de herved De Konservative: En sådan taktik kan også kaldes ”preventive tactics”, idet vælgerne bevidst prøver at hindre et eller flere partier i at få magten (Donsbach 2001: 22). En lignende effekt beskrives som ”horror majoritatis” (sml. Schoen 2000b: 6, 2004: 15; tilsvarende Elklit 1989: 97, 101): Hvis et parti står meget stærkt i meningsmålingerne, kan nogle vælgere stemme taktisk for at forhindre for entydige magtforhold, f.eks. for at forhindre et bestemt parti i have et absolut flertal (Brettschneider 2000: 495; Kirchgässner 1986: 236; Klein & Heinze 1999: 16).

En anden formulering af stemmespild kendes især i tyske undersøgelser. Selv om det tyske valgsystem som udgangspunkt anvender en proportional mandatfordeling, betyder en spærregrænse på 5 pct., at mange opstillede partier ingen chancer har for at blive repræsenteret i parlamentet. Her antages så igen, at vælgere vil undgå at ”spilde” deres stemme ved at stemme på et parti, der formentlig ikke vil kunne få en plads i parlamentet: ”[Erwiese] sich eine Gruppierung... als nicht aussichtsreich in dieser Hinsicht, so würden [der *wasted-vote*-These folgend] dies deren Anhänger mit Stimm-entzug bestrafen” (Schoen 2000a: 3, sml. 2000b: 4). Denne effekt kaldes også ”guillotine”- eller ”Fallbeil”-effekten (Brettschneider 2000: 494; Donsbach 1984: 405f., 2001: 22; Schoen 2000b: 5). Eller på et mere folkeligt sprog: ”Rotterne forlader den synkende skude” (Elklit 1989: 101).

Spærregrænsen kan dog også have en modsat effekt. Der antages ligeledes, at tyske vælgere ”låner” deres stemme til et mindre parti for at sikre en bestemt koalition: Dette kaldes ”facilitating tactics” (Donsbach 2001: 22) eller ”Leihstimmen”-effekt (Brettschneider 2000: 495). I Tyskland ligger De Liberale ofte knapt over spærregrænsen. Muligheden for en koalition med Kristendemokraterne vil selvfølgelig gå tabt, hvis De Liberale ikke formår at komme over spærregrænsen. Derfor kunne det tænkes, at tilhængere af Kristendemokraterne stemmer på De Liberale, hvis meningsmålingerne forudsiger, at De Liberale måske ikke vil kunne klare spærregrænsen: ”In dieser Perspektive sind jene... Stützwähler, die einen großen Koalitionspartner präferieren [und] meinen, der Juniorpartner sei vom parlamentarischen Aus bedroht, und die präferierte große Partei habe keine Chance auf eine absolute Mandatsmehrheit, um allein regieren zu können” (Schoen 2000b: 6; sml. Klein & Heinze 1999: 15).

Det behøver ikke kun være overvejelser om mulige koalitioner, som er bevæggrund for at stemme på et parti, der måske står til ikke at klare spærregrænsen. Nogle vælgere kunne tænkes uafhængigt af deres generelle partipræference at stemme på et parti, fordi de også vil se et bestemt synspunkt repræsenteret eller styrket i parlamentet (Schoen 2000b: 6, 2004: 15). Tankegangen synes at være, at fordi ens mest præfererede parti står til at få en rimelig andel stemmer, så kan ens egen stemme bruges på et andet parti (Irwin & van Holsteyn 2000: 17f.). Vælgerne kan jf. en anden tolkning ad denne vej også sende et budskab til deres mest foretrukne parti: F.eks. kunne det tænkes, at vælgere stemmer på et venstrefløjsparti, fordi de synes, at Socialdemokraterne er gået for langt mod højre (sml. Irwin & van Holsteyn 2000: 18).

En yderligere sammenhæng mellem partiernes størrelse og taktisk stemmeadfærd kunne være det fænomen, der kaldes ”instrumentell storleksröstning” i flere svenske analyser (se bl.a. Holmberg & Oscarsson 2004: 11f.; Oscarsson 1998: kap. 8, s. 2). Her er tankegangen, at vælgerne som udgangspunkt hellere vil stemme på et større

end et mindre parti, fordi større partier antageligvis har en bedre mulighed for at gennemføre deres politik.

I US-amerikanske studier analyseres desuden meningsmålingernes rolle i primærvalgene. Her antages, at vælgerne til disse valg forholder sig strategisk til de forskellige kandidaters muligheder for at kunne vinde præsidentvalget mod andre partiers kandidater. Ræsonnementet er, at det ikke vil give mening at stemme på en kandidat, der ikke vil kunne vinde præsidentvalget mod det andet store partis kandidat (Abramowitz 1989; Bartels 1988: 108f.; Kenney & Rice 1994: 924f.; sml. Abramson, Aldrich, Paolino & Rohde 1992: 68; Irwin & van Holsteyn 2000: 8).

Sammenfattende er der i litteraturen om meningsmålingernes effekter på partipræferencen tale om tre overordnede kognitive processer: Signalmodtagelse, signalforarbejdning og strategisk-taktisk vælgeradfærd. Lad os se nærmere på, hvorvidt disse processer er teoretisk og empirisk plausible forklaringer.

3.1 Kognitive processer: Diskussion

Irwin & van Holsteyn (2000: 18) diskuterer forskellige undersøgelser af kognitiv ”signalmodtagelse”, men når ikke frem til en sammenfattende konklusion om resultaterne, hverken om antagelserne bag ”signalmodtagelse” er teoretisk eller empirisk plausible. Mutz (1998: 210) påpeger, at empiriske resultater vedrørende ”signalmodtagelse” er begrænsede. Skalaban (1988) præsenterer tankegangen bag ”signalmodtagelse”, men tolker sine resultater som betinget af affektive processer uden at uddybe dette nærmere. Ansolabehere & Iyengar (1994) hverken uddyber diskussionen om processerne bag meningsmålingernes effekt, eller diskuterer deres resultater i forhold til dem. Schmitt-Beck (1996: 285) forklarer en begrænset *bandwagon*-effekt til et tysk forbundsdagsvalg som ”signalmodtagelse”. Argumentets plausibilitet begrundes han empirisk med, at lavtuddannede men ikke højtuddannede uden partiidentifikation viser tegn på en *bandwagon*-effekt. Foruden statistiske problemer, som Schmitt-Beck gør opmærksom på, fremstår det problematisk, at referencen for dette argument (Popkin 1991: 219) konkluderer, at også højtuddannede anvender ”signalmodtagelse”. Lau & Redlawsk (2001) finder i eksperimentelle undersøgelser, at vælgere gør brug af meningsmålinger, men undersøger ikke, hvorvidt informationerne hentet fra meningsmålingerne bliver anvendt til at forenkle indhentningen af informationer om kandidater op til et valg (op.cit.: 962).

Mutz (1998) er en central kilde, fordi hun gennemfører en række eksperimenter med forskellige emner og i forskellige kontekster for at teste antagelsen om ”signalmodtagelse”. Hendes resultater viser, at meningsmålingerne kan udløse en effekt som ”signalmodtagelse”, dvs. at respondenterne først og fremmest orienterer sig ved flertallets holdning.¹³ Men meningsmålinger har hovedsageligt en effekt på de vælgere, der tænker sig om som reaktion på en meningsmåling (op.cit.: 245). Dette sker også i situationer, hvor forsøgspersonerne praktisk talt ikke havde andet at forholde sig til

13 Der skal tilføjes, at Mutz ikke fremlægger, hvordan det empirisk er muligt at undersøge, om der er tale om ”signalmodtagelse” eller en affektiv reaktion. Når hun f.eks. tolker resultaterne fra et eksperiment til et kommunalvalg som tegn på ”signalmodtagelse” og ikke en affektiv reaktion, så er det formentlig på baggrund af litteraturens ringe støtte til affektive forklaringsmodeller.

end en meningsmåling, som f.eks. i et eksperiment om fiktive politiske kandidater (op.cit.: 232). Resultaterne svarer med andre ord ikke godt til antagelserne om ”signalmodtagelse”. Konklusionen styrkes af det faktum, at eksperimentet blev gennemført med et repræsentativt udsnit af den US-amerikanske befolkning (op.cit.: 229).

Sammenfattende skriver Mutz (1998: 245), at ren ”signalmodtagelse” er et sjældent fænomen: ”Purely heuristic responses to information about mass opinion are likely only when information levels are *extremely low*” (op.cit: 245, kursiv tilføjet, sml. 259f.). Desuden peger hendes resultater på, at den praktiske betydning af dette resultat er endnu mindre. Hvis vælgerne er så ringe informeret om et valg som konstrueret i f.eks. det nævnte eksperiment om ukendte politiske kandidater, kan der stilles spørgsmålstegn ved, om disse vælgere overhovedet ville stemme (sml. op.cit.: 260). Dertil kommer, som Mutz ligeledes gør opmærksom på, at der til mindre betydningsfulde valg, hvor vælgerne især kunne tænkes at være meget lidt informeret, formentlig ikke offentliggøres meningsmålinger (op.cit.: 236, 260). Så kan vælgerne selvfølgelig heller ikke blive influeret af dem!

Sammenlagt taler de få empiriske resultater, vi har om ”signalmodtagelse”, kun i begrænset omfang for antagelsen, flere resultater modsiger endda antagelsen (sml. Mutz 1992: 109, 1998: 226ff., 245), selv om socialpsykologiske resultater om ”signalmodtagelse” styrker antagelsens teoretiske plausibilitet (Mutz 1998: 209 *et passim*). Interessant nok peger Mutz’ resultater snarere på ”signalforarbejdning” end ”signalmodtagelse”. Desuden peger f.eks. danske forskningsresultater ikke på, at ”information levels are extremely low” til hverken folketings- eller kommunalvalg. Danske vælgere er generelt gode til at orientere sig i politikken, også de, der ikke interesserer sig for politik (Goul Andersen & Clement 2003: 426). Med andre ord er den afgørende forudsætning for ”signalmodtagelse” sjældent givet i et større omfang. Samlet set er antagelsen om ”signalmodtagelse” måske teoretisk plausibel, men empirisk ikke særlig plausibel.

Som det blev nævnt i præsentationen af ”signalforarbejdning”, er tankegangen blevet introduceret af Diana Mutz (sml. Mutz 1998: 214). En række socialpsykologiske undersøgelser har vist, at tankegangen om ”signalforarbejdning” er plausibel, og Mutz har undersøgt denne i flere eksperimenter (Mutz 1992, 1997: 133ff., 1998: 219ff.). For det første finder hun, at vælgerne omtanke stimuleres af konfrontationer med meningsmålinger. Respondenternes overvejelser præges ikke ensidigt i den retning, som bliver præsenteret som flertallets holdning. De respondenter, som blev konfronteret med en meningsmåling, nævner flere argumenter for og imod en politisk kandidat end de respondenter, der var i en kontrolgruppe uden konfrontation med en meningsmåling. For det andet viser hendes resultater, at vælgerne fulgte flertallets anbefaling, hvis de også kom i tanke om argumenter, der gav udtryk for flertallets holdning. Kom de i tanke om modsatrettede argumenter, stemte de herefter. For det tredje viser resultaterne, at de respondenter, som ikke tænkte sig om, stort set ikke ændrede holdning, dvs. ikke blindt fulgte flertalssignalet. Sammenfattende skriver hun: ”The cognitive response model provides by far the best single explanation for these results” (Mutz 1997: 118). Konklusionen styrkes af, at hendes undersøgelse blev gennemført i et aktuelt valg.

Danske vælgerundersøgelser finder f.eks., at vælgerne som sagt er gode til at finde rundt i dansk politik: ”Gang på gang har vi i vores analyser fundet, at vælgerne reagerer forståeligt ud fra deres egne oplevelser og værdier, og at de er bevidste om hovedtrækkene i partiernes politik på forskellige policy-områder” (Andersen, Borre, Goul Andersen & Nielsen 1999: 287; sml. Goul Andersen & Clement 2003). Svarende her til viser svenske, tyske og nederlandske undersøgelser, at vælgerne her er gode til at argumentere for deres partivalg (Holmberg 1994: 316; van Holsteyn 1994; Klingemann 1983, 1986a, 1986b).

I sidste afsnit blev desuden strategisk-taktisk vælgeradfærd præsenteret. Det første spørgsmål må være, om det overhovedet er plausibelt at antage, at vælgere stemmer taktisk. Den mest udbredte kritik af tankegangen om strategisk vælgeradfærd er konstateringen af, at den enkelte ikke har nogen særlig stor indflydelse på valgresultatet: ”A major problem with these interpretations is that there is an infinitesimally small chance that one's vote would swing an election to begin with – regardless of whether the race was close or lopsided, or one's candidate was leading or trailing” (Mutz 1998: 207; sml. Bartels 1988: 109; Irwin & van Holsteyn 2000: 15ff.). Men hvis dette argument er relevant, så er spørgsmålet, hvorfor vælgerne overhovedet gider at stemme til et valg: ”[Den] rationelle vælger vil også erkende, at chancen for, at netop hans/hendes stemme bliver udslagsgivende for mandatfordelingen, er uendelig lille... Den rationelle samfundsborger vil være sofavælger” (Mouritzen 1997: 262). Det er intuitivt ikke indlysende, at vælgerne på den ene side generelt rationelt ræsonnerer sig frem til, at det ikke giver mening at stemme strategisk, fordi deres stemme ikke er afgørende, men på den anden side gider at stemme på valgdagen – på trods af, at deres stemme ikke er afgørende!

Et andet argument i debatten er, hvorvidt vælgerne kender til politiske forhold (Mutz 1998: 207; Schoen 2000b: 8ff.). Det blev henvist til, at undersøgelser fra flere vesteuropæiske lande generelt finder, at vælgerne stemmer med omtanke.

I præsentationen af taktisk vælgeradfærd blev flere forskellige strategier nævnt. De strategier, der nævnes i forbindelse med US-amerikanske primærvalg, er ikke anvendelige i Skandinavien, siden vi ikke kender til tilsvarende primærvalg. Overvejelser om ”stemmespild” spiller formentlig ingen større rolle i Skandinavien; landene er blandt dem med den laveste andel stemmer, som skyldes overvejelser om ”stemmespild” (Gschwend 2005). Derimod peger svenske resultater på, at partiernes størrelse og den deraf afledte forventning til deres politisk indflydelse spiller en rolle for vælgernes partipræference (Holmberg & Oscarsson 2004: 12). Forskningsresultater om ”stemmespild” fra andre vesteuropæiske lande viser forskellige resultater. Tyske resultater er blandede, nogle forskere konkluderer med et (tøvende) ja (Brettschneider 1992; Donsbach 2001), andre betvivler, at tyske vælgere stemmer taktisk endsize har forudsætningerne herfor (Schoen 2000a, 2000b). I deres oversigtsartikel over meningsmålingernes effekter skriver Irwin & van Holsteyn (2000: 17), at forskningsresultater peger på, at strategisk-taktisk vælgeradfærd forekommer. Nederlandske resultater indikerer, at vælgerne er gode til at orientere sig i det politiske landskab, og at mange på baggrund af informationer fra meningsmålinger stemmer strategisk i forhold til den ønskede koalition (van Holsteyn & Irwin 2003; Irwin & van Holsteyn 2003).

Opsummerende kan der konkluderes, at det er plausibelt at antage, at vælgere reagerer med omtanke på meningsmålinger. Det kan medføre, at en vælger enten ændrer den 'egentlige' partipræference, fordi vedkommende kommer i tanke om flest positive argumenter for et parti, hun hidtil ikke ville stemme på. Det kunne ligeledes tænkes, at vælgeren ikke ændrer sit generelle standpunkt, men at vedkommende af strategisk-taktiske hensyn beslutter sig for at stemme på et andet parti end hidtil planlagt. "Signalforarbejdning" og strategisk adfærd udelukker ikke hinanden, idet en "signalforarbejdning" selvfølgelig kan medføre, at vælgeren netop kommer i tanke om strategisk-taktiske argumenter. Men at vælgerne jf. antagelserne bag "signalmodtagelse" bruger meningsmålinger som et signal for, hvilket standpunkt der er det politisk bedste, er næppe sandsynligt: Vælgerne er formentlig i forvejen for velorienterede om politiske forhold.

4. Perspektivering og konklusion

I gennemgangen af affektive processer viste problemet sig først og fremmest at være, at de bagvedliggende teoretiske argumenter for de påståede reaktioner hos vælgerne enten mangler eller bygger på problematiske tolkninger af socialpsykologiske undersøgelser. Problemet med forklaringsmodeller, hvis udgangspunkt er kognitive processer, ligger et andet sted: Antagelserne bag de to avancerede kognitive processer fremstår som mere eller mindre plausible, men de fleste overvejelser er kun blevet testet få gange.

Antagelserne om affektive processer bygger på tidligere udbredte antagelser om sammenspillet mellem individet og det omkringliggende samfund (Mutz 1998), og de var derfor intuitivt formentlig ikke mindre plausible, end nyere antagelser om kognitive processer er i dag. Men om antagelserne om kognitive processer holder stik, skal først undersøges nærmere (sml. Donsbach 2001: 23; Hardmeier & Roth 2001: 22).

Det antages selvfølgelig ikke, at reaktioner enten er affektive eller kognitive. Litteratur på området peger således på, at i hvert fald kognitive reaktioner også vil have en affektiv komponent (Kuklinski & Quirk 2000: 164; Rahn 2000; Zajonc 1980). Tilbage er så spørgsmålet, hvor gode er de præsenterede forklaringsmodeller til at indfange *både* affektive og kognitive reaktioner som forskellige sider af samme sag.

Irwin & van Holsteyn (2000) præsenterer den mest detaljerede typologisering af effekter, alt efter om der er tale om affektive eller kognitive processer, og hvilke konkrete informationer en pågældende meningsmåling indeholder. Deres fremstilling er på den måde et fremskridt, fordi den er omfattende i dens præsentation af forskellige effekter med mange detaljerede begrundelser for, hvorfor disse effekter kan opstå. Men dens mangel er, at den til en vis grad fortaber sig i detaljerne og ikke præsenterer en mere eller mindre samlet model for reaktioner på meningsmålinger ud over at fremhæve, at vælgerne kan reagere både affektivt og kognitivt på meningsmålinger. Således diskuteres stort set ikke, hvordan det affektive forholder sig til det kognitive.

Også Mutz (især 1998) diskuterer forskellige affektive og kognitive reaktioner på meningsmålinger, men holder sig i empiriske tests og tolkning af resultaterne hovedsageligt til kognitive reaktioner. I sine empiriske analyser har hun ingen fokus på indi-

katorer, der kunne afdække affektive processer, og derved fremstår analyserne delvist som ensidige.

På dette punkt adskiller Hardmeier & Roth (2001) sig. I deres oversigtsartikel over meningsmålingernes effekter præsenteres en hierarkisk model, hvor udgangspunktet er en affektiv reaktion: Nogle vælgere kan desuden reagere kognitivt på en meningsmåling, om end det i deres præsentation ikke er helt klart, hvad dette indebærer. Øverst i deres hierarki er rationelle reaktioner, hvor vælgerne forholder sig til strategisk-taktiske momenter. Hardmeier & Roth tilføjer straks, at det ikke kan udelukkes, at vælgerne reagerer udelukkende kognitivt og rationelt på meningsmålinger uden at reagere affektivt samtidigt. Modellen uddybes desværre ikke yderligere, og det fremstår uklart, hvordan modellen kan danne basis for en empirisk analyse. Hardmeier & Roth konkluderer, at det er vigtigt at gøre en forskel mellem affektive og kognitive processer, og at disse kan være til stede samtidig, men så er vi ikke kommet meget længere i en samlet forståelse af meningsmålingernes effekter. I en senere analyse arbejder forfatterne heller ikke videre med modellen (sml. Hardmeier & Roth 2003).

Andre forskere påpeger mere overordnet, at fremgangsmåden med at fremhæve kognitive reaktioner i forhold til affektion på det politiske område er overvurderet (Kuklinski & Quirk 2000). Følelser er dominerende i vores beslutningstagning, dette som regel på et ubevidst plan, og følelser får os ofte til at drage forkerte konklusioner. Da vores forfædre "lived by foraging in small nomadic bands on the African savanna... [and we] still have the mental equipment that evolved in this environment" (op.cit.: 162), skulle forskere "not presume that any particular feature of human cognition is well adapted to the tasks of citizens" (op.cit.: 165). Politik og især enkelte politiske problemstillinger er for komplicerede for mennesket, selv om det på aggregeret niveau måske kan se ud, som om vi kan forstå dem. Hvis dette er en korrekt konklusion, så må konsekvensen for forskningen om meningsmålinger og konstruktionen af forklaringsmodeller for det første være at pege på nye modeller for affektive reaktioner, siden vi har set, at de eksisterende er lidet plausible. For det andet må fokus på respondenternes forståelse af meningsmålinger skærpes (sml. Hardmeier & Roth 2001), måske overvurderes vælgerens kognitive kapaciteter.

Uanset om mennesket er i stand til at forstå politik eller ej, er det uden tvivl en mangel i den eksisterende litteratur, at forklaringsmodellerne ikke er særlig gode til at knytte det affektive og det kognitive sammen, men forstår dem som to adskilte fænomener. Vi mangler gode oplæg til at undersøge *både* affektive og kognitive reaktioner på meningsmålinger.

Et udgangspunkt for fremtidig forskning kunne være nærtbeslægtede områder: Det er f.eks. blevet nævnt, at nogle analyser forklarer *underdog*-effekten som en protestreaktion. I generelle vælgeradfærdsstudier tales ligeledes om protestadfærd f.eks. i forbindelse med valg af højreradikale partier (se f.eks. Bergh 2004). For det andet ses efter nationale valg, at vinderpartiet til tider får større opbakning i meningsmålinger og til mindre betydningsfulde valg; dette sker åbenbart som reaktion på resultatet fra det "vigtigere" valg. Effekten beskrives i litteraturen som "honeymoon effect" eller "post electoral euphoria" (se f.eks. Jeffrey & Hough 2001: 76; Reif 1984, 1997: 115). Umiddelbart minder effekten om den øgede tilslutning til et parti, som vi nogle gange kan observere som reaktion på en meningsmåling (se dog Mendelsohn & Crespi

1972: 22f.). Derfor er det oplagt at undersøge, om analyser af lignende fænomener kan inspirere til nye forklaringsmodeller.

Det kunne også tænkes, at det ikke er meningsmålinger i sig selv, som vi skal analysere, men i højere grad journalisternes anvendelse af dem. Det vil sige, at meningsmålinger måske skal forstås meget bredere og som et større mediefænomen (Elmelund-Præstekær & Hopmann 2008; Frankovic 1998). F.eks. kan det være relevant at analysere, hvordan anvendelsen af meningsmålinger generelt influerer journalisternes måde at dække valgkampe på, og hvilke effekter det har på borgerne. I den forbindelse er det oplagt at tænke analysen af meningsmålingernes effekter sammen med andre områder for medieeffektstudier, f.eks. *framing* og *agenda-setting*.

Endeligt viser diskussionen i denne artikel, at en stor del af forklaringsmodellerne for vælgernes reaktioner hidrører fra politiske systemer, der er markant forskellige fra de skandinaviske og de fleste andre europæiske systemer. Det er derfor oplagt at se på, hvordan antagelserne om især affektiv vælgeradfærd kan formuleres således, at de bliver anvendelige i en europæisk kontekst.

Gennemgangen af litteraturen på området har vist, at der er store forskelle i studiernes fremgangsmåder, definitioner og brug af begreber. Uanset den konkrete fokus i et forskningsprojekt bør der i forskningen om meningsmålingernes effekter findes et nogenlunde fælles sprog. Det ville være et vigtigt skridt for at sikre en mere kumulativ forskning. En ting er dog sikkert: Hvis der kræves et forbud mod publikationen af meningsmålinger for at beskytte ”the dignity of the democratic process”, bygger kravet i hvert fald ikke på et sikkert videnskabeligt fundament om meningsmålingernes effekter på borgernes politiske holdninger.

Referenser

- Abramowitz, Alan, 1989. "Viability, Electability, and Candidate Choice in a Presidential Primary Election", *Journal of Politics* 51(4), s 977-92.
- Abramson, Paul, Aldrich, John, Paolino, Phil & Rohde, David, 1992. "'Sophisticated' Voting in the 1988 Presidential Primaries", *American Political Science Review* 86(1), s 55-69.
- Allport, Floyd, 1940. "Polls and the Science of Public Opinion", *Public Opinion Quarterly* 4(2), s 249-57.
- Andersen, Johannes, Borre, Ole, Goul Andersen, Jørgen, & Nielsen, Hans-Jørgen 1999. "Mod år 2000", s 283-7 i Borre, Ole, Goul Andersen, Jørgen & Nielsen, Hans-Jørgen (red), *Vælgerne med omtanke*. Århus: Systime.
- Ansolabehere, Stephen & Iyengar, Shanto, 1994. "Of Horseshoes and Horse Races: Experimental Studies of the Impact of Poll Results on Electoral Behavior", *Political Communication* 11, s 413-30.
- Aubert, Karl, 1987. "Fixed-Point Theorems and Public Prediction of Social Behavior", *Advances in Applied Mathematics* 8, s 1-7.
- Bartels, Larry, 1988. *Presidential Primaries and the Dynamics of Public Choice*. Princeton: Princeton University Press.
- Bergh, Johannes, 2004. "Protest Vote in Austria, Denmark, and Norway", *Scandinavian Political Studies* 27(4), s 367-89.
- Blais, André, Vowles, Jack & Aarts, Kees, 2002. "Does the impact of polls vary across electoral systems?". Paper, MPSA-konference.
- de Bock, J. Harold 1971. "De invloed van verkiezingsvoorspellingen op het stem – en kiesgedrag", *Acta Politica* 6(2), s 172-93.
- Brettschneider, Frank, 1992. "Der taktische und rationale Wähler", *Politische Vierteljahresschrift* 33, s 55-72.
- Brettschneider, Frank, 2000. "Demoskopie im Wahlkampf, Leitstern oder Irrlicht?", s 477-505 i Klein, Markus, Jagodzinski, Wolfgang, Mochmann, Ekkehard & Ohr, Dieter (red), *50 Jahre empirische Wahlforschung in Deutschland*. Wiesbaden: Westdeutscher Verlag.
- Buch, Roger, 2001. *Kommunalvalgene i perspektiv*. Odense: Odense Universitetsforlag.
- Burnstein, Eugene, & Vinokur, Amiram, 1975. "What a Person Thinks Upon Learning He Has Chosen Differently from Others", *Journal of Experimental Social Psychology* 11, s 416-26.
- Burnstein, Eugene, Vinokur, Amiram, & Trope Yaacof, 1973. "Interpersonal Comparison Versus Persuasive Argumentation", *Journal of Experimental Social Psychology* 9, s 236-45.
- Cacioppo, John & Petty, Richard, 1996. *Attitudes and Persuasion*. Boulder: Westview Press.
- Ceci, Stephen & Kain, Edward, 1982. "Jumping on the Bandwagon with the Underdog: The Impact of Attitude Polls on Polling Behavior", *Public Opinion Quarterly* 46, s 228-42.
- Chaiken, Shelly, 1987. "The Heuristic Model of Persuasion", s 3-40 i Zanna, Mark, Olson, James, & Herman, Peter (red), *Social Influence*. Hillsdale: Lawrence Erlbaum.
- Daschmann, Georg, 2000. "Vox pop & polls: The Impact of poll results and voter statements in the media on the perception of a climate of opinion", *International Journal of Public Opinion Research* 12(2), s 161-181.
- Donsbach, Wolfgang, 1984. "Die Rolle der Demoskopie in der Wahlkampf-Kommunikation", *Zeitschrift für Politik* 31(4), s. 388-407.
- Donsbach, Wolfgang, 2001. *Who's Afraid of Election Polls?*. Amsterdam: Foundation for Information.
- Downs, Anthony, 1957. *An Economic Theory of Democracy*. New York: Harper & Row.
- Eagly, Alice & Chaiken, Shelly, 1993. *The Psychology of Attitudes*. Orlando: Harcourt Brace College Publishers.

- Elklit, Jørgen, 1989. "Opinionsmålinger og valgresultater", s 84-106 i Elklit, Jørgen & Tonsgaard, Ole (red), *To folketingsvalg*. Århus: Politica.
- Elmelund-Præstekær, Christian & Hopmann, David Nicolas, 2008. *Teflon og bullsbit – Ti myter i journalistik og politik*. Odense: Syddansk Universitetsforlag.
- Engel, Andreas, 1987. "Demoskopie als Instrument der Politikvermittlung", s 251-74 i Sarcinelli, Ulrich, *Politikvermittlung*. Bonn: Bundeszentrale für politische Bildung.
- Fleitas, Daniel, 1971. "Bandwagon and Underdog Effects in Minimal-Information Elections", *American Political Science Review* 65, s 434-8.
- Frankovic, Kathleen, 1998. "Public Opinion and Polling", s 150-70 i Graber, Doris, McQuail, Denis & Norris, Pippa (red), *The Politics of News – The News of Politics*. Washington DC: CQ Press.
- Friend, Ronald, Rafferty, Yvonne & Bramel, Dana 1990. "A puzzling misinterpretation of the Asch 'conformity' study", *European Journal of Social Psychology* 20, s 29-44.
- Gallup, George & Rae, Saul, 1940. "Is there a bandwagon vote?", *Public Opinion Quarterly* 4, s 244-9.
- Gallus, Alexander, 2002. "Demoskopie in Zeiten des Wahlkampfes", *Aus Politik und Zeitgeschichte* 15-16, s. 29-36.
- Glynn, Carroll, Hayes, Andrew & Shanahan, James, 1997. "Perceived Support for One's Opinions and Willingness to Speak Out: A Meta-Analysis of Survey Studies on the 'Spiral of Silence'", *Public Opinion Quarterly* 61(3), s 452-63.
- Goul Andersen, Jørgen & Clement, Sanne Lund, 2003. "Engagerede og kompetente vælgere?", s 411-26 i Goul Andersen, Jørgen & Borre, Ole (red), *Politisk forandring*. Århus: Systime.
- Granberg, Donald & Holmberg, Sören, 1986. "Preference, expectations, and voting in Sweden's referendum on nuclear power", *Social Science Quarterly* 67(2), s 379-92.
- Gschwend, Thomas, 2005. "Comparative Politics of Strategic Voting", fil fra forfatteren.
- Hardmeier, Sibylle & Roth, Hubert, 2001. "Towards a Systematic Assessment of the Impact of Polls on Voters". Paper, WAPOR-konference i Rom.
- Hardmeier, Sibylle & Roth, Hubert, 2003. "Die Erforschung der Wirkung politischer Meinungsumfragen: Lehren vom 'Sonderfall' Schweiz", *Politische Vierteljahresschrift* 44(2), s 174-95.
- Holmberg, Sören & Oscarsson, Henrik, 2004. *Väljartrender*. Stockholm: Statistiska centralbyrån.
- Holmberg, Sören & Petersson, Oscar 1980. *Inom felmarginalen*. Stockholm: Liber.
- Holmberg, Sören, 1994. "Election studies the Swedish way", *European Journal of Political Research* 25, s 309-22.
- van Holsteyn, Joop & Irwin, Galen, 2003. "Polls and the undecided". Paper, WAPOR-konference i Zürich.
- van Holsteyn, Joop, 1994. *Het woord is aan de kiezer: een beschouwing over verkiezingen en stemgedrag aan de hand van open vragen*. Leiden: DSWO Press.
- Huckfeldt, Robert & Sprague, John, 1995. *Citizens, Politics, and Social Communication*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Huckfeldt, Robert, Johnson, Paul & Sprague, John, 2004. *Political Disagreement*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Irwin, Galen & van Holsteyn, Joop, 2000. "Bandwagons, Underdogs, the Titanic, and the Red Cross, The Influence of Public Opinion Polls on Voters". Paper, IPSA-konference.
- Irwin, Galen & van Holsteyn, Joop, 2003. "They say it can't be done? Strategic voting in multi-party proportional systems: the case of the Netherlands". Paper, APSA-konference i Philadelphia.

- Jeffrey, Charlier & Hough, Daniel 2001. "The Electoral Cycle and Multi-Level Voting in Germany", *German Politics* 10(2), s 73-93.
- Joslyn, Mark, 1997. "The Public Nature of Personal Opinion", *Political Behavior* 19(4), s 337-63.
- Kaplowitz, Stan, Fink, Edward, D'Alessio, Dave & Armstrong, Blake, 1983. "Anonymity, Strength of Attitude, and the Influence of Public Opinion Polls", *Human Communication Research* 10(1), s 5-25.
- Katz, Elihu, 1987. "Communications Research since Lazarsfeld", *Public Opinion Quarterly* 51, s 25-45.
- Kenney, Patrick & Rice, Tom 1994. "The Psychology of Political Momentum", *Political Research Quarterly* 47(4), s 923-38.
- Kirchgässner, Gebhard, 1986. "Der Einfluß von Meinungsumfragen auf das Wahlergebnis", s 232-50 i Klingemann, Hans-Dieter & Kaase, Max (red), *Wahlen und politischer Prozeß*. Opladen: Westdeutscher Verlag.
- Klein, Markus & Heinze, Thomas 1999. "Die Wähler der Partei der zweiten Wahl: Die Entwicklung der Wählerschaft der Freien Demokratischen Partei Deutschlands zwischen 1949 und 1996", *ZA-Information* 44, s 6-38.
- Klingemann, Hans-Dieter, 1983. "Die Einstellung zur SPD und CDU/CSU 1969-1980", s 478-537 i Kaase, Max & Klingemann, Hans-Dieter (red), *Wahlen und politisches System*. Opladen: Westdeutscher Verlag.
- Klingemann, Hans-Dieter, 1986a. "Der vorsichtig abwägende Wähler – Einstellungen zu den politischen Parteien und Wahlabsicht", s 385-410 i Klingemann, Hans-Dieter & Kaase, Max (red), *Wahlen und politischer Prozeß*. Opladen: Westdeutscher Verlag.
- Klingemann, Hans-Dieter, 1986b. "Der 'mündige' Wähler? Ein Ansatz zur Erklärung des Wählerverhaltens, dargestellt am Beispiel der Bundestagswahl 1983", *Politische Bildung* 19(2), s 45-58.
- Kuklinski, James & Quirk, Paul, 2000. "Reconsidering the Rational Public: Cognition, Heuristics, and Mass Opinion", s 153-82 i Lupia, Arthur, McCubbins, Mathew & Popkin, Samuel (red), *Elements of Reason*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lang, Kurt & Lang, Gladys, 1996. "Off the bandwagon: Some reflections on the influence of perceived public opinion", s 69-90 i Kwan, Kian (red), *Individuality and social control*. Greenwich: JAI Press.
- Lau, Richard & Redlawsk, David 2001. "Advantages and Disadvantages of Cognitive Heuristics in Political Decision Making", *American Journal of Political Science* 45(4), s. 951-971.
- Lazarsfeld, Paul, Berelson, Bernard & Gaudet, Hazel [1944] 1968. *The People's Choice*. New York: Columbia University Press.
- Leibenstein, Herbert, 1950. "Bandwagon, Snob, and Veblen Effects in the Theory of Consumers' Demand", *Quarterly Journal of Economics* 64(2), s 183-207.
- Lupri, Eugen, 1969. "Soziologische Bedeutung der Wahlprognose", s 99-116 i Hartmann, K. D. (red), *Politische Beeinflussung*. Frankfurt am Main: Europäische Verlagsgesellschaft.
- Marsh, Catherine, 1984. "Back on the bandwagon: The effect of opinion polls on public opinion", *British Journal of Political Science* 15(1), s 51-74.
- McAllister, Ian & Studlar, Donley, 1991. "Bandwagon, Underdog, or Projection? Opinion Polls and Electoral Choice in Britain, 1979-1987", *Journal of Politics* 53(3), s 720-741.
- Mendelsohn, Harold & Crespi, Irving, 1972. *Polls, Television, and the New Politics*. Scranton: Chandler.
- Mouritzen, Poul Erik, 1997. "I stemmeboksen: Hvem kommer dér – og hvorfor?", s 262-78 i Elklit, Jørgen & Buch Jensen, Roger (red), *Kommunalvalg*. Odense: Odense Universitetsforlag.

- Mutz, Diana, 1992. "Impersonal Influence", *Political Behavior* 14(2), s 89-122.
- Mutz, Diana, 1994. "The Political Effects of Perceptions of Mass Opinion", *Research in Micropolitics* 4, s 143-67.
- Mutz, Diana, 1997. "Mechanisms of Momentum", *Journal of Politics* 59(1), s 104-25.
- Mutz, Diana, 1998. *Impersonal Influence*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Noelle-Neumann, Elisabeth, 1974. "The Spiral of Silence", *Journal of Communication* 24(2), s 43-51.
- Noelle-Neumann, Elisabeth, 1980. *Die Schweigespirale*. München: Piper.
- Noelle-Neumann, Elisabeth, 1989. "Die Schweigespirale als Instrument der Medienwirkungsforschung", s 418-40 i Kaase, Max & Schulz, Winfried (red), *Massenkommunikation*. Opladen: Westdeutscher Verlag.
- Orne, Martin, 1962. "On the Social Psychology of the Psychological Experiment", *American Psychologist* 17(11), s 776-83.
- Oscarsson, Henrik, 1998. *Den svenska partirynden – Våljarnas uppfattningar av konfliktstrukturen i partisystemet 1956-1996*. Tilgængelig på: [http://www.pol.gu.se/file/Person/Oscarsson/Oscarsson%20\(1998\)%20Den%20svenska%20partirynden%20SMALL.pdf](http://www.pol.gu.se/file/Person/Oscarsson/Oscarsson%20(1998)%20Den%20svenska%20partirynden%20SMALL.pdf), citeret den 6/12 2007.
- Pierce, Walter, 1940. "Climbing on the bandwagon", *Public Opinion Quarterly* 4, s 241-3.
- Popkin, Samuel, 1991. *The Reasoning Voter*. Chicago: Chicago University Press.
- Rahn, Wendy, 2000. "Affect as Information: The Role of Public Mood in Political Reasoning", s 130-50 i Lupia, Arthur, McCubbins, Mathew & Popkin, Samuel (red), *Elements of Reason*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Reif, Karlheinz, 1984. "National Electoral Cycles and European Elections 1979 and 1984", *Electoral Studies* 8(3), s 244-55.
- Reif, Karlheinz, 1997. "European elections as member state second-order elections revisited", *European Journal of Political Research* 31, s 115-24.
- Ross, Lee, Bierbrauer, Gunter & Hoffman, Susan, 1976. "The Role of Attribution Processes in Conformity and Dissent, Revisiting the Asch Situation", *American Psychologist* 31, s 148-157.
- Roth, Dieter, 2003. "A last minute success of the Red-Green coalition", fil fra forfatteren.
- Scheufele, Dietram & Moy, Patricia, 2000. "Twenty-five years of the spiral of silence", *International Journal of Public Opinion Research* 12(1), s 3-28.
- Schmitt-Beck, Rüdiger, 1996. "Mass Media, the electorate, and the bandwagon", *International Journal of Public Opinion Research* 8, s 266-291.
- Schoen, Harald, 2000a. "Mehr oder weniger als fünf Prozent – ist das wirklich die Frage?", fil fra forfatteren.
- Schoen, Harald, 2000b. "Appelle zu taktischem Wahlverhalten – effektive Werbung oder verfehlte Wahlkampfretorik?", fil fra forfatteren.
- Schoen, Harald, 2004. "Wirkungen von Wahlprognosen auf Wahlen", fil fra forfatteren.
- Sears, David, 1986. "College Sophomores in the Laboratory", *Journal of Personality and Social Psychology* 51(3), s 515-30.
- Skalaban, Andrew, 1988. "Do the polls affect elections?", *Political Behavior* 10(2), s 136-50.
- Spangenberg, Frits, 2003. *The Freedom to Publish Opinion Polls*. Amsterdam: ESOMAR.
- Sudman, Seymour, 1986. "Do Exit Polls Influence Voting Behavior?", *Public Opinion Quarterly* 50, s 331-9.
- Weaver, David, 2007. "Thoughts on Agenda Setting, Framing, and Priming", *Journal of Communication* 57, s 142-7.
- West, Darrell, 1991. "Polling effects in election campaigns", *Political Behavior* 13(2), s 151-163.
- Zajonc, Robert, 1980. "Feeling and Thinking", *American Psychologist* 35(2), s 151-175.

■ Översikter och meddelanden

■ Yttrande över de sökande till professor skytteanus i vältalighet och statskunskap vid Uppsala universitet

Hedrade över uppdraget som sakkunniga vid tillsättningen av den skytteanska professuren, Sveriges och världens äldsta alljämt bevarade statsvetenskapliga lärostol, ber vi att få avlämna följande yttrande. Det består i denna första fas i tillsättningsprocessen av en gemensam bedömning av var och en av de sökande i en första del, där vi också anger vårt gemensamma ställningstagande vad avser de sökandes behörighet för professuren. I en andra del anger och motiverar vi vårt urval av en tätgrupp.

Vid ansökningstidens utgång hade nio sökande anmält sig till den rubricerade anställningen. En av dessa, Ingemar Rutgersson, har inte insänt handlingar som kan ligga till grund för en bedömning. De åtta kvarvarande sökande till professuren är professor Jens Bartelson, Köpenhamn; professor Li Bennich-Björkman, Uppsala; professor Torbjörn Bergman, Umeå; docent Inga Brandell, Stockholm; professor Jörgen Hermansson, Uppsala; professor Joakim Palme, Vällingby; professor Emil Uddhammar, Uppsala; samt docent Anders Westholm, Uppsala.

Vi har tagit del av de behörighetskrav som anges i utlysningen och den anställningsordning som gäller vid Uppsala universitet. Vid tillsättningen skall, som det uttrycks i utlysningen "vikt fästas främst vid vetenskaplig och pedagogisk skicklighet, varvid särskild vikt skall fästas vid den vetenskapliga skickligheten", vilken skall ha ådagalagts "genom självständiga forskningsinsatser som i betydande grad överstiger vad som krävs för docentkompetens". Därutöver skall hänsyn tas till administrativ skicklighet och samarbetsförmåga samt förmåga att samverka med och informera om forskning till det omgivande samhället. Även om statskunskap är den mest centrala delen av ämnesområdet, skall även vältalighet tillmätas betydelse. Rekryteringen skall grunda sig på "en helhetsbedömning av kompetens och skicklighet".

I enlighet härmed disponerar vi våra bedömningar av de sökande under följande fem rubriker: vetenskapliga meriter, pedagogiska meriter, forskningsledning och administrativa meriter, den tredje uppgiften, sammanfattande omdöme. Under vetenskapliga meriter bedömer vi kvalitet och omfång av de sökandes produktion och fäster särskild vikt vid internationell publicering. Vår prövning av pedagogiska meriter innefattar undervisningens omfång, bredd och dokumenterade kvalitet, bidrag till kursutveckling och kurslitteratur samt handledning av doktorander. Under forskningsledning och administrativa meriter granskar vi de sökandes erfarenheter av projektansvar, förmåga att få externa medel samt akademiska och andra förtroendeuppdrag, inklusive tjänstgöring som prefekt eller studierektor. Slutligen bedömer vi under rubriken den tredje uppgiften deras kontakter med det omgivande samhället via medverkan i medier, populärvetenskaplig skriftställning, extramurala föredrag etc. En noggrannare bedömning av vältalighet bland de sökande i tätgruppen sker i nästa fas av tillsättningsprocessen i samverkan med en särskild sakkunnig, professor Lars Burman.

1. Bedömning av de sökande

Jens Bartelson

Professor Jens Bartelson (f. 1961) disputerade 1993 i statsvetenskap vid Stockholms universitet, där han var forskarassistent 1994-98, antogs som docent 1998 och tjänstgjorde som universitetslektor 1998-2000. Han tillträdde 2000 en professur i internationella relationer vid Köpenhamns universitets statsvetenskapliga institution. Under 1997 var han fellow vid SCASSS (Swedish Collegium for Advanced Study in the Social Sciences).

Vetenskapliga meriter. Bartelsons publikationslista omfattar två internationellt förlagda böcker, ett bokmanuskript under granskning på internationellt förlag, 8 kapitel i antologier, 19 tidskriftsartiklar (varav 13 i internationella tidskrifter) samt ett flertal uppslagsord i *Statsvetenskapligt lexikon* och några bokrecensioner. Han står som ensam författare till samtliga verk. Med ansökan har insänts 10 arbeten, samtliga skrivna på engelska och internationellt publicerade.

En reviderad version av Bartelsons avhandling publicerades 1995 under titeln *A Genealogy of Sovereignty* i serien Cambridge Studies in International Relations på Cambridge University Press. Denna bokserie har kommit att inta en central position inom IR-forskningen. Även hans nästa bok, *The Critique of the State* (2005), utkom på ansedda Cambridge University Press. I båda dessa verk genomför Bartelson en kritisk analys av centrala begrepp i studiet av internationell politik. Han placerar sig i skärningspunkten mellan politisk teori och internationella relationer (IR), och hans främsta intresse är hur politiska begrepp och rådande politisk ordning konstituerar varandra i olika tidsperioder och kontexter. Hans frågeställning gäller inte vad begreppen egentligen betyder utan hur de används och vad man åstadkommer politiskt med olika tiders språkbruk.

I *A Genealogy of Sovereignty* analyserar Bartelson det centrala men mångtydiga suveränitetsbegreppets användning under renässansen, den klassiska eran och moderniteten. Han gör inga anspråk på en heltäckande historisk genomgång utan arbetar med hjälp av exempel. I centrum står relationen mellan makt och kunskap, och användningen av suveränitetsbegreppet vid olika tider relateras till olika kunskapsuppfattningar. Angreppssättet är likartat i *The Critique of the State*. Här är det statsbegreppets användning som nagelfars i ett historiskt, filosofiskt perspektiv. Båda verken är originella och uppslagsrika men kräver mycket av läsaren. Framställningen är inte alltid lättgenomtränglig. I sina kritiska analyser framstår Bartelson som en mästare på att avslöja motsägelser och cirkelresonemang i såväl tidigare som nutida tänkares resonemang.

Dessa kvaliteter återkommer i de artiklar och det nya bokmanus som Bartelson insänt med sin ansökan. Utöver statsbegreppet, som han ofta återkommer till, utsätts andra centrala begrepp för kritisk granskning. I ”The Trial of Judgment: A Note on Kant and the Paradoxes

of Internationalism” (*International Studies Quarterly*, 1995) utgår Bartelson från paradoxala drag i modern internationalism, som har att göra med svårigheterna att genomföra radikala förändringar av en stelnad struktur av suveräna stater samt med svårigheterna att införa universalism i en värld präglad av pluralism. I sin omtolkning av internationalismens problem tar han Kant till hjälp, speciellt dennes begrepp ”reflective judgment” och ”historical signs”.

IR-forskningens historia och disciplinära identitet står i fokus i ”Short Circuits: Society and Tradition in International Relations Theory” (*Review of International Studies*, 1996). Här visar Bartelson hur anspråken på en egen, kontinuerlig tradition inom subdisciplinen vilar på distinktionen mellan system och samfund, som går tillbaka till skillnaden mellan Hobbes och Grotius och idag företräds av neorealister kontra den sk engelska skolan. Bartelson hävdar att det som beskrivs som en kontinuerlig IR-tradition i själva verket handlar om att teoretiker med nutiden som utgångspunkt söker efter ett förflutet som passar deras syften och gör sig skyldiga till ”reification of an artificial past” (s. 346). Identitetsbegreppet är också centralt i ”Second Natures: Is the State Identical with Itself?” (*European Journal of International Relations*, 1998). Här driver Bartelson tesen att existerande uppfattningar om statsidentitet i nutida IR-teori bygger på cirkelresonemang.

I ”Making Exceptions: Some Remarks on the Concept of Coup d’Etat and Its History” (*Political Theory*, 1997) utsätts begreppet statskupp för kritisk idéhistorisk analys. Bartelson ser problemen kring statskupper som en reflektion av det mera generella filosofiska problemet om relationen mellan det regelbundna och det exceptionella. Artikeln är originell i såväl ämnesval som analys, och den är fylld av fyndiga formuleringar, som ”the demand that an action ought to be justified in advance threatens to undermine its execution, while its execution undermines the future possibility of justifying it” (s. 335).

Det idag flitigt använda begreppet globalisering utsätts i några artiklar för Bartelsons kritiska granskning. ”Three Concepts of Globalization” (*International Sociology*, 2000) beskriver dagens ”ontologiska interregnum” mellan statscenterade och globala perspektiv med termerna ”transference”, ”transformation” och ”transcendence”. Det är nog Bartelsons mest pedagogiska och lättlästa skrift. ”Facing Europe: Is Globalization a Threat to Democracy?”

(*Distinktion*, 2004) utgår från en grundläggande paradox i demokratisk teori: "the proper boundaries of a democratic political community cannot be justified in a democratic way" (s. 50). Och i "Making Sense of Global Civil Society" (*European Journal of International Relations*, 2006) visar han att civilsamhället är ett begrepp som förutsätter staten och att idén om ett globalt civilsamhälle därför passar illa in i globaliseringsretoriken.

Bartelsons kritiska blick har kort sagt riktats mot en rad nyckelbegrepp. Ofta kritiserar han det nutida bruket av klassiska filosofer och går då tillbaka till originaltexterna och gör sin egen uttolkning. Dock förfaller han aldrig till exegetik – hans fokus är konsekvent inställt på centrala begrepp, inte de filosofer och statsmän som använder dem. Ett annat tema i Bartelsons produktion är framväxten av internationella relationer som akademisk disciplin. Samtliga skrifter präglas av skarpsinniga iakttagelser och fyndiga formuleringar. Han är en god stilist, som ägnar språket stor omsorg. Genomgående är samtidigt att Bartelsons texter knappast kan karakteriseras som lättillgängliga. Den andra sidan av det myntet är att läsaren ständigt tvingas till eget tänkande.

Sammanfattningsvis behandlar Bartelson centrala begrepp inom IR-forskningen, vars betydelse sträcker sig bortom denna subdisciplin till hela det statsvetenskapliga fältet. Han gör det på ett synnerligen originellt och tänkvärt sätt. Kvaliteten i hans produktion framgår av att samtliga insända verk varit utsatta för internationell peer review, i flera fall mycket krävande sådan. Cambridge University Press har, som nämnts, en ledande position i fråga om att ange forskningsfronten inom IR, och tidskrifter som *European Journal of International Relations* (där Bartelson publicerat sig två gånger), *International Studies Quarterly* och *Review of International Studies* tillhör de främsta på området med hög "impact".

Volymmässigt är Bartelsons produktion också omfattande. Med den nya, ännu opublicerade monografen *Visions of World Community*, som går tillbaka till 1200-talet i försöken att spåra ursprungen till nutida teorier om kosmopolitism, kommer han vid 46 års ålder upp till tre stora, tungt vägande monografier. Därtill kan läggas en relativt omfattande artikelproduktion. Han är ensam författare till samtliga verk i sin publikationslista. De allra flesta skrifterna – och samtliga av de insända – är skrivna på (utmärkt)

engelska. Han vänder sig således entydigt till, och har uppmärksammats av, en internationell publik.

Pedagogiska meriter. Bartelson har enligt egen uppgift i ansökan undervisat i genomsnitt ca 5 timmar i veckan, alltsedan han 1990 började anlitas i undervisningen i Stockholm. Prefekten vid Köpenhamns-institutionen uppger i sitt intyg att hans genomsnittliga undervisningsvolymer där varit 4 timmar i veckan sedan 2000. Bartelson har undervisat företrädesvis på forskarutbildningen i internationell politisk teori, men även på grundutbildningen i kvalitativ metod och politisk idéhistoria. Han anses som en skicklig pedagog – intyget från prefekten i Köpenhamn vittnar om goda kursutvärderingar och talar om "a strong commitment to academic excellence" parat med "an equally strong commitment to his students and their intellectual growth".

Bartelson har varit handledare för 6 doktorander som avlagt examen 2003-7, i två fall som biträdande handledare. I såväl Stockholm (1996-2000) som Köpenhamn (2002-5) har han varit huvudansvarig för forskarutbildningen. Hans uppgifter har gällt såväl rekrytering och urval av doktorander som kursutveckling. Intyg från båda ställena ger honom utmärkta vitsord för sättet att genomföra de uppgifterna.

Forskningsledning och administrativa meriter. Bartelson har profilerat sig som ensamforskare snarare än som organisatör av större projekt eller program. I ansökan finns inga uppgifter om större forskningsanslag.

Hans administrativa förmåga har ådagalagts i samband med uppgiften som huvudansvarig för forskarutbildningen i Stockholm och Köpenhamn. På båda ställena genomförde han omfattande omorganisering av utbildningen för att möta en ökande tillströmning av doktorander. I Köpenhamn fanns "fund-raising" med bland hans uppgifter. Intyg från Stockholm och Köpenhamn vitsordar i identiska formuleringar Bartelsons "considerable managerial skills". I Köpenhamn har Bartelson dessutom under perioden 2002-5 varit koordinator för all undervisning på högre nivåer i internationella relationer.

Den tredje uppgiften. Bartelson har i ringa utsträckning bidragit till den allmänna samhällsdebatten. Det hänger, som han själv anger i ansökan, samman med karaktären av hans forskning.

Sammanfattande omdöme. Bartelson har en vetenskaplig produktion av hög kvalitet och med tydlig internationell profil. Han har omfattande pedagogiska erfarenheter, inte minst inom forskarutbildningen. Hans administrativa meritering är tillfyllest om än inte lika stark, och han saknar erfarenhet av att leda större forskningsprojekt. I fråga om omvärldskontakter är hans meritering svagare. Sammantaget finner vi Jens Bartelson behörig för den utlysta professuren.

Li Bennich-Björkman

Li Bennich-Björkman (f.1960) disputerade 1991 vid Uppsala universitet, där hon sedan dess har varit verksam. Hon antogs som docent 1997, blev universitetslektor 1999 och är från 2007 professor i statsvetenskap. Bennich-Björkman har varit föräldraledig i sammanlagt cirka två år, omräknat till heltid.

Vetenskapliga meriter. Bennich-Björkmans publikationslista innehåller 35 titlar (recensioner och konferenspapers ej medräknade). De omfattar utöver avhandlingen 5 böcker, varav en lärobok och ett bokmanus (antaget, men ännu inte publicerat); 6 artiklar, samtliga i internationella tidskrifter, 20 kapitel i antologier samt två egna utredningar och två bidrag till utredningar. Med ansökan har insänts 10 arbeten. Utöver avhandlingen ingår två böcker och ett bokmanus (varav två är skrivna på engelska), en tidskriftsartikel, tre antologikapitel och två rapporter.

I Bennich-Björkmans avhandling, *Statsstödda samhällskritiker: Författarautonomi och statsstyrning i Sverige* (Tiden 1991), studeras förhållandet mellan den svenska staten och Sveriges Författarförening (senare -förbund). Avhandlingen vilar på omfattande källstudier, och huvudvikten ligger på framväxten av Författarfonden och biblioteksersättningsystemet. Avhandlingens teoretiska perspektiv hämtas från samtidens korporatismforskning och dess tonvikt på samspelet och det ömsesidiga beroendet mellan stat och intresseorganisationer (Schmitter, Offe m.fl.). Den teoretiska ramen är nyinstitutionalismen, dock med det medvetna valet från Bennich-Björkmans sida att hon tillmäter studiet av aktörernas idéer och handlingar större vikt än vad som är normalt inom detta betraktelsesätt. Staten representeras primärt genom den socialdemokratiska kulturpolitiken, som just var under utveckling i den undersökta perioden. Studien visar att författarförbundet hade avgöran-

de inflytande på konstruktionen av bidragssystemet och på fördelningen av medlen, och att det faktiskt visade sig möjligt att kombinera författarnas önskemål om autonomi med statsstöd inom ramarna för den skandinaviska staten. Intentionen sägs vara att pröva några av korporatism litteraturens antaganden om det ömsesidiga beroendet, här inom kulturpolitiken. På denna punkt lämnar konklusionen dock en del övrigt att önska. Men i det stora hela är avhandlingen välskriven och representerar en gedigen historisk analys utifrån ett intressant teoretiskt perspektiv.

Utbildningsforskning är ett av Bennich-Björkmans viktigaste forskningsfält, och forskningen omfattar både skol- och universitetsnivå. Det är karakteristiskt för hennes forskning inom detta och andra fält att hon fokuserar på betydelsen av institutionella ramar och institutionella förändringar. Huvudfokus ligger på institutionskultur i vid mening, i huvudsak studerad genom komparation av ett antal institutioner med varierande kultur. Detta betraktelsesätt visar sig vara framgångsrikt. Bland Bennich-Björkmans många titlar inom utbildningsforskning har tre arbeten insänts. Boken *Organising Innovative Research: The Inner Life of University Departments*, skriven för The International Association of Universities (Pergamon 1997), syftar till att undersöka vad som skapar excellenta akademiska miljöer. Den teoretiska inspirationen hämtas från bl.a. Putman, Merton och Elster. Datainsamlingen sker via face-to-face-intervjuer. Metoden är komparativ: Med hjälp av reputationsmetoden utvaldes fyra excellenta/innovativa och tre stagnerade universitetsinstitut i Sverige. Analysen av kända dimensioner såsom storlek, åldersprofil, mobilitet, andelen kvinnor och finansiella resurser visar endast smärre skillnader. Däremot kan studien påvisa betydande skillnader mellan de två kategorierna vad gäller en rad kulturella faktorer relaterade till institutens inre liv. De mer innovativa forskningsmiljöerna präglas av gemensamma teoretiska och metodologiska infallsvinklar, en amerikansk-inspirerad syn på doktorandstudierna, en miljö med stark "social cement" samt tydligt, men inte auktoritärt, ledarskap m.m. Hon konkluderar att varken ekonomiska incitament eller "evalueringsindustrin" i sig kan skapa ett kreativt intellektuellt klimat på en institution. Följaktligen pekar hon på en motsättning mellan statsmaktens kortsiktiga styrningsintressen och utvecklingen av excellenta miljöer, vilken ses som en

långsiktig process. Denna omfattande och väl genomförda studie har utan tvekan bidragit med ny kunskap inom ett fält där politiken i allt för ringa utsträckning har varit kunskapsbaserad.

Boken *Någonting har hänt: Förbättring och frustration i svenska lågstatuskolor* (2002) är en studie av s.k. problem- eller lågstatuskolor på högsta-dienivå, finansierad av Svenska Kommunförbundet. Även här är infallsvinkeln komparativ: Sju skolor har valts ut med den innovativa Navestads skolan i Norrköping som fokus. Hon undersöker hur denna skola, som ligger i ett socialt utsatt område med hög arbetslöshet, låg utbildningsnivå och många invandrade, lyckades vända trenden och bli en föregångsskola. Studien är väl utförd och väl skriven, och visar Bennich-Björkmans betydande förmåga att förmedla sin forskning till en allmän publik. Rapporten *Överlever den akademiska friheten?* (2004) är ännu ett exempel på hennes förmåga att genom djuplodande intervjuer avtäckta komplexa samband och förmedla resultaten till en bred publik. Rapporten är skriven på uppdrag av Höskoleverket. Återigen ligger fokus på betydelsen av institutionella förändringar, i detta tillfälle betydelsen av ändrad forskningsfinansiering och den ökande bördan från grundutbildningsuppdraget som universitetet har fått. En engelsk version har antagits till *Higher Education Quarterly*.

Som led i ett forskningsprojekt vid Institutionen för hälso- och vårdvetenskap har Bennich-Björkman utarbetat forskningsrapporten *Förutsättningar för politiska prioriteringar i offentlig sjukvård – en jämförelse mellan landstingen i Östergötland och Uppsala* (2004). Studiens ämne är relevant och aktuellt: Hur skapas förutsättningar för att möjliggöra de obehagliga, men nödvändiga öppna prioriteringarna inom vårdsektorn när resurserna är begränsade, de medicinska behandlingsmöjligheterna ökande och befolkningens levnadsålder stigande? Denna intressanta jämförelse visar att den långt mer decentraliserade organisationsstrukturen och de många personliga mötesplatserna i Östergötland – i motsättning till Uppsala – skapar en förtroendestruktur som möjliggör t.o.m. obehagliga prioriteringar. Däremot blir slutsatsen att den hierarkiska strukturen i Uppsala, där den medicinska professionen och Akademiska Sjukhuset är kraftfulla aktörer, antagligen är bättre på att skapa en god forskningsmiljö.

I artikeln ”Dr. Spock och medborgardygdena” i antologin *Framtidens dygder – etik i praktiken*

(1999) utvecklar Bennich-Björkman tesen att den viktigaste faktorn bakom det sjunkande politiska deltagandet inte är brist på ”förtroende”, utan snarare framväxten av en ”villkorsinställning” till deltagandet, där exit har blivit en konstant möjlighet. Mot bakgrund av en omfattande litteraturstudie på fältet kopplar artikeln på ett nytt sätt mentalitetshistoriska utvecklingsdrag i barnuppfostran och socialisering till utvecklingsdrag i politiskt deltagande och gemenskapskänsla. Hon pekar på att barnuppfostran har utvecklat sig från disciplinering till fokus på det individuella barnets utveckling med därav följande ”lustetik” eller ”fun morality” baserad på en ny individualism och självsäkerhet. Med denna artikel bidrar Bennich-Björkman med en intressant komplettering (eller utmaning?) av Ingleharts tes om de postmateriella värderingarna.

Postkommunistisk demokrati har stått mest centralt i Bennich-Björkmans forskning under de senaste åren. Hon har bidragit till detta expanderande forskningsfält med forskning om kollektiva kulturer och dessas betydelse för utveckling av demokrati. I flera artiklar utvecklar Bennich-Björkman sin huvudtes att variationer i förekomsten av ett semiautonomt civilsamhälle (”soft resistance”) i nätverk, klubbar och andra organiseringar under kommunismen – särskilt tiden från Stalins död till starten av perestrojkan – har haft stor betydelse för hur de postkommunistiska demokratierna har utvecklat sig. Tre av hennes många arbeten inom ämnet postkommunistisk politik har insänts till bedömning.

I kapitlet ”Building Post-Communist States: Political Corruption and Strategies of Party Formation in Estonia and Latvia” i antologin *Building Democracy and Civil Society East of the Elbe* (2006) drar hon slutsatsen att Estland med sin långt mer utvecklade ”civil culture” var vida bättre förberett på övergången till demokrati än Lettland. Även själva partibildningsprocessen tillmäts vikt. Den beroende variabeln, skillnaderna i ”resultatet”, diskuteras dock inte direkt i artikeln, som bara använder Världsbankens klassifikationer av länderna med hänsyn till (1) korruption och (2) ”state capture”, dvs. olaglig infiltration i politiken från maktfulla ekonomiska aktörers sida. Artikeln ”The Cultural Roots of Estonia’s Successful Transition: How Historical Legacies Shaped the 1990s” (forthcoming i *East European Politics and Societies*) innehåller en mer omfattande kartläggning av grupper och

nätverk i Estland under kommunismen. Bennich-Björkmans argumentation om den estniska elitens kvaliteter, bl.a. beskrivna som "the capacity for moral choices" kunde dock varit närmare utvecklad. I källhänseende vilar artikeln på samma intervjuer som i ovannämnda artikel, här dock kompletterade med intervjuer med estländare födda 1915-25.

Bennich-Björkmans tyngst vägande, nyare arbete är *Political Culture under Institutional Pressure: How Institutional Change Transform Early Socialization* (bokmanus, accepterat av Palgrave Macmillan). Boken är uttryck för en klar progression i hennes vetenskapliga arbete, och i sin slutgiltiga form kommer boken utan tvekan att representera ett viktigt bidrag till teoriutvecklingen inom fältet. Teoretiskt önskar hon överbrygga schismen mellan å ena sidan "the rationalists", vars grundaxiom är "the economic man", som förväntas anpassa sig till nya förhållanden och å andra sidan "the culturalists". Sistnämnda forskningstradition kopplas i Bennich-Björkmans version samman med teorin om att påverkan under tidiga levnadsår är formativ för hela livet. Bokens empiri hämtas från de tidigare nämnda intervjuerna kompletterade med en enkät kring politisk-kulturella värderingar bland tre grupper estländare som var unga i mellankrigstidens Estland, men som idag lever i Sverige, Kanada respektive Estland ("hemeständare") – en välvald forskningsdesign för denna problemställning. I tolkningen av resultaten för Bennich-Björkman in Ecksteins tes som tillmäter frågan om korrespondens mellan de nya omgivningarna och de ursprungligen insocialiserade värderingarna stor självständig vikt. Skillnaderna mellan det multikulturella invandrarlandet Kanada, det homogena, välfärdsstatliga Sverige och det postkommunistiska Estland blir viktiga förklaringsfaktorer. Men samtidigt konkluderar hon att generationen oberoende av bostadsort idag har en del gemensamma uppfattningar från mellankrigstidens Estland om vad det vill säga att vara medborgare. I sina tolkningar utmanar Bennich-Björkman tidigare teser om likheterna mellan svensk och estländsk politisk kultur. Tvärtom argumenterar hon för att mellankrigstidens estländska kultur ligger betydligt närmare den liberala och individualistiska kanadensiska kulturen än den svenska.

Med sitt intressanta teoretiska perspektiv och unika empiriska material lämnar Bennich-Björkman med boken ett viktigt bidrag till flera forskningsområden. Manuskriptet förefaller

dock inte vara helt färdigt. Hon diskuterar själv problemen med de s.k. "biografiska" eller retrospektiva intervjuerna p.g.a. tendensen till att det förflutna konstrueras i ljus av nutiden. Men man skulle kunna sätta frågetecken kring validiteten av den karakteristik av civilsamhällets organisation och medborgarnas hållning till politik i mellankrigstidens Estland, som idag levereras av intervjupersoner som var unga på den tiden – vissa av dem till och med mycket unga (födda 1915-25).

Bennich-Björkmans analyser av variationerna i civilsamhället under kommunismen ("soft resistance") är ett viktigt, självständigt forskningsbidrag. I manuskriptet "Between Resistance and Opposition: Developments After Stalinism" (forthcoming i en konferensantologi) vidgar hon den komparativa analysen till att utöver de tre baltiska länderna också omfatta Slovenien och Bulgarien. Studien visar att två av de mest framgångsrika nya staterna, Estland och Slovenien, bägge hade starka civilsamhälleliga nätverk under kommunismen och därmed hade utvecklat politiska eliter med strategiska och politiska kapaciteter, som blev avgörande för utvecklingen av de nya demokratierna. I sin forskning om postkommunismen bidrar Bennich-Björkman till att öppna den "black box" som civilsamhället under kommunismen hittills i viss utsträckning har varit. Med sitt nya forskningsprojekt om den informella elitsocialiseringen i Bulgarien, Rumänien och Ukraina (finansierat av Sieps) och genom sitt stora forskningsnätverk i de baltiska och öst- och centraleuropeiska länderna håller hon på att etablera sig som en ledande forskare på området.

Sammanfattningsvis kan det sägas att Bennich-Björkmans forskningsprofil är bred och vittfamnande, samtidigt som hennes vetenskapliga produktion håller hög kvalitet, är av betydande omfång och har en klar internationell profil.

Pedagogiska meriter. Bennich-Björkman har mycket omfattande pedagogiska meriter. Hon har i huvudsak förlagt sin undervisning till Uppsala universitet, dock har hon varit gästlärare på Hyderabad University, Indien. Hon har undervisat på alla nivåer. Sedan 1986 har det sammanlagt blivit 2.900 timmar på grundutbildningen och forskarutbildningen. Hennes undervisningserfarenhet är bred, i och med att hon har undervisat inom de flesta av statskunskapens ämnen. Hon har tillsammans med två kol-

leger stått för en omfattande omorganisation av institutionens A-kurs.

Bennich-Björkman har varit huvudhandledare för tre och biträdande handledare för två disputerade doktorander. Hon har ett dokumenterat, mycket bra omdöme som handledare på forskarutbildningen. Hon har genomgått handledarutbildning 1997. Hennes mångsidiga forskningsprofil breddar institutionens handledningskapacitet betydligt.

Som en särskild merit bör nämnas att Bennich-Björkman varit ansvarig projektledare för forsknings- och utbildningssamarbetet ”NORD-BALT” 1999-2005, som inkluderar forskare, doktorander och grundstudenter från Uppsala universitet (statsvetenskapliga institutionen, freds- och konfliktkunskap, juridiska institutionen, och institutionen för östeuropastudier), Göteborgs universitet, Tartu universitet och Tallins universitet, bägge Estland, samt University of Latvia i Riga (finansierat av STINT). Hon är också ansvarig projektledare för forsknings- och utbildningssamarbetet ”The Roles and Relations of Post-Soviet Elites”, som omfattar politologiska och sociologiska institutioner i Ukraina, Estland och Uppsala (2006-).

Bennich-Björkman har vidare meriterat sig som läromedelsförfattare. Hon är medredaktör för och har skrivit två kapitel i boken *The Baltic Sea Region: Culture, Politics, Societies* (2002), som används i ett flertal länder omkring Östersjön. Boken har översatts till ryska, ukrainska och vitryska. Boken *Skolkulturer* (medredaktör och kapitelförfattare) används inom pedagogik och i lärarutbildningen. Nämnas kan också att Bennich-Björkman är medredaktör för en kommande grundbok till A-kursen i statsvetenskap med titeln *Mellan folkhem och Europa* (Liber).

Forskningsledning och administrativa meriter. De ovannämnda samarbetsprojekten innebär också forskningsledning. Överlag har Bennich-Björkman ett stort internationellt forskningsnätverk. Hon har mottagit forskningsbidrag från HSR/VR 1998-2001, RJ 2002-08, VR 2006-09 och 2007-09, STINT 1999-2005, och har utfört uppdragsforskning för Svenska Kommunförbundet 1999-2001, Sieps 2006-08, Svenska Institutet 2006-07 och Högskoleverket 2003-05. Hon har eller har haft poster i en rad vetenskapliga råd och beredningsgrupper, bl.a. som styrelsesmedlem i STINT, 2000-04 och ordförande i *Stiftelsen för internationalisering av svensk högre utbildning och forskning* – beredningsgrupp för kulturvetenska-

per, 2002-04. Hon var studierektor för forskarutbildningen 1996-97.

Den tredje uppgiften. Bennich-Björkman har starka meriter på detta område. Hon har skrivit ett flertal populärvetenskapliga böcker, bl.a. boken *Arbete? Var god dröj! Invandrare i välfärdssambället* (med Christer Lundh, Rolf Ohlsson, Dan-Olof Rooth, Peder Pedersen, SNS 2002). Hon har varit ledarskribent på *Uppsala Nya Tidning* 1987-90, från 2002 krönikör på samma tidning, samt har skrivit många artiklar i tidskrifter och tidningar. Hon har hållit många föreläsningar och föredrag i Sverige och utomlands.

Sammanfattande omdöme. Bennich-Björkmans vetenskapliga produktion håller hög kvalitet, har ett stort omfång och en mycket tydlig internationell profil. Hennes pedagogiska meriter är imponerande. Vad gäller forskningsledning, forskningsfinansiering samt administrativa erfarenheter är hennes meriter mycket betydande. Hennes insats i fråga om samverkan med det omgivande samhället är också omfattande. Vi finner att Li Bennich-Björkman är behörig för den utlysta tjänsten.

Torbjörn Bergman

Professor Torbjörn Bergman (f. 1957) disputerade 1995 i statsvetenskap vid Umeå universitet, där han antogs som docent 2002 och har tjänstgjort som forskarassistent och universitetslektor, innan han 2005 befordrades till professor. En stor del av sin forskarutbildning fick han genom Fulbright Graduate Student Exchange vid University of Minnesota, och 1999-2000 var han gästforskare vid University of California, San Diego.

Vetenskapliga meriter. Bergmans publikationslista omfattar en monografi (doktorsavhandlingen), tre antologier där han är medredaktör, två temanummer av tidskrifter där han är (med)redaktör, 13 tidskriftsartiklar, 19 kapitel i antologier, en bokrecension och ett par konferenssuppsatser. Den absoluta merparten av hans verk är skrivna på engelska. Med ansökan har insänts 10 arbeten. Utöver avhandlingen ingår där 4 samredigerade volymer, ett antologikapitel, två redigerade temanummer med egna artiklar samt två tidskriftsartiklar.

Redan i avhandlingen *Constitutional Rules and Party Goals in Coalition Formation* (1995) uppvisar Bergman kvaliteter som sedan utvecklets och finslipats i hans fortsatta produktion: intresset

för samspelet mellan konstitutionella regelverk och politiska partiers målsättningar, för parlamentarismens spelregler generellt och minoritetsregeringars ställning mera specifikt; viljan och förmågan att betrakta svensk politik i ett större komparativt sammanhang; ambitionen att nå ut till en internationell politik genom att skriva på engelska även om svensk politik; förmågan att kombinera teori och empiri; samt det goda metodologiska handlaget. Även om Bergman i avhandlingen ibland mobiliserar en väl stor apparat för att påvisa det redan uppenbara, visar han stor kreativitet och uppslagsrikedom. Distinktionen mellan positiv och negativ parlamentarism, som han lanserade redan i artikeln "Formation Rules and Minority Governments" (*European Journal of Political Research*, 1993), har kommit att användas i både egen och andras fortsatta forskning.

Om "constitutional design", koalitions-teori och nyinstitutionalism var inspirationskällor till avhandlingen, kommer principal-agent (P-A)-teori att spela en framträdande roll i hans fortsatta produktion. Det hänger samman med att han inlemmas i ett större internationellt nätverk och i ökande grad publicerar sig tillsammans med andra forskare. Delegationskedjan i parlamentariska demokratier (från väljare till valda representanter, från representanter till regering(schef), från regering(schef) till fackministrar och från fackministrar till tjänstemän) blir föremål för ingående studier av Bergman och hans forskarkolleger. Inom nätverket med ett stort antal ledande internationella forskare (med Kaare Strøm som centralgestalt) lyckas man utmejsla ett gemensamt analytiskt ramverk kring nyckelbegreppen delegation och ansvarsutkrävande (accountability) samt bygga upp och genomföra avancerade komparativa analyser av en stor databas.

I ett temanummer av *European Journal of Political Research* (2000), med Bergman som gästredaktör tillsammans med Kaare Strøm och Wolfgang Müller, läggs grunden för det analytiska ramverket i redaktörernas introduktion och ett antal individuella artiklar. Utöver introduktionen bidrar Bergman här med en egen artikel om EU som en femte länk i delegationskedjan (från stats- till EU-nivå). Det är en problematik, som Bergman återkommer till i andra sammanhang, som i artikeln "National Parliaments and EU Affairs Committees" (*Journal of European Public Policy*, 1997), där han jämför instrumenten för parlamentarisk kontroll av EU-frågor i 15 natio-

nella parlament och diskuterar olika förklaringar till den påvisade variationen. Tillsammans med Erik Damgaard har han redigerat en antologi kring hur EU påverkat delegationskedjorna i de nordiska parlamentariska demokratierna, där han själv skrivit introduktionen med det analytiska ramverket (*Delegation and Accountability in European Integration*, 2000). Tillsammans med statsvetarkollegor i Umeå har Bergman sammanställt en bok av lärobokskaraktär, *EU och Sverige* (2005), vilken ger en ingående och initierad genomgång av sammanflätningens problematik. Bergman anger i sin ansökan länken mellan skandinavisk parlamentarism och EU som ett av sina framtida forskningsområden.

Ett temanummer av *Scandinavian Political Studies* (2004) med Bergman och Strøm som gästredaktörer, jämför de skandinaviska ländernas delegationskedjor med särskild tonvikt på medborgarnas minskande möjligheter att utkräva ansvar. Den mest omfattande komparativa analysen genomförs emellertid i den mäktiga volymen *Delegation and Accountability in Parliamentary Democracies* (2003) med Bergman, Strøm och Müller som redaktörer, utgiven på ansedda Oxford University Press. Den innehåller auktoritativa sammanfattningar av forskningsläget och en teoretisk ram, länderkapitel och systematiska, teoridrivna jämförelser mellan 17 västeuropeiska länder. Bergmans bidrag är omfattande. Tillsammans med medredaktörerna har han skrivit det inledande, tongivande kapitlet och två avslutande kapitel. Därutöver står han som ensam författare till kapitlet om Sverige och medförfattare till kapitlet om Grekland. Men framför allt är han en av 4 författare till det mer än hundrasidiga, viktiga kapitlet "Democratic Delegation and Accountability: Cross-national Patterns", där de 17 ingående länderna jämförs i olika dimensioner med sofistikerade metoder. Boken har blivit ett standardverk på sitt område och har kommit ut i en paperback-upplaga. Det är ett framstående monument över vad samarbete i stora, internationella forskarnätverk kan åstadkomma, och det framgår klart att Bergmans insatser inte varit ringa.

Det politiska spelet kring regeringsbildningar i allmänhet och koalitions- och minoritetsregeringar i synnerhet är ett annat framträdande forskningsintresse hos Bergman. Samma redaktörstrio som i föregående volym har sammanställt antologin *Cabinets and Coalition Bargaining* (2007), där koalitionsregeringars livscykel (formering, regerande, upplösning) analyseras med

hjälp av omfattande data från samma 17 länder under perioden 1945-99. I en uppslagsrik artikel, "Captives No Longer, but Servants Still?" (*Government and Opposition*, 2006), diskuterar han tillsammans med Tim Bale stödpartiernas roll i "kontraktsparlamentarism" med institutionaliserade överenskommelser om politiskt stöd till minoritetsregeringar på basis av svenska och nyzeeländska erfarenheter.

Bergmans vetenskapliga produktion är sammanfattningsvis omfattande och av hög, internationell kvalitet. Han publicerar sig företrädesvis på engelska, och centrala delar av hans produktion har varit utsatt för krävande peer review. Som en etablerad medlem i ett internationellt forskarnätverk har han i hög grad publicerat tillsammans med andra kolleger. Det gör att hans individuella insatser ibland kan vara svårbedömda. Hans forskning kan sägas ha kumulativ karaktär, såtillvida att hans olika skrifter bygger på varandra och rör sig inom en väl avgränsad tematisk sfär av centralt statsvetenskapligt intresse. Bergman framstår kort sagt som en synnerligen produktiv, kreativ, målmedveten, internationellt uppmärksammad forskare.

Pedagogiska meriter. Bergman har undervisat på samtliga nivåer, men mest på forskarutbildningen. Antalet undervisningstimmar framgår inte av ansökan. Enligt studierektorns intyg får han genomgående goda kursvärderingar. Han undervisar även på den juridiska institutionen i svensk och jämförande konstitutionell rätt. Han har genomgått universitetspedagogisk utbildning.

Bergman har varit huvudhandledare för tre doktorander fram till disputation och biträdande handledare för ytterligare tre. Dessutom har han varit biträdande handledare för en doktorand i juridik. F.n. handleder han två doktorander med EU-relaterade avhandlingsämnen.

Under flera år har Bergman varit huvudsvarig samordnare för uppsattsseminarier på högre nivå, och han har utvecklat kurser om EU och konstitutionella frågor. Sammantaget får hans pedagogiska meriter betraktas som god.

Forskningsledning och administrativa meriter. Bergman har fått externa forskningsanslag från Riksbankens Jubileumsfond och NOS-S för stora projekt, som involverat flera forskare. Han har organiserat internationella workshops och konferenser och är sedan 2004 ledamot i Beredningsgrupp 5 i Vetenskapsrådet. Han anlitas som referee i flera europeiska och skandinaviska tidskrifter. Vidare har han varit

sakkunnig och ledamot i betygsnämnder. Några institutionsadministrativa uppdrag av typ prefekt eller studierektor har han inte haft.

Den tredje uppgiften. Även om han inte är någon flitig samhällsdebattör, har Bergman i olika sammanhang presenterat sin forskning för en icke-akademisk publik. Han har varit expert i en utredning från riksdagen och i en SOU (1996:42). Man kan säga att Bergman inte försummar – men knappast prioriterar – den tredje uppgiften.

Sammanfattande omdöme. Bergmans omfattande vetenskapliga produktion uppvisar genomgående hög kvalitet. Han ingår i ett större internationellt forskarnätverk och publicerar sig internationellt, vanligtvis tillsammans med andra deltagare i nätverket. Han har relativt god pedagogisk meritering. Han har omfattande erfarenheter av forskningsledning och -samordning, men har haft få andra administrativa uppdrag. Hans meritering i fråga om omvärldskontakter är begränsad. Sammantaget finner vi Bergman behörig för den utlysta professuren.

Inga Brandell

Inga Brandell (f. 1946) disputerade 1981 i statskunskap vid Uppsala universitet, och har innehaft anställningar vid Uppsala och Stockholms universitet som forskningsassistent, seniorforskare och forskningsledare. Mellan 1982 och 1984 var hon seniorforskare vid International Peace Research Institute, PRIO, Oslo. Hon har tjänstgjort som lektor i statsvetenskap på Södertörns högskola 1999 och åter från 2003 och var biträdande direktör för Svenska Institutet i Alexandria, Egypten, 2000-02. Hon antogs som docent i statskunskap vid Uppsala universitet 2004.

Vetenskapliga meriter. Brandells publikationslista består av 38 arbeten (recensioner ej medräknade). Hon har skrivit två böcker utöver avhandlingen och har redigerat två antologier. Hon har publicerat 10 artiklar i vetenskapliga tidskrifter, varav två engelskspråkiga, en i italiensk och en i en fransk tidskrift. Därutöver är hon författare till 14 artiklar i antologier och 9 bidrag till rapporter. Med ansökan har insänts 10 arbeten. Utöver avhandlingen (på franska) ingår en populärvetenskaplig bok, två engelskspråkiga, redigerade antologier (vari två inledningar och ett slutkapitel) samt 4 antologikapitel.

Brandell har till bedömning medsänt ett tidigt arbete från 1969: "22-marsrörelsen i Frankrike" i Uppsala-antologin *Idéer och ideologier*. Vid denna tidpunkt var teorin om sociala rörelser, som Brandell själv påpekar, inte lika utvecklad som idag. Men artikeln ger en djupgående inblick i den franska studentrörelsens aktions- och organisationsformer, strategier och taktik. Artikeln diskuterar tre av dåtidens skolor inom fältet: den (ungdoms)psykologiska skolan (bl.a. Lipset), den sociologiska makt- och klasskampsanalysen (bl.a. Touraine) och slutligen den historiskt materialistiska infallsvinkeln (Gramsci). Den i artikeln valda infallsvinkeln lägger tonvikten på studenternas och universitetets konkreta villkor samt på relationen mellan ideologi och aktion. Egna intervjuer utgör en del av källmaterialet i denna tidiga studie av studentupproret.

Brandell är Mellanöstern-expert och har i många av sina arbeten fokuserat särskilt på utvecklingen i Algeriet. Boken *Les rapports franco-algériens depuis 1962 – du pétrole et des hommes* (L'Harmattan 1981) är Brandells doktorsavhandling, som gavs ut på ett franskt förlag. Avhandlingens teoretiska ram är dåtidens "beroendeteorin", som utvecklades i opposition till gängse liberala utvecklingsteorier. Men samtidigt som avhandlingen bibehåller beroendeteorins strukturella perspektiv – utbytesrelationen mellan centrum (här den f.d. kolonimakten Frankrike) och periferi (det nyligen självständiga Algeriet) – så kritiserar Brandell beroendeteorin på en rad punkter, bl.a. för underskattning av kapitalismens stabilitet i de utvecklade länderna och underskattning av periferins politiska handlingsmöjligheter – "qui agit sur les structures?", frågar hon (s. 8).

I avhandlingens första del analyseras de bilateral avtal som ingicks mellan Frankrike och Algeriet efter självständigheten, medan del två handlar om konflikterna, först och främst kring olja, naturgas, migration och handel. Dessa två delar är en ingående studie av dokument, deklamationer m.m. I avhandlingens tredje del, som dessutom har egna intervjuer som dataunderlag, analyseras på ett intressant vis relationerna kring några konkreta, ömsesidigt beroende industriprojekt i de två länderna. I konklusionen, som kunde ha varit mer utförlig, uppsummeras avhandlingens bidrag till en vidareutveckling av beroendeteorin: Det finns alternativa politiska handlingsmöjligheter inom det globalt kapitalistiska beroendesystemet. Vidare visar Brandell med denna fallstudie att migrationen bör tillmä-

tas större vikt i sådana analyser, en poäng hon återvänder till i senare arbeten. I sin bedömning skriver fakultetsopponenten, professor Bruno Etienne, att arbetet utgör en ofrånkomlig referenspunkt, och att detta är en solid analys – "par moment fine et brillante".

Artikeln "Islam och politik bland Maghrebs berber" i antologin *Majoritetens islam: Om muslimerna utanför arabvärlden* (1994) är en insiktsfull historisk studie av berberna. Huvudvikten ligger på Algeriet och Marocko, två länder som utvecklats mycket olika och som båda har en stor berbersk minoritet. I artikeln görs en intressant åtskillnad mellan "officiell", "reell" och "imaginär" islam. Brandell påvisar hur kvinnornas ställning, och inte minst frågan om beslöjning/hajk, då som nu blev en symbolisk kärnfråga.

Berberna, nu enbart i Kabyles i Algeriet, är också ämnet för en nyare artikel "Kabyles in History and the Crisis of Contemporary Algeria" i antologin *The Politics of Group Rights* (2005). Även denna artikel ger en historisk analys av utvecklingen, här tillbaka till den tidiga kolonialiseringen under 1800-talets sista hälft. Denna artikel har ett klart teoretiskt syfte: Genom en analys av kampen för autonomi och rätten till bl.a. eget språk i Kabyles-regionen diskuteras grupprättigheter kontra individuella rättigheter. Mot bakgrund av sin analys av berbernas kamp för autonomi och rättigheter argumenterar Brandell för att grupprättigheter och konstruktionen av den egna gruppen inte nödvändigtvis står i motsättning till arbetet för universella individuella rättigheter. Boken *Algeriet: demokratin och islamismens tid* (Tranan 1998) får ses som ett fint och välskrivet exempel på forskningsbaserad förmedling. Boken ger en översikt över Algeriets utveckling efter 1988 och består dels av ett urval av Brandells tidningsartiklar i ämnet från 1990-talet, centrerat kring centrala personer i Algeriets historia; dels av nyare texter som sätter utvecklingen – och inte minst islamismen – i perspektiv. Med dessa skrifter har IB etablerat sig som en skicklig områdesspecialist.

Arbetarnas och fackföreningarnas roll i utvecklingsländernas industrialisering – och betydelsen därav för den nationella och globala utvecklingen – är ett annat huvudämne i Brandells forskning. Boken *Workers in Third-World Industrialization* (Macmillan 1991), som är redigerad av Brandell, är ett resultat av ett internationellt forskningsprojekt, initierat och lett av Brandell. I inledningskapitlet argumenterar hon för att de kända teorierna om arbetarklassens konstitut-

ring och betydelse i Europa och USA förmodligen inte är applicerbara på utvecklingsländerna, där tendenserna är mycket varierande – från arbetararistokratier som har ett nära samarbete med staten till de s.k. free trade zones med utnyttjande av den ofta kvinnliga arbetskraften. Samtidigt har recessioner inneburit avindustrialisering i vissa länder. Brandell påpekar att i många regioner är den dominerande arbetskraften idag "the migrant temporary labour" med hög frånvaro och stor omsättning, vilket försvårar kollektivt agerande. Brandell diskuterar huruvida "industrial labour" är den mest centrala kategorin att studera idag och konkluderar att så fortfarande är fallet p.g.a. dessa gruppers centrala *strategiska* betydelse. Boken sägs representera nya perspektiv på arbetarhistorien, i och med att den tar utgångspunkt i de konkreta arbetsprocesserna och relationerna på arbetsplatsen. Boken innehåller mycket riktigt fallstudier från många delar av världen. Detta försvårar generaliseringar, vilket väl också är en av bokens egna huvudslutsatser. En viktig huvudpoäng i Brandells inledning, som beläggs i bokens olika bidrag, är att staternas och kapitalens strategier alltid måste ses i samband med arbetskraftens och fackföreningarnas strategier och praxis, och att det inte är meningsfullt att upprätthålla en distinktion mellan det nationella och det internationella som analysenheter. Liksom i tidigare verk framhävs betydelsen av arbetskraftsmigrationen.

I en välskriven och teoretiskt intressant artikel, "Labour, Civil Society and Democratization in North Africa", från antologin *Civil Society, Democracy and the Muslim World* (1997, reprint 2002) förhåller Brandell sig kritisk till det hittillsvarande bruket av begreppet "civil society" (t.ex. hos Putman). Begreppets relevans måste enligt Brandell avgöras på grundlag av historisk-konkreta studier av etableringen av den moderna staten och demokratiutvecklingen i icke-västliga sammanhang. Med utgångspunkt i Hanna Arendts arbeten presenterar hon en alternativ "republikansk" förståelse av det politiska som grundlag för diskussionen om civilsamhällets betydelse för demokratiseringen – med tonvikt på yttrande- och församlingsfrihet, men också med fokus på variationerna i förhållandet mellan olika samhällssektorer. På grundval av situationen i Tunisien, Egypten och Algeriet utmanar Brandell också hittillsvarande teorier om stat och civilsamhälle i muslimska stater.

Brandells senaste arbete är boken *State Frontiers. Borders and Boundaries in the Middle East*, som hon har redigerat samt skrivit inlednings- och avslutningskapitlen till (Taurus, London 2006). Boken är resultatet av ett forskningsprojekt som hon ledde. Bokens bidragsgivare är internationella, välrenommerade forskare såväl som yngre, lokala forskare och doktorander. Ämnet är hur "gränser" uppfattas och används av olika aktörer i Mellanöstern under två perioder, 1920-talet och nutiden. I inledningskapitlet diskuterar Brandell olika ingångar till studiet av gränser och understryker fördelarna med tvärdisciplinära studier. Hon skiljer mellan gränser som "borders" (centrum-periferi-problematik, t.ex. befolkning i gränsområden), "frontiers" (definierade genom exklusion av vad som finns på den andra sidan) och den tekniska termen "boundary" (linjer på en karta, ibland även markerade i landskapet). Under rubriken "Whose Borders?" diskuteras behovet av att differentiera mellan de många aktörerna: politiska institutioner och regeringar, intellektuella, icke-statliga ekonomiska aktörer samt migranter, som alla kan ha helt olika syn på samma gräns. Mot bakgrund av bokens studier av gränsproblematiken i bl.a. Cypern, Syrien/Libanon och Turkiet/Irak och av konstruktionen av begreppet "Östeuropa" diskuterar Brandell i slutkapitlet de motsatta effekterna av globaliseringen och av invasionen i Irak. Har "ottomanismen", som karakteriserades av gränsöverskridande sociala relationer och föreställningsvärldar, en ny relevans idag? Boken representerar ett nytt "snitt" i forskningen, och resulterar i intressanta och välgörande utmaningar av västliga begrepp om nationalstat och gränser. Brandell argumenterar övertygande mot att bl.a. Mellanöstern betraktas som en avvikelse från det universella, och hon rekommenderar att vi istället talar om många "particularised universals" (s. 207).

Sammanfattningsvis kan man säga om de vetenskapliga meriterna att Inga Brandell genom sina Mellanöstern-studier och inte minst sin ingående kännedom om och förmedling av kunskap om Algeriet har lämnat ett viktigt bidrag till forskningsområdet. Hon är en ypperlig essäist och förmedlare. Med de två redigerade verken om arbetare i tredje världens industrialisering respektive "gränser" har Brandell bidragit till att utveckla nya forskningsområden. I den samlade forskningsprofilen tycks det dock saknas några nyare, större och tyngre arbeten för att hon skulle kvalificera sig till slutrundan. På

grundval av de enbart 10 tillättna insända arbetena (varav 3 titlar är från samma bok, *State Frontiers*) är det vidare svårt att uttala sig om i vilken utsträckning Brandell kan anses behörig för en professur i statskunskap. En sådan bedömning skulle enligt vår uppfattning kräva en läsning av den samlade produktionen.

Pedagogiska meriter. Brandell har omfattande pedagogiska meriter. Hennes undervisningserfarenhet är mycket bred i och med att hon har undervisat inom nästan alla statskunskapens ämnen och i många grenar inom Mellanösternstudier. Hennes undervisning har ägt rum på Uppsala universitet (800 lektorstimmar sedan 1993), ekonomisk historia, Stockholms Universitet (200 lektorstimmar) och Södertörn (250 lektorstimmar 1999-2000 samt 800 lektorstimmar sedan 2003). Hon har undervisat på alla nivåer.

Brandell har undervisat på forskarutbildningen, och har handlett doktorander i vad som i ansökningsbenämns "kollektiv handledning" i olika forskningsgrupper. Under senare år har Brandell stått som biträdande handledare för två doktorander som disputerat. Hon har erfarenhet av utveckling av nya kurser, bl.a. den statsvetenskapliga inriktningen inom det s.k. orientalistprogrammet vid Uppsala universitet. Hon har haft självständigt ansvar för utvecklingen av ett flertal kurser, och har stor erfarenhet av tvärvetenskaplig undervisning. Brandell har ett dokumenterat gott omdöme som handledare och lärare.

Forskningsledning och administrativa meriter. Brandell har erfarenhet av forskningsledning och -administration. Hon har varit anställd som koordinator av forskningsprogrammet AKUT, Arbetsgruppen för kritiska studier av utvecklingsstrategier i tredje världen (huvudansvarig Lars Rudebeck). Hon har varit samordnare av forskningsprogrammet "Labour and democracy" (Sida/Sarec). Vidare var hon projektansvarig 1998-2003 för projektet "Gränser och gränsöverskridanden" (VR). Hon har i dessa och andra sammanhang fått forskningsanslag från bl.a. VR och SIDA. Hon har vidare varit forskningsledare på PRIO, Oslo, i ett år. Hon har bedömt ansökningar åt bl.a. Sida/Sarec.

Brandell har viss administrativ erfarenhet, bl.a. från arbetet som vicedirektör för Svenska Institutet i Alexandria. Hon är idag ledamot i institutionsstyrelsen på sin institution, men har inte arbetat som prefekt eller studierektor.

Den tredje uppgiften. Brandell har en klar profil som förmedlare gentemot det omgivande samhället. Hon har som essäist och kulturskribent via populärvetenskapliga artiklar och böcker förmedlat sin kunskap till en bredare allmänhet. Hon har ofta framträtt i medierna i sin egenskap av Mellanöstern-expert. Hon har också erfarenhet av framträdanden i vetenskapliga sammanhang på både engelska, franska och italienska.

Sammanfattande omdöme. Brandell har omfattande pedagogiska meriter, och hon har betydlig erfarenhet inom forskningsledning och -administration. Hon har gjort en stor insats i fråga om initiering och organisering av forskningsprojekt, och har därmed använt en betydande del av sin tid åt att stödja andra forskare i deras arbete. Hennes administrativa erfarenheter härrör primärt från denna verksamhet. Hon är en duktig förmedlare till det omgivande samhället. Som nämnts ovan finner vi det svårt att på grundval av de enbart 10 tillättna insända arbetena uttala oss om huruvida Inga Brandells vetenskapliga produktion är tillräcklig för att anses behörig för en professur i statsvetenskap. En sådan bedömning skulle enligt vår uppfattning kräva en läsning av den samlade produktionen.

Jörgen Hermansson

Professor Jörgen Hermansson (f. 1954) disputerade 1984 i statskunskap vid Uppsala universitet, där han antogs som docent 1990. På Uppsala-institutionen har han haft tjänster som forskarassistent och högskolelektor, innan han 1998 utnämndes till professor. Läsåret 1991-92 var han fellow vid SCASSS (Swedish Collegium for Advanced Study in the Social Sciences), och 1997-98 upprätthöll han en forskartjänst från HSFR i politisk filosofi.

Vetenskapliga meriter. Hermanssons publikationslista omfattar 4 egna böcker, 10 böcker där han är medförfattare samt 35 artiklar, kapitel i antologier och konferenssuppsatser. Därtill kommer redaktörskap eller medredaktörskap för 6 antologier samt 45 recensioner och populärt hållna framställningar. Till ansökan har fogats 10 vetenskapliga arbeten, varav 5 böcker, en tidskriftsartikel, tre kapitel i antologier och en konferenssuppsats.

Hermanssons vetenskapliga produktion spänner över ett brett spektrum av statsvetenskapliga inriktningar: idéanalys, spelteori, poli-

tisk filosofi, demokratiteori och korporatism. Avhandlingen, *Kommunism på svenska?* (1984), är en omfattande (388 s.) och brett upplagd undersökning av det svenska kommunistpartiets syn på övergången till socialism och det framtida socialistiska samhällets karaktär från Kominterns upplösning 1943 fram till 1980-talet. Den är systematisk och synnerligen omsorgsfull på gränsen till omständlig med rika bakgrundsteckningar och långa fotnoter. Utöver idéanalysen, som är avhandlingens primära fokus, formar den sig till en detaljerad beskrivning av partiets interna konflikter. Avhandlingens empiriska förtjänster överskuggar dess mera blygsamma teoretiska ambitionsnivå. Som fakultetsopponenten framhöll, är ämnet ingalunda utforskat, och även om Hermansson gräver djupare än tidigare forskare, bekräftar snarare än kullkastar hans grävningar tidigare forskningsresultat.

Med sin bakgrund i matematik och teoretisk filosofi har Hermansson genomgående intresserat sig för spelteorin, i synnerhet hur den kan användas för att precisera och tolka politiska teorier. Boken *Spelteorins nytta* (1990) är ett resultat av detta intresse och den undervisning han bedrivit på området. Boken får sägas vara det enda samlade verket på svenska om spelteorins applikationer inom statsvetenskapen. Den visar övertygande Hermanssons förtrogenhet med teorin men hamnar i en problematisk mellankategori: den är väl komplex och teknisk för att fungera som en statsvetenskaplig lärobok, men samtidigt väl elementär och osjälvständig för att betraktas som en originell forskningsprodukt. Hermansson ägnar stor uppmärksamhet åt lösningsproblematiken och mindre åt spelteorin som heuristiskt verktyg. En del av hans resonemang vidgas att gälla rationalistisk teori i allmänhet, och ambitionen är, som han själv medger (s. 348), ”till en del missionerande”. De konkreta, statsvetenskapligt relevanta exemplen kunde ha varit flera, och man saknar hänvisning till spelteoretikern Rapoporters vassa kritik av hur spelteorin använts inom militärstrategi och avskräckningstänkande i *Strategy and Conscience* (1964). I några artiklar anlägger Hermansson ett spelteoretiskt perspektiv på demokratiseringen i Östeuropa och på Rousseaus syn på allmänvilja och rättvisa.

Rousseau är en filosof, som Hermansson återkommer till i sina skrifter. Det gäller inte minst dem som berör demokratins problem. I kapitlet ”Hur kan demokratin rättfärdigas?” (1994) diskuterar han hur man kan bemöta ar-

gument från dem som förordar antingen anarki, en nattväktarstat som överlåter det mesta till marknaden eller en väktarstat som sätter sin tillit till ett kunskapsmässigt avantgarde. I boken *Politik på upplysningens grund* (2003) försvarar han på begränsat utrymme (ett hundratal sidor) idén om demokratisk reformism, grundad på politisk rationalism och jämlikhet, mot allehanda kritiker från leninister till traditionalister. I dessa skrifter framträder Hermansson som en passionerad förkämpe för demokrati, försedd med en gedigen arsenal av argument från klassiska tänkare. Han väjer inte för de stora, svårbesvarade, klassiska frågorna. Även i dessa sammanhang tar han ibland hjälp av spelteorin och återkommer till den skillnad mellan individuell och kollektiv rationalitet som spelteorin belyser.

En tredje grupp publikationer berör konstitutionella frågor, närmare bestämt hur man kan förstå det levande statskicket. Här återfinns Hermanssons kanske tyngst vägande vetenskapliga merit, den 500 sidor långa boken *Politik som intressekamp* (1993), där han ställer konstitutionella, pluralistiska och korporativistiska perspektiv mot varandra. Med hjälp av en väl utmejslad begreppsapparat undersöker han den parlamentariska beslutsprocessen – med riksdag, regering och organiserade intressen i sammanflätade spel – på en rad olika sakområden från 1900-talets början. Hans slutsats är att det svenska statskicket kan karakteriseras som en blandning av partimonopol och partioligopol samt att utvecklingen över tid gått från ämbetsmannastat via korporatism till partistat. Boken representerar en mycket stor forskningsinsats; den är föredömligt systematiskt upplagd; Hermansson diskuterar utförligt (på över 40 sidor) metodfrågor och operationaliseringar; empirin är utförligt redovisad; och resultaten är intressanta. Den uppfyller kort sagt högt ställda vetenskapliga krav men är med sitt väldiga omfång och sina ibland överlastade och svåröverskådliga tabeller och diagram inte speciellt läsbarvänlig. En samförfattad bok om Arbetslivsfondens tillkomst, verksamhet och nedläggning, *I väntan på solnedgången* (1999), ger en mera lättillgänglig bild av policyprocessen i en enskild fråga, och konferensuppsatsen ”Taming the People?” (2004) tar sig an frågan om konstitutionalism utgör en komplikation för demokratins idé om majoritetsstyr.

Det råder ingen tvekan om att Hermanssons produktion håller hög vetenskaplig kvalitet och spänner över flera statsvetenskapliga områden.

Också i fråga om omfång får hans produktion anses tillfyllest. Även om hans mest omfattande och tyngst vägande monografier publicerades under 1990-talets första hälft, har han hållit en tämligen jämn produktivitet. Den främsta bristen gäller det ringa inslaget av internationell publicering med peer review. Ett par uppsatser och ett antologikapitel om svensk kommunism i en specialiserad fransk tidskrift för kommunismforskning respektive i en brittisk publikation väger inte särskilt tungt. De få vetenskapliga bidrag Hermansson skrivit på engelska har publicerats i Skandinavien. Samtidigt bör det dock noteras, att Hermansson gjort betydande insatser i fråga om att föra ut centrala internationella diskussioner och författare till en bred svensk publik.

Pedagogiska meriter. På det pedagogiska området har Hermansson en synnerligen god och väldokumenterad meritering. Han har undervisat totalt cirka 3000 timmar på alla nivåer. Kurser i politisk teori och metod på såväl grundutbildningen som forskarutbildningen in-tar en central plats i hans omfattande undervisningserfarenhet. Under många år har han handledt uppsatser på C- och D-nivå.

Hermansson genomgick för 10 år sedan handledarkurs och har handledt 15 doktorander fram till disputation (i ett par fall som biträdande handledare). Vid ansökningstillfället handledde han 4 doktorander. Intyg från tidigare doktorander vittnar om hans kvaliteter som handledare. Lyhördhet och ödmjukhet i kombination med förmågan att inspirera och ställa höga krav betonas i dessa. Hermansson har varit en flitigt utnyttjad fakultetsopponent i Sverige och övriga Norden och har varit ledamot i en lång rad betygsnämnder.

Som studierektor för forskarutbildningen under 12 år har Hermansson erfarenheter av pedagogiskt utvecklingsarbete på avancerad nivå. Han har vidare utvecklat och haft huvudansvar för kurser på grundnivå i spelteori och demokratins problem. Sammantaget kan Hermansson uppvisa en imponerande pedagogisk meritering i termer av såväl volym som nivå-spridning, tematisk bredd och ansvarstagande.

Forskningsledning och administrativa meriter. Hermansson har fått flera forskningsanslag från HSFR och Riksbankens Jubileumsfond. I projektet ”Riksdagen och de organiserade intressena” på 1990-talet var han ansvarig för ett delprojekt om parlamentariskt beslutsfattande. Under senare år har han varit en av organisa-

törerna av det relativt stora RJ-projektet ”Demokratins mekanismer”.

Det mångåriga studierektorskapet för forskarutbildningen är en tungt vägande administrativ merit, liksom biträdande prefektskap under tre år, 1995-97. Vidare har Hermansson innehaft en lång rad förtroendeuppdrag inom universitetsvärlden. Han är f.n. ledamot av områdesnämnden för humaniora och samhällsvetenskap vid Uppsala universitet och har under en lång följd av år suttit i institutionsstyrelsen. Han var 1993-96 ledamot i HSFR:s beredningsgrupp för statsvetenskap och masskommunikationsforskning. Under hela sin tid vid universitetet har han deltagit i olika kommittéer och styrelser. Hermansson kan kort sagt räknas in i kategorin ansvarstagande akademiska lärare.

Den tredje uppgiften. Hermansson har varit en flitig föreläsare utanför universitetets murar. I slutet av 1980-talet var han verksam i redaktionen för tidskriften *Tiden*. Under fyra år, 1995-98, ingick han i SNS demokratiråd, som utgav årliga rapporter, vilka fick stor medial uppmärksamhet. I uppdraget ingick också att presentera resultaten inför lokala SNS-avdelningar.

Hermansson har även åtagit sig offentliga utredningsuppdrag. Han har bidragit till en antologi om offentlig verksamhet på uppdrag av Riksrevisionsverket, skrivit en expertbilaga till EMU-utredningen (SOU 1996:158) och bidragit till en utredning om demokrati inom Svenska kyrkan.

På det hela taget framstår Hermansson som en forskare som tagit den tredje uppgiften på stort allvar.

Sammanfattande omdöme. Hermanssons vetenskapliga produktion är omfattande och av hög kvalitet. Han saknar dock internationell publicering. Hans pedagogiska och administrativa meritering är mycket stark. Vidare har han gjort betydande insatser gällande den tredje uppgiften. Vi finner Hermansson behörig för den utlysta professuren.

Joakim Palme

Joakim Palme (f. 1958) disputerade vid sociologiska institutionen, Stockholms universitet 1990, där han antogs som docent 1996. Från 1980 har han innehaft olika tjänster vid SOFI, Institutet för social forskning vid Stockholms universitet: från 1991 som forskarassistent, från 1997 som forskare med projektledaransvar och sedan 2003 som adjungerad professor i sociolo-

gi med inriktning mot socialpolitik, med placering vid SOFI (20 %). Han verkade som biträdande föreståndare för SOFI 1994-1996. Palme har varit tjänstledig från universitetet i flera perioder och då varit anställd som politiskt sakkunnig i bl.a. Socialdepartementet. Han har deltagit i och lett en rad svenska, nordiska och europeiska kommittéer och utredningar. Han var ordförande för kommittén Valfärdsbokslut (1999-2001). Sedan 2002 är han direktör för det tvärvetenskapliga Institutet för framtidsstudier.

Vetenskapliga meriter. Palmes publikationslista omfattar 85 titlar (recensioner och populärvetenskapliga artiklar samt mindre arbeten ej medräknade). Han har publicerat 24 tidskriftsartiklar, de flesta i internationella vetenskapliga tidskrifter, bl.a. i de prestigefyllda *American Political Science Review* och *American Sociological Review*. Palme har även publicerat i bl.a. japanska, franska och tyska tidskrifter. Utöver avhandlingen har han ensam eller i samarbete med andra forskare redigerat 11 böcker och större publikationer. Han har publicerat 25 artiklar i antologier samt skrivit över 20 bidrag till utredningar och rapporter i Sverige och internationellt. Palme har i merparten av sin produktion skrivit tillsammans med andra forskare. Med ansökan har insänts 10 arbeten. Utöver avhandlingen ingår två samredigerade böcker med egna kapitel, 4 artiklar, ett antologikapitel och två större rapporter. Alla publikationerna är på engelska.

Med doktorsavhandlingen *Pensions Rights in Welfare Capitalism: The Development of Old-Age Pensions in 18 OECD Countries 1930-1985* (1990) vill Palme, inspirerad av Marshalls medborgarskapsbegrepp, ”bring social citizenship back in” (s.15). Avhandlingen studerar utveckling i ålderspensionssystem med fokus på tiden efter 1930. I diskussion med bl.a. Titmuss’, Korpis och Esping-Andersens klassifikationssystem, och baserat på egna empiriska analyser av ålderspensionssystem, utvecklar JP sin egen modell och diskuterar möjliga determinanter som kan ligga bakom variationerna i utvecklingen av ålderspensionerna i de 18 länderna. Avhandlingen uppvisar de drag som skulle komma att bli kännetecknande för Palmes vetenskapliga produktion: Ett konsekvent insisterande på empiriskt baserad kunskap om de sociala ordningarna som grundval för diskussionen av socialpolitiska och välfärdsstatliga modeller och utvecklingsdrag. En slutsats i avhandlingen är att det paradoxalt nog ser ut att förhålla sig så att

“comparatively unequal public pensions might produce the most equal income distributions by crowding out even more unequal income sources” (s. 154). Just denna paradox har JP arbetat vidare med i senare verk.

Med två välkomponerade artiklar i prestigefyllda amerikanska tidskrifter har Palme tillsammans med Walter Korpi kommit med viktiga bidrag till den internationella diskussionen om välfärdsstaten. I artikeln ”The Paradox of Redistribution and Strategies of Equality: Welfare State Institutions, Inequality, and Poverty in the Western Countries”, publicerad i *American Sociological Review* (1998), diskuteras följande centrala valmöjligheter för socialpolitiken i kapitalistiska demokratier: (1) bidrag riktade mot låginkomstgrupper eller universella bidrag och (2) lika stora bidrag till alla eller inkomstrelaterade bidrag. Palme & Korpi förhåller sig kritiskt till de forskare och internationella institutioner (som t.ex. Världsbanken och IMF) som rekommenderar att välfärdsstaten och socialpolitiken primärt riktas mot fattigdoms begränsning (poverty reduction), en alltfjämt högst aktuell diskussion. I deras alternativa (historiskt-)institutionella modell för studiet av välfärdsstaten uppstår frågan huruvida det är essentiellt för välfärdsstatens upprätthållande och utveckling att medelklassen också inkluderas som målgrupp i välfärdspolitiken, i och med att alternativet kan vara långt mer ojämlikhetskapande ordningar (t.ex. baserade på privata försäkringar). Artikeln presenterar en ny typologi av socialförsäkringsmodeller (konstruerade som idealtyper), och författarna argumenterar övertygande för att denna typologi är bättre lämpad för deras analytiska ändamål än Esping-Andersens redan då klassiska tre typer av välfärdsstatsregimer. Artikelns empiriska analys, som jämför 18 OECD-länder 1985, bekräftar hypotesen att – i motsättning till vad många forskare och politiker tror – ”by providing high-income earners with earning-related benefits, encompassing social insurance institutions can reduce inequality and poverty more efficiently than can flat-rate or targeted benefits.” (s. 681).

Den andra artikeln, “New Politics and Class Politics in the Context of Austerity and Globalization: Welfare State Regress in 18 countries, 1975-95”, publicerades i *American Political Science Review* (2003). Här vidareutvecklas de politiskt-institutionella perspektiven från det tidigare resonemanget. I kontrast till ”new politics”-perspektivet och tesen om ett skifte mot postmate-

riella värderingar och intressekonfigurationer (bl.a. Lipset och Inglehart) sätter artikelförfattarna sin egen, mer klassiska "power resource approach" enligt vilken välfärdsstaterna ses som "outcomes of, and arenas for, conflicts between class-related, socioeconomic interest groups" (s.1). Hypotesen är – igen i motsättning till mer postmoderna teorier och till de allra nyaste teorierna om globaliseringens effekter – att klass och klassrelaterade partier alltså är avgörande för "who gets what, when and how" i västliga demokratier (s.15). Artikeln kritiserar "new politics" – eller "new perspective"-forskningen för att använda en ateoretisk konceptualisering av den beroende variabeln, välfärdsstaten, och kritiserar också den gängse operationaliseringen: de sociala utgifternas andel av BNP. I de empiriska prövningarna använder författarna sig i stället av variationer i ersättningsnivåer (rates) i sjuk-, arbetslöshets- och arbetsskadeförsäkringarna – och de påvisar att dessa överlag har sjunkit de senaste årtiondena. Med utgångspunkt i de 5 idealtyperna av välfärdsstatsmodeller från 1998-artikeln kan 2003-artikeln påvisa intressanta och markanta variationer mellan de olika typerna välfärdsstat. Tesen om att det skulle finnas en naturlig "growth to limits" avvisas, i och med att analysen visar att de största nedskärningarna tenderar att förekomma i länder med initialt relativt låga ersättningsnivåer. Den empiriska analysen visar den fortsatta betydelsen av partipolitiken och av regeringens politiska färg. I en parafraisering av Mark Twain konkluderar denna mycket välstrukturerade artikel att ryktena om "the death of class" är starkt överdrivna! Man skulle kunna invända att även om artikeln talar om välfärdsstatsinstitutionernas konstruktion av borgarnas "interests" och "identities", så tycks artikelns klassbegrepp vara rent strukturellt. Åtminstone vad gäller borgarna handlar teorin primärt om klassen 'an sich' – inte 'für sich' – för att tala med Karl Marx.

Välfärdsstat och jämlikhet är ett underliggande tema i Palmes arbeten, men behandlas också direkt i "Welfare States and Inequality: Institutional Designs and Distributive Outcome", *Research in Social Stratification and Mobility* (2006). Medan Palmes & Korpis ovannämnda artiklar från 1998 och 2003 placeras i tredje generationen, talas här om ett fjärdegenerationsperspektiv: studier av hur effektiva de olika socialpolitiska modellerna och programmen är för bestämda befolkningsgrupper vad gäller omför-

delning och reduktion av fattigdom. Artikeln refererar till John Rawls' princip om att situationen för de sämst ställda kan ses som en indikator för hela systemet. Baserat på Social Citizenship Indicator Program (SCIP) från Institutet för Framtidsstudier och The Luxembourg Income Study analyseras program och outcome mellan (1) familjepolitik och barnfattigdom, (2) arbetslöshetsförsäkringar och fattigdom och (3) ålderspensioner och fattigdom bland äldre. Data för de två första härrör från andras empiriska arbeten, det sista på Palmes egna pensionsstudier. Resultatet kan, sägs det, ses som en första utvärdering av fältets delvis motstridiga hypoteser, och det understryks mycket förnuftigt att även om man har funnit korrelationer mellan de socialpolitiska institutionerna och ojämlikhet/jämlikhet, så kan man inte utesluta andra strukturella faktorer betydelse.

Utvecklingen i svensk, nordisk och europeisk socialpolitik är ämnet för en rad av Palmes många publikationer. 1999-2001 var han ordförande för kommittén Välfärdsbokslut. Kommissionens många publikationer är skrivna av forskare, och detta arbete bör därför liknas vid ledning av ett stort forskningsprojekt. I ansökan åberopas den engelska versionen av slutbetänkningen: *A Welfare Balance Sheet for the 1990s*, som gavs ut som supplement till *Scandinavian Journal of Public Health* (Palme och 8 medförfattare, 2003). Arbetet gäller perioden 1990-99, och fokus ligger på befolkningens levnadsvillkor samt ändringar i de strukturella ramarna för socialpolitiken. Analysen visar bl.a. att tidigare klara klass- och könsskillnader i individuella välfärdsresurser alltså var uttalade vid slutet av 1990-talet. Slutsatsen i detta och i flera andra av Palmes arbeten är att det trots stora nedskärningar under krisen i början av årtiondet inte därmed skedde en omfattande förändring i den svenska välfärdsmodellen. Däremot diskuterades en rad alternativ som härrör från andra modeller än "the encompassing model", och det gjordes försök med enskilda av dem under kortare tid. Det är uppenbart att denna modelldiskussion åter har blivit högst relevant.

Den svenska pensionsreformen från 2001 aktualiserade modelldiskussionen. I artikeln "Pension Reform in Sweden and the Changing Boundaries between Public and Private" i antologin *Pension Security in the 21st Century* (2003) analyserar Palme reformen och dess implikationer för den svenska blandningen av offentligt och privat och för välfärdsstatens politiska eko-

nomi. Reformen, heter det, förbluffade forskare och politiker i utlandet. Artikeln driver tesen att trots den radikalt nya konstruktionen och trots de svenska pensionernas integrering i de globala finansiella marknaderna (genom fria placeringar), så rör det sig samtidigt om en betydlig kontinuitet, eftersom reformen upprätthåller hittillsvarande målsättningar om grundläggande trygghet, inkomsttrygghet och fördelningspolitik.

Konsekvensen för välfärdsstaten av den stigande levnadsåldern har analyserats i två framlagda publikationer från Institutet för framtidsstudiers forskningsprojekt "Society and the Future" (2005-08). Artikeln "Generations at War or Sustainable Social Policy in Aging Societies?", *Journal of Political Philosophy* (med Thomas Lindh & Bo Malmberg, 2005) är en intressant explorativ studie av de teoretiska perspektiven, alternativa policy-responser samt mätningmetoderna i den nya debatten om ett ev. stundande krig mellan generationerna om välfärdsförmånerna. Rapporten *Sustainable Policies in an Ageing Europe: A Human Capital Response* (2006, 249 s) har finansierats av EU-kommissionen och utarbetades på Institutet för framtidsstudier av ett större forskningsteam under redaktion av Thomas Lindh och Palme. Rapporten är en tvärnationell, primärt europeisk studie av den framtida finansieringen av välfärdsstaten utifrån ett "human capital"-perspektiv, här uppfattat brett som investeringen i arbetskraften och dess kvalitet och kapacitet. Härigenom dras ämnen som äldres och kvinnors arbetsmarknadsanknytning, fertilitet, familjestruktur, familjepolitik och jämställdhet in som centrala ämnen. Överlag framgår det av Palmes samlade publikationslista att han i ett fåtal arbeten har inkluderat ett genusperspektiv. I de återopade arbetena ingår kön endast som en variabel, och det är enbart i dessa två arbeten ett mer strukturellt genusperspektiv återfinns inarbetat.

Tillsammans med Olli Kangas har Palme redigerat antologin *Social Policy and Economic Development in the Nordic Countries* (Palgrave 2005), och de har tillsammans skrivit tre av antologins 12 kapitel. Rapporten ingår i ett UNRISD (FN)-program om samband mellan socialpolitik och ekonomisk utveckling. Författarna argumenterar för att historiska analyser av den skandinaviska välfärdsmodellens betydelse för demokratisering, omfördelning och ekonomisk utveckling – på gott och ont – kan vara högst relevant för utvecklingsländerna och utvecklingsteorin

idag. Kangas & Palmes kapitel "Coming Late – Catching Up: The Formation of the Nordic Model" belyser just socialpolitikens betydelse för den historiska utveckling, som tog de nordiska länderna ut ur fattigdomen och fram till att bli några av världens rikaste länder. Boken lämnar ett betydelsefullt bidrag till diskussionen om "den nordiska modellens" karaktäristika.

Migration, migrationspolitik och migrationsregimer är ett nyare ämne i Palmes produktion. Antologin *Globalizing Migration Regimes* (2006) är redigerad av Kristof Tamas & Palme. Boken är ett resultat av 2nd Stockholm Workshop on Global Migration Regimes, organiserad av Institutet för framtidsstudier m.fl. som input till The Global Commission on International Migration (GCIM). Redaktörernas förord, som primärt summerar bidragen i boken, argumenterar för transnationellt samarbete och utveckling av globala rättigheter för migranter. Vidare skisseras en ny forskningsagenda som ska öka vår kunskap om effekterna av olika migrationsregimer. Med 185 miljoner migranter i världen, varav många är illegala och utan rättigheter, totalt cirka 3 % av världens befolkning (tabell 1.1), förefaller dessa rekommendationer om en ny forskningsagenda vara högst berättigade och relevanta.

Sammanfattningsvis kan det sägas att Palmes vetenskapliga produktion håller hög kvalitet, har ett mycket stort omfång och en mycket tydlig internationell profil. Palme är utbildad som sociolog, och de sakkunniga har diskuterat huruvida hans produktion kan kvalificera till en professur i statskunskap. Utvecklingen av välfärdsstaten, det sociala medborgarskapet, socialpolitiken, relationerna på arbetsmarknaden och migrationspolitik är alla centrala ämnen för statskunskapen i sig, och studeras redan vid politologiska institut. Palme sätter emellertid också dessa ämnen i relation till andra av statskunskapens centrala ämnen, såsom klassbegreppets relevans, postmaterialism, globaliseringens effekter, politikens effekter och politisk feedback samt förändringar i förhållandet mellan det privata och det offentliga. Vidare kan man notera att Palmes doktorsavhandling hade en statsvetare som fakultetsopponent, och att Palme själv har varit fakultetsopponent på 4 doktorsavhandlingar i Sverige samt suttit i betygsnämnder för doktorsavhandlingar i både Danmark och Finland, och att det vid de flesta tillfällen har rört sig om doktorsavhandlingar i statskunskap.

Pedagogiska meriter. Palme har vid Stockholms universitet undervisat på institutionen för socialt arbete (Socialhögskolan) sedan 1982, och på sociologiska institutionen sedan 1991. Han har hållit enstaka kurser på International Graduate Program (IGP) vid Stockholms universitet samt undervisat på Universita Pompeu Fabra 2004. Han har hållit ett otal gästföreläsningar i Sverige och internationellt. Palme har undervisat och fungerat som handledare på alla nivåer på universitetet, men hans dokumenterade pedagogiska meriter är inte omfattande. Huvudinsatsen har varit vid sociologiska institutionen, där han sammanlagt i perioden 1991-2003 har undervisat 277 lektorstimmar. Sedan docenturen 1996 har han varit handledare för 8 doktorander som avlagt examen, i två fall som biträdande handledare.

Forskningsledning och administrativa meriter. Palme har däremot omfattande erfarenhet av forskningsledning och införskaflande av forskningsmedel, inte minst i sin nuvarande tjänst. För närvarande har han forskningsstöd från VR (3 milj.) och till tre projekt från FAS (240.000, 4 milj. och 1 milj.). Han har lång tids erfarenhet av medverkan i internationella forskningsnätverk och är f.n. med i två forskningsnätverk under EUs sjätte ramprogram: medlem av 'EQUALSOC' Network of Excellence sedan 2005 samt medlem och "team leader" i REC-WOWE Network of Excellence sedan 2006. Även arbetet som ordförande för kommittén Valfärdsbokslut (1999-2001) är en mycket betydande merit vad gäller administration och forskningsledning (13 SOU, samtliga skrivna av forskare).

Bland Palmes allmänna administrativa meriter ingår uppdraget som biträdande föreståndare för SOFI 1994-1996. Sedan 2002 har han varit VD för den självständiga forskningsstiftelsen Institutet för framtidsstudier, vilket har innefattat forskarrekrytering, personalledning, budgetarbete, finansieringsansökningar samt planering, genomförande och publicering av projekt. Institutet måste anses som ett framgångsrikt, tvärvetenskapligt forskningsinstitut med en betydande, forskningsbaserad publikationsverksamhet.

Den tredje uppgiften. Palme har omfattande meriter vad gäller forskningsförmedling och deltagande i samhällsdebatten. Förmedlingens målgrupp har varit bred: allmänheten, föreningar, riksdagens ledamöter, departement och forskningsinstitutioner. Deltagande i utredning-

ar och sakkunnig rådgivning till regeringen kan också ses som en forskares samverkan med det omgivande samhället.

I förbindelse med utredningen Valfärdsbokslut höll Palme således 41 föredrag i Sverige och i utlandet, deltog i radio- och tv-inslag samt publicerade tillsammans med andra forskare 6 artiklar i Dagens Nyheter och andra tidningar (från tiden 2000-2001). I ansökningen anges 158 föredrag och presentationer av Palme vid seminarier, konferenser och möten i Sverige och i utlandet, bl.a. Schweiz, Österrike, Tyskland, Frankrike, England och de andra nordiska länderna (från tiden 2002-2006).

Vidare har Palme samverkat med det omgivande samhället i form av medlemskap i styrelser, bl.a. är han ordförande för Försäkringskassans statistikråd sedan 1997 och medlem av SIDA:s styrelse sedan 2003.

Sammanfattande omdöme. Palmes vetenskapliga produktion håller hög kvalitet, är imponerande till omfånget och har en mycket tydlig internationell profil. Hans pedagogiska erfarenhet är av mindre omfång, men bör dock anses tillräcklig. Hans meriter vad gäller forskningsledning, forskningsfinansiering samt allmänna administrativa meriter är mycket betydande. Hans insats i fråga om samverkan med det omgivande samhället är mycket betydande. Vi finner att Joakim Palme är behörig till den utlysta tjänsten.

Emil Uddhammar

Professor Emil Uddhammar (f. 1957) disputeerade 1993 i statskunskap vid Uppsala universitet, där han antogs som docent 2000. Han har varit verksam som projektledare på Timbro, som forskningschef vid Cityuniversitetet, som vetenskaplig redaktör för tidskriften *Axe:s* och som forskningsledare vid Ax:son Johnsons stiftelse. År 2003 återvände han till Uppsala-institutionen, där han undervisade på halvtid. Hösten 2006 utnämndes han till professor vid Växjö universitet.

Vetenskapliga meriter. Uddhammars publikationslista omfattar 4 monografier (varav två som medförfattare), samtliga utgivna på City University Press, 5 kapitel i antologier och en tidskriftsartikel. Därtill har han redigerat 5 antologier och skrivit tre konferensuppsatser. Med ansökan har insänts de 4 monografierna, en redigerad antologi, två antologikapitel, en tid-

skriftsartikel, en konferensuppsats och ett opublicerat manuskript.

Avhandlingen, *Partierna och den stora staten* (1993), får fortfarande betraktas som Uddhammars vetenskapliga huvudarbete. Här driver han med stor energi tesen att det i Sverige funnits stor samstämmighet bland de politiska partierna kring den offentliga sektorns expansion under 1900-talet. Han utmanar därmed tidigare forskning som betonat ideologiska skiljelinjer. Inspirerad av Ralf Helenius (som pikant nog saknas i litteraturlistan) vill Uddhammar undersöka partiernas latenta snarare än manifesta ideologi. Därför väljer han att granska deras ställningstaganden i politiska sakfrågor som behandlas i riksdagen snarare än partiprogram och andra manifest. Han vill kartlägga den politiska vardagens beslut snarare än "söndagsförkunnelserna" och därmed blottlägga en "dold statsdoktrin". Han studerar ett stort antal beslut inom åtta politikområden. Det mönster som avtecknas relateras till fyra idealtyper av statens förhållande till medborgarna: den minimala staten, den sedliga staten, försäkringsstaten och regleringsstaten. Uddhammar visar stor beläsenhet och noggrannhet i utarbetandet av denna analysram, och den empiriska analysen är detaljerad. Det betyder dels att avhandlingen blir framtung – först efter 150 sidor kan den empiriska studien påbörjas; dels att den blir mycket omfattande – över 500 sidor.

Avhandlingen är, om än inte invändningsfri, en mycket meriterande prestation. Den djärvhet och konsekvens med vilken Uddhammar driver sin tes är ovanlig bland svenska avhandlingsförfattare. Vidare underbygger han sin tes med en synnerligen omfattande empiri. Möjligen kan man invända att hans metod inte gör någon åtskillnad mellan, eller viktning av, beslut av varierande dignitet och symbolladdning. Vidare kunde Uddhammar med fördel ha använt sig av Theda Skocpol och andra statsteoretiker inom modern välfärdsstatsforskning för att förklara sina resultat och ställa frågor kring hur avvikan- de det svenska fallet egentligen är. Men det för- tar inte intrycket av ett viktigt bidrag till vidare vetenskaplig diskussion inom ett centralt statsvetenskapligt område.

Den offentliga sektorns storlek utgör temat även i Uddhammars andra stora monografi, *Arbete, välfärd, bidrag* (1997), men här är det inkomstmönster och bidragsberoende i Sverige som står i centrum. Dels vill han med hjälp av ett omfattande statistiskt material göra en dyna-

misk analys av relationen mellan svenskers inkomster, bidrag och skatter under perioden 1983-92. Dels vill han blottlägga och överbrygga de meningsskiljaktigheter som finns inom välfärdsforskningen mellan "otåliga inkomstutjämnare" och "långsiktiga tillväxtanhängare", mellan "översocialiserade" sociologiska och "undersocialiserade" nationalekonomiska ansatser. Paneldata från SCB används i ett stort antal tabeller och tabellkommentarer, medan den välfärdsteoretiska diskussionen kretsar kring begreppet "moral hazard", dvs. att de försäkrade i ett generöst försäkringssystem anpassar sitt beteende för att kunna utnyttja försäkringen maximalt. Denna bok ger inte ett lika helgjutet intryck som avhandlingen. Den har inte samma stringens, anknytningen till tidigare forskning är inte lika stark, och den statsvetenskapliga relevansen är svagare. Dess största styrka ligger i de vetenskapsteoretiska resonemangen.

Uddhammar är medredaktör för antologin *Framtidens dygder* (1998), där han skrivit inledningen tillsammans med den andre redaktören och ett eget kapitel, "Girighetens rot och dygdens källa". I sitt kapitel ställer Uddhammar egna närmörelsen mot modernismen som två ledande bostadsideologier i Sverige under 1900-talet, anknyter till synen på egendom hos klassiska filosofer och gör nedslag i svensk litteraturhistoria. Visserligen visar Uddhammar i denna essä sin stora beläsenhet, men kopplingen till dygd är något sökt och till statsvetenskap än bräckligare.

I boken *Kapitalism, nätverk och demokrati* (2002), som Uddhammar skrivit tillsammans med en nationalekonom, behandlas det populära begreppet socialt kapital. Författarna menar att Putnam och andra tillmäter föreningslivet alltför stor betydelse och försummar familjens och arbetslivets vardagliga nätverk som källa till tillit och socialt kapital. De finner stöd för denna uppfattning i en komparativt upplagd intervjustudie i fyra olikartade länder (Sverige, Nya Zeeland, Thailand och Kenya) och inom varje land i tre olikartade regioner (en med högteknologisk industri och hög tillväxt samt två med traditionell, småskalig industri, varav en med god tillväxt och en i långvarig recession). Deras resultat bekräftar tesen om aktivitetsspiralen: personer som är socialt aktiva i en sfär, tenderar att vara det även i andra. Boken är intresseväckande och pedagogiskt upplagd och författarnas teori om "etiskt kapital" är nydanande, men fram-

ställningen tyngs av onödigt långa, likartade citat från intervjuvarerna. Som helhet får boken tillmätas betydande meritvärde. Ett kondensat på engelska av intervjuundersökningen finns i Uddhammars kapitel ”The Relation between Independence and Trust” i antologin *Virtues of Independence and Dependence on Virtues* (2003), där han är medredaktör.

Uddhammar är medförfattare till ytterligare ett kapitel i en engelskspråkig antologi, ”Strengthening Federalism in Sweden” (2004), som behandlar balansen mellan central styrning och lokalt självstyre. Det utmynnar i en serie rekommendationer, som syftar till att främja ansvarsutkrävande och transparens. Det får ses primärt som ett politiskt inlägg med begränsat statsvetenskapligt meritvärde. ”Vad vill gemenskaperna?” (1993), Uddhammars förord till den av honom redigerade volymen med översatta bidrag av ledande ”communitarians”, behandlar å andra sidan politisk teori på ett initierat men inte alltid glasklart sätt. I ett ofullbordat och publicerat manuskript, ”Politikens rum”, påbörjar Uddhammar ett försök att med inspiration från kognitionsforskningen, nykantianismen och livsåskådningsforskningen vaska fram olika dimensioner av vårt ”konceptuella politiska rum”. Det är ett intressant uppslag, men manuskriptet är ännu för ofärdigt och osorterat att tillmätas betydande meritvärde.

Tyngre vägande är då Uddhammars artikel publicerad i en internationell tidskrift, ”Development, Conservation and Tourism: Conflict or Symbiosis” (*Review of International Political Economy*, 2006), som rör ett nytt forskningsområde. Frågan om ekonomisk utveckling och naturskydd kan kombineras i sk ekoturism diskuteras med utgångspunkt från en empirisk studie av fyra nationalparker i Indien, Kenya och Sydafrika. I brist på preciserade frågeställningar formar sig artikeln huvudsakligen till en ingående beskrivning av olika styrinstrument och praxis i de fyra nationalparkerna. En samförfattad konferenssuppsats applicerar Elinor Ostroms IAD-ansats (Institutional Analysis and Development) på delvis samma intervjumaterial som artikeln. Båda bidragen avrapporterar ännu pågående forskning med god potential på ett angeläget tema. Dock är det något oklart vad som är projektets specifikt statsvetenskapliga problematik.

Sammanfattningsvis är Uddhammar en självständig, djärv, engagerad och uppslagsrik forskare, som gärna överskrider statsvetenskapens

(diffusa) gränser. Han uppvisar stor bredd, alltifrån politisk filosofi till statistisk analys, och han har publicerat flera omfattande monografier. Hans skrifter är av något ojämn kvalitet. Avhandlingen är fortfarande hans främsta merit. Det finns således inget markant inslag av progression i hans produktion. Han rör sig inte enbart i akademiska utan även i journalistiska och politiska kretsar, och en del av hans publikationer bär spår av dessa flerdagiga identiteter. Uddhammars största brist är att han endast i begränsad utsträckning exponerats för peer review genom att publicera artiklar i vetenskapliga tidskrifter och söka sig till den internationella arenan.

Pedagogiska meriter. Uddhammar har undervisat företrädesvis på grundnivå och i mera begränsad omfattning inom forskarutbildningen. Enligt intyg från biträdande studierektor i Uppsala röner hans pedagogiska förmåga stor uppskattning i kursvärderingarna. Han har genomgått pedagogisk kurs för universitetslärare och en handledningskurs, och han har erfarenhet av kursplanering. I sin (alltför omfattande och svåröverskådliga) ansökningsdossier redovisar Uddhammar endast begränsad handledningserfarenhet, och då som biträdande handledare. Han handleder för två doktorander i Växjö, men har av tillgängligt material att döma ännu inte varit huvudhandledare för någon doktorand fram till disputation. Uddhammars pedagogiska meritering är kort sagt något knapphändig.

Forskningsledning och administrativa meriter. Uddhammar har omfattande erfarenheter av forskningsledning och administration från sin tid på Cityuniversitetet och vid Ax:son Johnsons stiftelse. Han har fått externa forskningsmedel från Vetenskapsrådet och Sida/Sarec. Vidare har han arrangerat ett stort antal forskningskonferenser. Några akademiska administrativa uppgifter som studierektor eller prefekt har han inte haft.

Den tredje uppgiften. I sina olika roller har Uddhammar haft omfattande omvärldskontakter. Han är en flyhänt skribent och har under en period verkat som journalist och varit kolumnist i såväl *Uppsala Nya Tidning* som *Dagens Nyheter*. Han har presenterat egen forskning i radio och tv och uppträtt som föredragshållare. I fråga om den tredje uppgiften är han kort sagt synnerligen välmeriterad.

Sammanfattande omdöme. Uddhammar har en tämligen stor vetenskaplig produktion,

varav en del är av hög kvalitet. Hans internationella publicering är begränsad. Hans pedagogiska meritering ligger främst på grundutbildningen, och han har begränsad erfarenhet av handledning av doktorander. Han har goda administrativa meriter och står stark i fråga om forskningsförmedling till omvärlden. Sammantaget finner vi att Uddhammar med knapp marginal kan anses behörig till den utlysta professuren.

Anders Westholm

Anders Westholm (f.1955) är MA från University of Michigan 1979. Han disputerade vid Uppsala Universitet 1991 men hade redan innan disputationen publicerat flera arbeten. Parallellt med anställningar som forskarassistent var Westholm under perioden 1981-95 IT-ansvarig vid statsvetenskapliga institutionen, Uppsala universitet. Han blev docent 1992 och samma år universitetslektor. Westholm har deltagit i ett flertal utredningar, bl.a. var han vetenskaplig huvudsekreterare i Maktutredningen 1986-91, och 2000-04 särskild utredare på halvtid i Integrationspolitiska maktutredningen.

Vetenskapliga meriter. Westholms publiceringslista består av 22 arbeten. Av dessa är 9 artiklar i vetenskapliga tidskrifter, varav de flesta i internationella tidskrifter, och en i den prestigefyllda *American Political Science Review*. Förutom doktorsavhandlingen har Westholm redigerat en bok och publicerat 6 större utredningar (samtliga med flera författare). Därtill kommer 5 artiklar i antologier (konferensuppsatser ej medräknade). AW har skrivit merparten av sin produktion tillsammans med andra forskare. Med ansökan har insänts 10 arbeten. Utöver avhandlingen ingår en samskriven bok, en samredigerad bok med egna kapitel (på engelska), 3 tidskriftsartiklar (alla på engelska), två antologikapitel, en SOU och en rapport.

Westholms forskning ligger främst inom fältet politisk väljarbeteende i vid mening. De flesta av hans skrifter har utarbetats som led i större forskningsprojekt, bl.a. Maktutredningen, den andra medborgarundersökningen, Demokratiutredningen och forskningsprojektet Demokratins mekanismer. I alla dessa sammanhang har Westholm stått för större enkätundersökningar.

Redan 1984 publicerade Westholm tillsammans med Richard Niemi artikeln "Issues, Parties, and Attitudinal Stability. A Comparative Study of Sweden and the United States" i *Electoral Studies*. På basis av en analys av såväl svenska som amerikanska data (panelstudier), place-

rar artikeln sig i den amerikanska debatten om stabilitet/instabilitet i väljarnas attityder till politiska frågor. Den konstaterade högre stabiliteten bland svenska väljare än bland amerikanska förklaras i artikeln genom skillnader i partisystem. Att så tidigt publicera tillsammans med en känd amerikansk forskare är anmärkningsvärt.

Avhandlingen *The Political Heritage. Testing Theories of Family Socialization and Generational Change* (1991) baseras på ett omfattande datamaterial från 1980-talet, vilket även användes i flera artiklar. Data från 8 andra länder inkorporeras i analysen. Avhandlingen kommer i förhållande till tidigare forskning, särskilt amerikansk, fram till nya, mer sofistikerade teser om överföring av politiska värderingar från föräldrar till barn och dess betydelse för politisk kontinuitet och förändring. Avhandlingen konstruerar en sociopolitisk genealogi som innefattar hela tre generationer. Avhandlingen vittnar om stor självständighet och metodisk idériedom och konsekvens in i minsta detalj. Den har kallats en av de "bästa avhandlingar som skrivits i svensk samhällsvetenskap" (Sören Holmberg 1992).

I artikeln "Education and the Making of the Informed Citizen: Political Literacy and the Outside World" tryckt i antologin *Political Socialization, Citizenship Education and Democracy* fortsätter samarbetet med Richard Niemi (samt Arne Lindquist). I artikeln jämförs svenska data med vissa amerikanska. Genom ett – tämligen begränsat – test av ungdomars kännedom om internationella organisationer och vissa världshändelser, diskuteras faktorer som påverkar variationerna i medborgarutbildningen. En slutsats är att det linjeindelade svenska gymnasiet ser ut att förstärka snarare än förminska skillnaderna i "political literacy".

Westholm var huvudsekreterare för Maktutredningen redan innan han hade disputerat. Arbetet som huvudsekreterare i en sådan omfattande utredning måste anses meriterande i sig. I ansökan åberopas dels huvudrapporten *Demokrati och makt i Sverige* (SOU 1990:44), dels en av delrapporterna, *Medborgarnas makt* (tillsammans med Olof Petersson och Göran Blomberg, Carlssons Förlag, 1989). Den senare framlägger resultaten av den första medborgarundersökningen med Westholm som (med)författare. Undersökningens styrka är dess breda syn på medborgarskap, vilket kom att bli en inspirationskälla för de senare maktutredningarna i Danmark och Norge. Studien gäller både medborgarnas möjligheter att påverka sin egen situ-

ation i den ”lilla demokratin” och det mer traditionella politiska deltagandet i den ”stora demokratin”, samt inte minst sambandet mellan dessa två. Därmed framkommer intressanta nya forskningsresultat. Med detta flerdimensionella medborgarskapsbegrepp revideras bl.a. den bild av kvinnors politiska passivitet som den mer traditionella infallsvinkeln baserad på ett snävt medborgarskapsbegrepp hade givit. Däremot lyckades det inte i Maktutredningens huvudrapport att inkorporera historikern Yvonne Hirdmans strukturella perspektiv (genussystemet) i bokens (och Westholms) mer individorienterade approach.

I artikeln ”Votes for Sale: The Logic of Power in Joint-Stock Companies” i *Scandinavian Political Studies* (1992) diskuteras ”the paradox of voting” i en intressant jämförelse av aktieägarnas respektive väljarnas valmöjligheter. Westholm konkluderar att modellen som baseras på egenintresse och instrumentell rationalitet endast fungerar vad aktieägarna angår, där endast ett fåtal närvarar och röstar på bolagsstämman och där exit (försäljning) är en ständig möjlighet. Vad väljarna angår kommer normer samt bl.a. umgängeskretsens reaktioner in i bilden.

Detta har Westholm diskuterat ingående bl.a. i artikeln ”Att bestämma sig för att vara med och bestämma: Om varför vi röstar – allt mindre” (med Jan Teorell). Den är publicerad i Demokratiutredningens forskarvolym XII (SOU 1999:132). Detta är den andra medborgarundersökningen, konstruerad som en uppföljning på 1985-undersökningen (paneldata). Det – internationellt sett relativt begränsade – fallet i valdeltagandet i Sverige på 90-talet har varit föremål för många politologiska analyser. Westholm är en av dem som mest ingående har analyserat detta. Artikeln vänder på frågan om varför medborgare inte röstar och ställer istället frågan varför de gör det. Materialet analyseras ur många intressanta vinklar i en komplicerad och mångfacetterad analysstrategi. Men på samma gång är framställningen mycket pedagogisk, vilket gör artikeln användbar i undervisningssammanhang. Dessutom är språket spänstigt. Artikeln avslutas således: ”I takt med att den Downska väljaren blir allt vanligare (politikens sekularisering) sjunker valdeltagandet. Demokratins högtidsdag riskerar därmed att förvandlas till den vilodag den instrumentella teorin förutspår.” Många gängse teorier om varför valdeltagandet sjunker i Sverige överlever inte den empiriska prövningen i denna artikel. Men en-

dast en kommande tredje undersökning kommer att kunna visa om artikelns förutsägelse själv överlever 2006-valets stigande valdeltagande!

Med en artikel införd i *American Political Science Review*, ”Distance versus Direction: The Illusory Defeat of the Proximity Theory of Electoral Choice” (1997), har Westholm gått in i en intressant teoretisk och metodologisk debatt om bruket av alternativa modeller i studiet av väljarnas partival – inom ett rational choice-paradigm. AW kritiserar skarpt den ”directional model” som har framlagts av Rabinowitz, Macdonald & Listhaug som ersättare för Downs klassiska ”proximity model”. Hans kritik är både teoretiskt och metodologiskt skarpsinnig. I en intressant diskussion argumenterar Westholm för vikten av en teori falsifierbarhet, och han kritiserar just riktningssmodellen för att ha en betänkligt låg grad av falsifierbarhet. På grundlag av en reanalys utifrån alternativa modeller av en av de använda datasamlingarna (väljarenkät från det norska stortingsvalet 1989) konkluderar han att den hittillsvarande modellen är bättre på att förutsäga väljarbeteendet än ”the directional model” (i olika versioner). Westholm konkluderar följaktligen att vi alltjämt väntar på en värdig arvtagare till Downs klassiska modell. Denna artikel är en viktig merit i Westholms vetenskapliga CV.

Westholm var medlem av SNS Demokratiråd 1995-98 och har varit medförfattare till två av rådets rapporter. *Democracy across Borders* (1997 årsbok) är författad av Olof Petersson, Jörgen Hermansson, Michele Micheletti och Westholm. Boken är en välupplagd och välskriven essä över möjligheterna för demokrati på olika nivåer, som förmedlar centrala politologiska diskussioner i Sverige till en internationell publik.

Westholms senaste arbete är boken *Citizenship and Involvement in European Democracies* (2007). Boken är redigerad av van Deth, Monteiro och Westholm, som också gemensamt har skrivit inledningskapitlet (med Westholm som förstanamn) samt konklusionen. Westholm har vidare skrivit kapitel 10, ”Small-scale Democracy: The Determinants of Action” (med Hanspeter Kriesi) och kapitel 11, ”Small-scale Democracy: The Consequences of Action” (med Emanuel von Erlach). Boken baseras på en gemensam enkät i 12 länder, och infallsvinkeln ligger i klar förlängning av Westholms tidigare verk. Med utgångspunkt i Marshalls breda be-

grepp om ”effektivt medborgarskap” analyseras fyra komponenter: (1) deltagande i den lilla demokratin eller vardagsdemokratin, (2) deltagande i den stora demokratin (traditionellt politiskt deltagande), (3) medborgarorientering och (4) engagemang i föreningslivet. Dessa komponenter ses som viktiga områden var för sig, men studien omfattar även relationerna dem emellan. Detta har sedan länge intresserat forskarvärlden, men bortsett från nordiska studier har det hittills inte utförts en så omfattande tvärnationell analys. Likaså är fokus på vardagsdemokratin relativt ny utanför Norden. I kapitel 10 utmanar Westholm & Kriesi forskare inom social rörelse-teori i frågan om de nödvändiga villkoren för att människor handlar – i sakens natur dock enbart med fokus på individuell, inte kollektiv handling. Överlag och med rätta är författarna försiktiga i sina konklusioner. Två konklusioner är dock entydiga. För det första: De olika slagen av deltagande och engagemang konkurrerar inte med varandra om medborgarens tid och uppmärksamhet, tvärtom. För det andra kan denna omfattande studie påvisa systematiska och stora skillnader i alla dimensioner mellan de nya demokratierna i Öst och de gamla i Väst, vilket för in faktorn demokratins ålder i bilden.

Sammanfattningsvis kan sägas att Westholms arbeten kännetecknas av teoretisk och metodisk stringens. Han har levererat flera självständiga bidrag till teori- och inte minst metodutvecklingen inom politisk sociologi. Hans produktion håller hög kvalitet och har en tydlig internationell profil. Även om omfånget av hans forskning inte är betydande och forskningsprofilen relativt smal, så är hans samlade vetenskapliga produktion dock av en sådan kvalitet att den uppfyller kraven till den utlysta tjänsten vad gäller vetenskapliga meriter.

Pedagogiska meriter. Westholms undervisningsverksamhet har huvudsakligen legat vid statsvetenskapliga institutionen, Uppsala universitet. Sammanlagt har han undervisat cirka 2.500 timmar, varav 2.300 har varit lektorstimmar. Huvudinsatsen har legat på politisk sociologi och inte minst på metodundervisning (alla nivåer), där han har gjort en särskild pedagogisk insats. I ett uttalande från studierektorn heter det: ”Den omvittnat goda metodundervisning som institutionen nu bedriver på båda nivåerna (C+D) vilar starkt på Westholms unika utvecklingsarbete.” Det måste också räknas som en väsentlig pedagogisk merit att många av West-

holms forskningsarbeten är skrivna på ett så pedagogiskt sätt att de används i undervisningssammanhang – samt att många också är förstärkande för icke-specialister.

Westholm har varit handledare för 7 doktorander som avlagt examen, i ett av fallen som biträdande handledare.

Forskningsledning och administrativa meriter. Westholm har betydande erfarenhet av forskningsadministration. Han var vetenskaplig huvudsekreterare för Maktutredningen och huvudansvarig för dess undersökning av makteliter och undersökningen av makt och ägarförhållanden inom näringslivet. Han har varit huvudansvarig för administrationen av ett flertal andra större forskningsprojekt, bl.a. den andra medborgarundersökningen, integrationspolitiska maktutredningens forskningsprogram, där cirka 80 forskare medverkade, och även huvudansvarig för projektet ”Den representativa demokratis gåtor” (VR). Han har suttit i flera vetenskapliga beredningskommittéer i Sverige (FAS, HSFR, VR) och internationellt.

Internationellt är han med i ledningsgruppen för forskarnätverket ”Citizenship, Involvement, Democracy” med stöd av European Science Foundation, samt i kommittéer och referensgrupper vars uppgift är att främja internationella kartläggningar m.m. Westholm har inte haft uppdrag som prefekt eller studierektor.

Den tredje uppgiften. Som Westholm själv påpekar har han genom sitt engagemang i statliga utredningar samt i SNS Demokratiråd i betydande utsträckning deltagit i förmedling av forskning utanför universitetsvärlden eller, som han påpekar, deltagit ”i folkbildande verksamhet”.

Sammanfattande omdöme. Westholms vetenskapliga produktion håller hög kvalitet och har en tydlig internationell profil. Även om omfånget av hans forskning är mindre och forskningsprofilen relativt smal, så är hans samlade vetenskapliga produktion dock av en sådan kvalitet att den uppfyller kraven till den utlysta tjänsten vad gäller vetenskapliga meriter. Hans pedagogiska meriter är omfattande. Hans betydliga administrativa erfarenheter ligger särskilt inom forskningsadministration i förbindelse med statliga utredningar och större forskningsprojekt, och hans samverkan med det omgivande samhället har primärt varit relaterad till dessa. Med Anders Westholms samlade meriter tagna i betraktning finner vi honom behörig till den utlysta tjänsten.

2. Urval av tätgrupp bland de sökande

Att välja ut en tätgrupp bland alla kvalificerade sökande till professuren är ingen lätt uppgift. Jämförelser dem emellan försvåras av att de representerar olika delämnena och olika inriktningar inom statsvetenskapen. Deras forskningsområden har en spännvidd från internationella relationer till ungdomars politiska socialisering. Politisk filosofi skall jämföras med empiriskt baserade studier. Skilda metoder för insamling och bearbetning av material, som textanalys, intervjuer, enkäter och statistisk analys av massdata, finns representerade. Ingen av de sökande kan uppnå en topplacering på alla de kriterier vi använder för våra jämförelser. Eftersom de sökande uppvisar så olika profiler i fördelningen av meriter enligt dessa kriterier, tvingas vi till grannliga avväganden. Otvetydigt är att vetenskaplig skicklighet väger tyngst. Det är glädjande att notera att detta kriterium endast i begränsad grad är särskiljande, eftersom ett stort antal sökande dokumenterar mycket starka meriter. Här har vi dock att jämföra individuellt arbetande forskare med kollektivt producerande nätverksmedlemmar, specialisering kontra bredd och olika grader av progression över tid. När det gäller övriga kriterier har de sökande olikartad profilering på undervisning, administration och den tredje uppgiften.

Vid en sammantagen bedömning placerar vi följande sökande (i alfabetisk ordning) i en tätgrupp:

Jens Bartelson
Li Bennich-Björkman
Torbjörn Bergman
Joakim Palme

Först en kommentar kring de behöriga sökande som inte placerats i tätgruppen: Emil Uddhammars styrka ligger inom forskningsförmedling till omvärlden, medan hans vetenskapliga produktion är av något ojämn kvalitet och hans pedagogiska meriter relativt begränsade. Jörgen Hermansson och Anders Westholm ligger närmare en plats i tätgruppen. Hermanssons vetenskapliga produktion är av hög och jämn kvalitet och har avsevärd tematisk spännvidd; han har omfattande pedagogiska och administrativa meriter samt har gjort stora insatser i fråga om den tredje uppgiften. Det som skiljer honom från de fyra i tätgruppen är det ringa inslaget av internationell publicering. Westholm har däremot en tydlig internationell profil med publice-

ring i ledande tidskrifter med peer review. Hans forskningsprofil är dock relativt smal och hans produktion inte lika omfattande som tätgruppen. Han har fullgod pedagogisk meritering men mindre administrativ erfarenhet än Hermansson.

De fyra i tätgruppen har mycket olika forskningsprofiler. Jens Bartelson är en uppslagsrik politisk filosof, som sätter in centrala begrepp i sina historiska sammanhang, med en omfattande internationell produktion. Li Bennich-Björkman är en sökande och mångsidig forskare, som premierat tematisk och teoretisk bredd framför specialisering. Torbjörn Bergman har en omfattande internationell publicering tillsammans med andra i ett nätverk som med hjälp av gemensamma analysramar och databaser genomför sofistikerade komparativa studier. Joakim Palme är sociolog, som genom sin specialisering på välfärdsstatens utveckling ligger nära statsvetenskapen; hans profil påminner om Bergmans, såtillvida att han tillsammans med andra genomför omfattande komparativa studier som publiceras internationellt.

Bartelson har i Stockholm och Köpenhamn skaffat sig starka pedagogiska och administrativa meriter, framför allt genom sina insatser inom forskarutbildningen; däremot har han svagare meritering i fråga om den tredje uppgiften. Bennich-Björkman kan uppvisa mycket stark meritering i fråga om såväl undervisning som administration och förmedling till omvärlden. Bergman har god pedagogisk meritering och omfattande erfarenhet av forskningsledning. Hans övriga administrativa meriter är mera begränsade, liksom hans insatser i fråga om den tredje uppgiften. Palme har mera begränsad undervisningserfarenhet än de andra i tätgruppen, men står starkt i fråga om forskningsledning och administration samt den tredje uppgiften.

Till sist en kommentar kring det som kanske varit det svåraste avgörandet: sociologen Joakim Palmes placering i tätgruppen i konkurrensen om en statsvetenskaplig professur. I dagens akademiska värld med olika gränsöverskridande initiativ och satsning på flervetenskaplig forskning finns det all anledning att undvika ämneschauvinism. Dock kan det vara berättigat att ställa frågan om en sociolog utan det bagage som disputerade statsvetare bär med sig kan verka i ledande ställning i en statsvetenskaplig miljö. Palmes forskning kring välfärdsstaten rör förvisso en tematik som är gemensam med många statsvetare. Men även om hans special-

sering ligger nära en statsvetenskaplig gren, har han mindre erfaringer av andra grenar på statsvetenskapens vittförgrenade träd. Att vi till sist ändå valt att placera Palme i tätgruppen motiverar vi dels med att hans specialisering faktiskt rör en mycket central gren inom skandinavisk statsvetenskap och att han i sin tidigare verksamhet rört sig över ämnesgränserna; dels med att även statsvetare i tätgruppen kan vara specialiserade på motsvarande sätt och klättrar företrädesvis på sina egna favoritgrenar på det statsvetenskapliga trädet.

Stockholm och Lund 2007-09-10

DRUDE DAHLERUP – CHRISTER JÖNSSON

Rangordning af slutgruppens fire ansøgere til stillingen som professor skytteanus i veltalenhed og statskundskab ved Uppsala Universitet

Det var glædeligt, at så mange kvalificerede forskere søgte stillingen som professor skytteanus. Det var som anført ingen enkel opgave at udvælge slutgruppen (tätgruppen). Efter prøveforelæsninger og interviews med slutgruppen i Uppsala den 2. oktober 2007, skal de sagkyndige nu hver for sig foretage en rangordning. Det er bestemt ikke enklere at foretage denne prioritering mellem slutrundens fire, alle højt kvalificerede ansøgere, Jens Bartelson, Li Bennich-Björkman, Torbjörn Bergman og Joakim Palme.

Sammenligningen mellem de fire vil i det følgende blive foretaget på grundlag af de kriterier, vi anvendte i den fælles bedømmelse af samtlige ansøgere: videnskabelige meriter, pædagogiske meriter, forskningsledelse og administrative kvalifikationer samt den såkaldte 3. oppgiften. I overensstemmelse med de retningslinier, der er fastlagt i stillingsannoncen, tillægges de videnskabelige kvalifikationer særlig vægt, idet de øvrige kriterier dog også skal tillægges en ikke uvæsentlig betydning i helhedsbedømmelsen. 'Væltalighet' bedømmes som både mundtlig og skriftlig evne til at formidle egen forskning i videnskabelige sammenhænge, i medier og til almenheden.

Videnskabelige meriter

Alle fire hovedkandidater har en omfattende videnskabelig produktion af høj kvalitet. De har

alle præsteret yderst interessante forskningsresultater. De har alle en betydelig international publicering, hvilket – ved siden af en betydelig profilering i eget land. – må anses for at være et 'must' for kandidater til en sådan professorstilling. Når det gælder omfanget, er Palmes produktion mest omfattende, 85 titler sammenlignet med 30-40 hos de øvrige tre ansøgere (anmeldelser, mindre arbejder og konferencepapers ikke medtalt). Mens Palme og Bergman oftest har skrevet sammen med andre forskere, har Bennich-Björkman og Bartelson hovedsageligt foretrukket en mere individuel publiceringsstrategi. Bennich-Björkman og Bartelson har skrevet flere større monografier, mens Bergman og Palme primært har publiceret i form af artikler i videnskabelige tidsskrifter samt antologier (ofte som redaktører). Bennich-Björkman og Palme har derudover publiceret adskillige udredninger eller SOU'er, og dermed bidraget med videnskabeligt underlag for svenske politik.

Ansøgenes internationale publicering er primært sket på engelsk. Bergman og Palme har derudover titler på tysk og fransk, Palme endvidere på japansk, slovakisk, koreansk, finsk og spansk. Bartelsons monografi *The Critique of the State* er oversat til japansk. Søgninger i Social Science Citation Index såvel som Google Scholar indicerer, at Palmes internationale gennemslagskraft målt i citeringer er størst, fulgt af Bergman og Bartelson, mens Bennich-Björkman har lavere citeringstal. En søgning på universitetsbibliotekerne på Harvard University, Boston og Humboldt Universitæt i Berlin, som begge har en skandinavisk afdeling, viser, at ansøgerne alle har 3-5 bøger stående på Harvard, mens Humboldt har 6 titler af Bennich-Björkman og 1-3 af de øvrige. Disse tal afspejler naturligvis også ansøgenes forskellige profiler og publiceringsstrategier. Når det gælder gennemslag i den svenske offentlighed for deres videnskabelige indsats ligger Palme og Bennich-Björkman langt foran Bergman og især Bartelson. Mens Bartelson publikationer, herunder ikke mindst de 3 tunge monografier, alle på Cambridge University Press, primært henvender sig til det internationale videnskabelige samfund, har de øvrige ansøgere betydelige publikationsvirksomhed på svensk. Dette gælder ikke mindst Bennich-Björkman og Palme.

Når det gælder forskningsprofil, dvs. emnevalg, teoretisk perspektiv og metodologi, adskiller ansøgerne sig betydeligt. Bennich-Björk-

mans profil er den mest brede og alsidige, både teoretisk og emnemæssigt, hvilket må anses for en merit i denne sammenhæng. Emnemæssigt omfatter hendes forskning bl.a. kulturpolitik, forskningspolitik og -organisation, skoleforskning, politisk socialisering og politisk kultur og indvandrerspørgsmål – samt fra de seneste år vigtige bidrag til den internationale forskning om post-kommunistisk demokrati. De øvrige ansøgere har i højere grad specialiseret sig, og har dermed meriteret sig internationalt på netop deres område. Bartelsons forskning ligger i et interessant skæringspunkt mellem politisk teori og international politik, og hans bidrag er originale. Hans begrebsanalytiske tilgang er relativt identisk i de større publikationer. Palmes styrke ligger inden for komparativ velfærdsstatsforskning, hvor stringente, empiriske analyser ligger til grund for diskussion af og udvikling af nye modeller og teorier på området. Palmes baggrund er sociologien, mens hans alsidige emneområder og teoretiske perspektiver er også centrale inden for statskundskaben, så som velfærdsstatens udvikling og legitimitet, klassebelegrets relevans samt politikens effekter og policy feedback. Forskning om migrationsregimer er et nyere forskningsfelt hos Palme. Bergman har specialiseret sig inden for parlamentsforskning og politiske styringskæder. Han har sammen med et team af forskerkolleger sat teorier om delegation og 'accountability' i parlamentariske demokratier på den politologiske forskningsagenda, og han har forsket omkring EU og Sverige som sammenflettede politiske beslutningssystemer.

Alle fire ansøgere har initieret og arrangeret talrige nationale, nordiske og internationale konferencer og seminarer inden for deres forskningsområder. De har alle hyppigt været referees for svenske og internationale tidsskrifter og har siddet og sidder i redaktionskomitéer for svenske og internationale tidsskrifter. De har endvidere alle fungeret som opponenter på politologiske afhandlinger og siddet i bedømmelsesudvalg og -komitéer.

Det er min konklusion, at de fire ansøgere i al deres forskellighed ligger ganske tæt, hvad angår deres samlede videnskabelige meritering, dog med et lille fortrin til Palme og Bennich-Björkman. Palme i kraft af hans særlig omfattende produktion og hans internationale gennemslag og Bennich-Björkmans i kraft af hendes videnskabelige bredde og alsidighed.

Pædagogiske meriter.

I min bedømmelse af ansøgenes pædagogiske kvalifikationer indgår dels omfang, bredde og eventuelt særligt nyskabende indsatser i undervisningen samt lærebogsproduktion, dels de vedlagte bedømmelser af kvaliteten af ansøgenes undervisning. Hertil kommer resultaterne af prøveforelæsningserne og interviews.

Alle fire hovedkandidater har undervist på både grunduddannelsen og forskeruddannelsen. De har alle vedlagt udtalelser, der taler om høj kvalitet i deres undervisning. De har vejledt et nogenlunde lige stort antal doktorander frem til disputationen. Alle har de holdt gæsteforelæsnings- og været gæstelærere på universiteter rundt om i verden.

Bartelson har både stort omfang og betydelig bredde i sin undervisningserfaring. Han har været forstander for forskeruddannelsen både i Stockholm og København, og under interviewet fremkom han med interessante refleksioner omkring forholdet mellem doktorand og vejleder. Bergman har som de øvrige undervist på alle niveauer, men dog mest på forskeruddannelsen. Antal undervisningstimer fremgår ikke af hans ansøgning. Han har udviklet kurser om EU og konstitutionelle spørgsmål. Også Palme har undervist på alle niveauer, og har udviklet nye kurser, men hans undervisningserfaringer er dog af mindre omfang end de øvriges, i kraft af at han primært har arbejdet på forskningsinstitutioner. Hovedparten af hans undervisning har ligget på Institutionen för Socialt Arbete og på Sociologiska Institutionen, begge på Stockholms Universitet. Bennich-Björkmans har uden tvivl de bredeste og tungeste pædagogiske meriter. Hun har undervist inden for de fleste af statskundskabens emneområder, og hun har sammen med kolleger stået for en omfattende omorganisering af sin institutions A-kursus. Hun har været ansvarlig projektleder for forsknings- og uddannelsessamarbejdet "NORD-BALT", 1999-2005, som inkluderede universiteter i Norden og Baltikum. Hun er p.t. ansvarlig projektleder for et forsknings- og uddannelsessamarbejde, som omfatter politologiske og sociologiske institutter i Ukraine, Estland og Uppsala. Bennich-Björkman beskrives i bilagte udtalelser som "en mycket mångsidig och användbar lärare", som har "förmåga att lyssna, skapa bra klimat och entusiasmera".

At skrive lærebøger er en særlig pædagogisk merit. Bennich-Björkman har markeret sig med flere lærebøger, bl.a. som medredaktør og for-

fatter til en lærebog, som anvendes i flere Østersø-lande, og som er oversat til russisk, ukrainsk og hviderussisk. En ny grundbog til Akurset i statskundskab er under publicering med Bennich-Björkman som den ene af de to redaktører. Bergman er medforfatter til en lærebog om EU og Sverige.

Prøveforelæsningen var på forhånd defineret som en forelæsning, hvis målgruppe var alment interesserede studenter. Derfor bedømmer jeg disse forelæsninger, ikke kun som prøve på ansøgenes kommunikationskapacitet som led i 3. oppgift, men også som eksempel på pædagogiske evner, dog i en noget usædvanlig situation. Bennich-Bäckman, Bartelson og Palme levede alle op til forventningerne, mens Bergmans forelæsning var forbavsende ustruktureret og generelt skuffende.

Forskningsledelse og administrative meriter

Forskningsledelse er en vigtig merit i denne sammenhæng. Den skytteanske professor forventes at kunne virke som inspirator til nye forskningsprojekter, kunne fremskaffe ekstern finansiering samt lede større forskningsprojekter, iblandt med internationale samarbejdspartnere. Blandt hovedansøgerne har Palme uden tvivl de største erfaringer med alle aspekter af forskningsledelse, bl.a. via sin position som ordførende for Kommittén Vålfärdsbokslut (13 SOU'er, samtlige skrevet af forskere) og ikke mindst som direktør for Institutet för Framtidsstudier. Han har stor erfaring med deltagelse i internationale forskernetværk. Også Bennich-Björkman har stor erfaring med initiering, finansiering og ledelse af flere større forskningsprojekter og –netværk, herunder internationale forskernetværk. Bergman har deltaget i og haft ledende positioner i et netværk af internationale parlamentsforskere, som har arbejdet sammen gennem mange år. Bartelson har i et vist omfang også skaffet eksterne forskningsmidler, men har mere begrænsede erfaringer med forskningsledelse.

Bennich-Björkman har betydelige erfaringer med forskningspolitiske hverv, bl.a. var hun 2001-03 medlem af og fra 2007 ordførende för Vetenskapsrådets beredningsgrupp 5 för statsvetenskap och masskommunikationsforskning og dermed medlem i VRs ämnesråd för humaniora og samfundsvidenskab. Hun har siddet i styrelsen for STINT og været ordførende for Stiftelsen för internationalisering av svensk hö-

gre utbildning och forskning – beredningsgrupp för kulturvetenskaper, 2002-04. Bergman var medlem af VRs beredningsgrupp 5 i årene 2004-06. Bartelson og Palme har ikke tilsvarende meriter, dog har Palme siden 1997 har været ordførende for Försäkringskassans statistiske råd.

Når det gælder administrative hverv på egen institution, har Bennich-Björkman og Bartelson begge været studierektor for forskeruddannelsen, Bartelson først i Stockholm og senere i København. Bennich-Björkman har desuden erfaringer som medlem af samhällvetenskapliga fakultetsnämnden ved Uppsala Universitet. Under interviewet fremkom Bennich-Björkman med interessante refleksioner omkring mulighederne for udvikling af institutionens forskningsprofiler og forbedring af rekrutteringsgrundlaget.

Palme har været biträdande föreståndare for SOFI 1994-96, og siden 2002 direktör för Institutet för Framtidsstudier, et tværvidenskabeligt forskningsinstitut med en stor forskningsbaseret publikations- og seminarievirksomhed. Bergman har ikke haft tilsvarende administrative hverv.

Samvirke med det omgivende samfund (3. oppgiften)

Bedømmelseskriterierne er på dette punkt ansøgerens evne til at formidle deres forskning til grupper i samfundet og til almenheden, aktiv deltagelse i samfundsdebatten og andre kontakter med verden uden for universitetet.

Bennich-Björkman og Palme må begge siges at være overordentlig velmeriterede her, og ligger betydeligt foran Bergman og Bartelson. Bennich-Björkman har forfattet flere populærvidenskabelige bøger samt mange artikler med betydeligt gennemslag i den svenske offentlige debat, og hun er en anvendt foredragsholder og kommentator i radio og TV. Hun har i mange år været fritstående columnist på Uppsala Nya Tidning. Også Palme har omfattende meriter, når det gælder forskningsformidling og deltagelse i samfundsdebatten, og har betydeligt gennemslag i den svenske og i en vis udstrækning også i den internationale offentlige debat, som den udspiller sig i internationale organisationer. I Sverige er han en uhyre flittig foredragsholder, har skrevet talrige indlæg i aviserne – således forekommer han ikke sjældent på DN-Debatt – og har ofte kommenteret i radio og TV. Han har været sagkyndig rådgiver for regeringen, bl.a. i

pensionsspørgsmål. Det diskuteres ibland, hvorvidt deltagelse i offentlige udredninger skal ses som forskning eller forskningsformidling. Efter min opfattelse afhænger det af det konkrete indhold. Bennich-Björkmans og Palmes betydelige bidrag til udredninger om aktuelle samfundsspørgsmål har ofte haft karakter af forskning, men er samtidig en indikation på deres intensive samvirke med det omgivende samfund. Bergman og ikke mindst Bartelson har langt svagere meritering, når det gælder samvirke med det omgivende samfund.

Konklusion

Alle fire hovedkandidater må anses for yderst velkvalificerede til stillingen som professor skytteanus. Der er tale om kreative og velmeriterede forskere med en klar international profil. Når det gælder det vigtigste punkt, de videnskabelige meriter, er der tale om meget forskellige forskningsprofiler. Det er min konklusion, at de fire ansøgere ligger meget tæt, men med en vis fortrinsstilling til Palme og Bennich-Björkman.

I den samlede bedømmelse, hvor også de øvrige kriterier medtages, ligger Bennich-Björkman og Palme i min bedømmelse klart foran Bergman og Bartelson. Disse to hovedkandidater har begge meget stærke meriter, når det gælder samvirke med det omgivende samfund, herunder forskningsformidling. De må dermed placeres betydeligt højere end både Bergman og Bartelson, når det gælder 'veltalenhed'. De har også begge særlig stærke kvalifikationer, når det gælder forskningsledelse, et punkt, hvor også Bergman har gode kvalifikationer, mens Bartelsons erfaringer på dette punkt er mindre.

Når jeg efter nøje overvejelser vælger at placere Bennich-Björkman foran Palme skyldes det hendes forskningsmæssige alsidighed og meget stærke pædagogiske kvalifikationer. I valget mellem Bennich-Björkman og Palme som professor skytteanus har jeg også tillagt det betydning, at Bennich-Björkman alt i alt står på et bredere fundament inden for statskundskaben end Palme.

Min rangordning bliver følgende:

1. Li Bennich-Björkman
2. Joakim Palme
3. Torbjörn Bergman
4. Jens Bartelson

Stockholm, den 15. oktober 2007

DRUDE DAHLERUP

Rangordning av de sökande till professor skytteanus i vältalighet och statskunskap vid Uppsala universitet

Efter de sakkunnigas gemensamma granskning av samtliga sökande och urvalet av en tättgrupp på fyra, samt dessas provföreläsningar och intervjuer i Uppsala den 2 oktober 2007, återstår för varje sakkunnig att individuellt jämföra och rangordna de fyra huvudkandidaterna. Detta är, som redan tidigare antytts, en grannlaga uppgift, då det rör sig om fyra högt kvalificerade kandidater med markant olika profil. Det råder kort sagt ingen tvekan om att den skytteanska professuren kommer att få en värdig innehavare.

Jag väljer att jämföra de fyra med hjälp av de kriterier vi använt i vår gemensamma granskning av samtliga sökande under rubrikerna vetenskapliga meriter, pedagogiska meriter, forskningsledning och administrativa meriter, samt den tredje uppgiften.

Vetenskapliga meriter

I fråga om kvaliteten och omfånget av de sökandes produktion är de fyra svåra att skilja åt. De har alla en omfattande produktion präglad av hög kvalitet och har alla hållit en jämn produktionsstakt. Palmes publikationslista är mera omfattande än de tre andras (85 titlar jämfört med ett 30-tal för Bartelson, Bergman och Bennich-Björkman) men innefattar å andra sidan färre monografier än de övrigas och speglar ett visst mått av "recycling". Bergman och Palme uppvisar ett stort antal samförfattade skrifter, medan Bartelson och Bennich-Björkman företrädesvis står som ensamma författare. Bartelson och Bennich-Björkman har inte haft draghjälp av etablerade medförfattare som Kaare Strøm i Bergmans fall och Walter Korpi i Palmes fall.

Samtliga har publicerat sig på engelska. Medan Bartelsons, Bergmans och Palmes huvudarbeten är skrivna för en internationell publik, har Bennich-Björkman i högre grad vänt sig även till en svensk publik. Det innebär att de tre förstnämnda ger större avtryck i olika former av citation index – ett mått som bör användas med vederbörlig försiktighet. En enkel sökning på Google Scholar ger vid handen att Palmes artiklar i de prestigefyllda tidskrifterna *American Sociological Review* och *American Political Science Review*, författade tillsammans med Walter Korpi, har haft stor genomslagskraft (201 respektive 101

citeringar). Samma gäller boken *Delegation and Accountability in Parliamentary Democracies*, där Bergman är en av tre redaktörer och samtidigt bidragsgivare (174 citeringar), samt Bartelsons monografi *A Genealogy of Sovereignty* (138 citeringar). Bennich-Björkmans publikationer får klart lägre citeringstal, men hennes skrifter på svenska – speciellt inom utbildningsforskning – har å andra sidan fått relativt stort genomslag i den svenska offentliga debatten.

Vad beträffar mångsidighet eller bredd – ett inte oviktigt kriterium när det handlar om en lärostol som den skytteanska, som i många sammanhang får representera statsvetenskapen i stort – skiljer sig däremot Bennich-Björkman från de övriga i positiv bemärkelse. Hon har i högre grad än de övriga ständigt förnyat sin forskning och medvetet undvikit att specialisera sig på ett specifikt område. Hon har därmed förvärvat en stor bredd såväl teoretiskt som empiriskt, och det finns få inslag av ”recycling” i hennes produktion. Bergman har specialiserat sig på jämförande parlamentarism med EU som ett andra intresseområde. Palme har specialiserat sig på forskning om välfärdsstaten med global migration som ett nytt forskningsområde. Bartelson har visserligen relativt stor tematisk bredd men tillämpar genomgående en kritisk, historisk begreppsanalytisk forskningsstrategi.

Sammanfattningsvis ligger de fyra i tätgruppen mycket nära varandra i fråga om vetenskaplig meritering. Bennich-Björkman och Palme har möjligen ett visst, litet försteg framför Bartelson och Bergman: Bennich-Björkman i kraft av mångsidighet, Palme i kraft av internationellt genomslag. En inbördes rangordning dem emellan beror på om man premierar bredd eller spets.

Pedagogiska meriter

Min bedömning av de fyra huvudkandidaternas pedagogiska kvaliteter baseras på den skriftliga information som finns i deras ansökningshandlingar samt den korta provföreläsning de höll i Uppsala. Omfångsmässigt är samtligas meriter tillfyllest, och alla har undervisat på såväl grundutbildningen som forskarutbildningen. Eftersom Palme tillbringat större delen av sin forskarkarriär på forskningsinstitut, har han av naturliga skäl något mindre omfattande undervisningserfarenhet än de övriga. Störst och bredast undervisningserfarenhet har Bennich-Björkman. Hon är också den som fylligast dokumen-

terat sina pedagogiska meriter i sina ansökningshandlingar.

Samtliga bifogar intyg på hög kvalitet i undervisningen, som reflekterats i goda kursvärderingar. Bartelson intygas ha ”a strong commitment to academic excellence” parat med “an equally strong commitment to his students and their intellectual growth”. Bennich-Björkman beskrivs som “en mycket mångsidig och användbar lärare” med “förmåga att lyssna, skapa bra klimat och entusiasmera”. Bergman sägs ha utfört all undervisning ”in a professional manner” och ha visat ”a willingness to introduce new teaching methods”. Palme uppges ha ”visat ett mycket stort intresse för studenterna och har genomfört undervisningen på ett pedagogiskt och engagerat sätt”. Vidare har samtliga varit flitigt anlitade gästföreläsare inom och utanför landet.

Provföreläsningarna gav en möjlighet att bevittna de sökande i pedagogisk aktion. Bartelson, Bennich-Björkman och Palme bekräftade de positiva omdömena, medan Bergmans föreläsning inte höll önskvärd standard. Han gjorde ett oengagerat, ostrukturerat och föga professionellt intryck. Frågan är vilken vikt man skall tillmäta provföreläsningarna. Det rimliga svaret är att de inte kan vara av avgörande – men inte heller av negligerbar – betydelse.

Medan alla fyra har bidragit till kursutveckling, har endast Bennich-Björkman – och i viss mån Bergman – meriterat sig som författare till läromedel. I fråga om handledning av doktorander har de fyra tämligen likartad och tillfredsställande meritering.

I fråga om pedagogisk meritering placerar jag sammanfattningsvis Bennich-Björkman på första plats. Hon har den mest fullödiga pedagogiska portföljen, och hennes provföreläsning följde en medveten pedagogisk grundidé – det intresseväckande exemplets styrka. Bartelsons provföreläsning höll också hög pedagogisk klass, vilket i kombination med hans övriga pedagogiska meriter ger honom en andra placering enligt min bedömning. Palmes pedagogiska portfölj är mindre välfylld än Bergmans, men han gjorde å andra sidan en bättre – om än inte pedagogiskt invändningsfri – provföreläsning.

Forskningsledning och administrativa meriter

Bergman, Bennich-Björkman och Palme har stor erfarenhet av att initiera, externfinansiera

och leda större forskningsprojekt. Bartelson har förvisso mottagit externa forskningsanslag, men hans projekt har inte varit av samma omfång. Med de positioner han innehaft får Palme sägas ha störst erfarenhet av forskningsledning.

Samtliga har haft talrika uppdrag som referee, ledamot i redaktionskommittéer, opponent, sakkunnig och ledamot i betygsnämnder. De har även organiserat vetenskapliga konferenser och workshops. Även om det kan finnas kvantitativa skillnader, framstår de sökande som tämligen jämnstarka i fråga om dessa akademiska funktioner.

Vad gäller forskningspolitiska uppdrag utmärker sig Bennich-Björkman framför de andra. Hon var ledamot i Vetenskapsrådets beredningsgrupp 5 för statsvetenskap och masskommunikationsforskning 2001-2003 och är sedan 2007 ordförande i denna beredningsgrupp och därmed ledamot i VR:s ämnesråd för humaniora och samhällsvetenskap. Vidare har hon suttit i styrelsen för STINT. Bergman var 2004-2006 ledamot i VR:s beredningsgrupp 5. Bartelson och Palme har inga motsvarande meriter.

Bartelson och Bennich-Björkman har innehaft ansvarsfyllda administrativa uppdrag på institutionsnivå. Bartelson har varit huvudansvarig för forskarutbildningen i såväl Stockholm som Köpenhamn. Bennich-Björkman har varit studierektor för forskarutbildningen och ledamot av den samhällsvetenskapliga fakultetsnämnden. Vidare sitter hon i institutionsstyrelsen och institutionens forskarutbildningsnämnd. Bergman har inte innehaft den typen av institutionsadministrativa uppdrag. Palme har som biträdande föreståndare för SOFI under en period och som VD för Institutet för framtidsstudier sedan 2002 haft omfattande ledningsansvar.

Sammanfattningsvis får Bennich-Björkman och Palme ett klart försteg under denna rubrik. Bennich-Björkmans styrka ligger i forskningspolitiska och institutionsadministrativa uppdrag, Palmes i ledning av stora forskningsprojekt och chefskap. Samtidigt placerar sig Bartelson före Bergman.

Den tredje uppgiften

I fråga om forskningsförmedling, deltagande i samhällsdebatten och övriga kontakter med omvärlden har Bennich-Björkman och Palme avsevärt bättre meritering än Bartelson och Bergman. Bennich-Björkman medverkar sedan

hösten 2002 regelbundet som fristående kolumnist på Upsala Nya Tidnings ledarsida, har skrivit populärvetenskapliga artiklar och böcker, har medverkat i radio och tv och har anlitats som föredragshållare vid ett stort antal konferenser och seminarier arrangerade av regering och riksdag såväl som ideella organisationer. Palme hade som ordförande för kommittén Valfärdsboksut ansvar för att i stor skala förmedla tillämpad samhällsvetenskaplig forskning till en bredare publik via ett stort antal SOU, seminarier, föredragningar för beslutsfattare och föredrag. Som VD för Institutet för framtidsstudier har han hållit ett mycket stort antal föredrag, och han har vidare skrivit flera artiklar i dagspressen och framträtt i radio och tv.

Kort sagt har Bennich-Björkman och Palme gjort synnerligen omfattande insatser vad gäller den tredje uppgiften, som är omöjliga att rangordna. Klart är emellertid att Bergman och i synnerhet Bartelson inte kan uppvisa någon motsvarande meritering.

Sammanfattning

Att göra en sammanfattande bedömning baserad på dessa skilda kriterier av olika vikt är inte problemfritt, speciellt som skillnaden mellan de sökande är som minst vad gäller det viktigaste urvalskriteriet vetenskaplig skicklighet. Sammantaget får dock Bennich-Björkman och Palme ett litet men dock klart försteg framför Bartelson och Bergman enligt min bedömning. De kompletterar sina vetenskapliga kvaliteter med stark meritering även på de andra kriterierna.

Att skilja de två toppkandidaterna åt är inte helt lätt. De är i många avseenden jämnstarka. Rangordningen beror, som jag tidigare antytt, på vilka styrkor man premierar. När jag till sist väljer att placera Bennich-Björkman före Palme beror det på följande:

För det första uppskattar jag Bennich-Björkmans mångsidighet, bredd och oförvägenhet att ge sig in på nya forskningsområden. För det andra har hon den mest kompletta pedagogiska meriteringen. En tredje orsak hänger samman med disciplinär förankring. Palme är sociolog med en specialisering som tangerar statsvetenskap, men han har kanske inte hela det statsvetenskapliga bagage som man kan kräva av en skytteansk professor, som i olika sammanhang får företräda ämnet utåt.

Återstår att rangordna Bergman och Bartelson. Helst hade jag velat undvika det, då jag

uppfattar dem som helt olika forskningsprofiler som dock har relativt jämnstark meritering. Om jag tvingas, ger jag Bartelson ett litet försteg framför Bergman i kraft av större originalitet och bättre pedagogisk meritering.

Min rangordning blir således:

Li Bennich-Björkman

Joakim Palme

Jens Bartelson

Torbjörn Bergman

Lund den 15 oktober 2007

CHRISTER JÖNSSON

Jag har hedrats av Samhällsvetenskapliga fakulteten med uppdraget att som särskild sakkunnig bedöma de sökande till den skytteanska professuren med avseende på den del av ämnesområdet som rör värtalighet. Härmed avger jag mitt yttrande.

Förutsättningar

Uppdraget har av fakultetsnämnden beskrivits på följande sätt: "Bedömningen skall ske utifrån de sökandes skicklighet att kommunicera statskunskap och egen forskning såväl i vetenskapliga sammanhang som medier och till allmänheten, deltagande i samhällsdebatten samt förmåga att på ett retoriskt kvalificerat sätt förmedla undervisning. Bedömningen kommer att ske utifrån både skriftlig dokumentation och genom provföreläsningar/läroprov."

I fakultetens uppdrag tar jag särskilt fasta på följande tre punkter:

Vikt läggs vid skicklighet i kommunikation. Med detta förstår jag effektivitet/måluppfyllelse: "har publiken snabbt förstått?" Jag väljer att göra samlande bedömningar utifrån traditionella kriterier för god framställningskonst, som exempelvis effektiv disposition, ett språk som utmärks av klarhet, konkretion, ekonomi och medryckande form samt, inte minst, personlighetens avtryck i framställningen. För läroprovet tillkommer muntliga värtalighetskriterier som engagemang och "närvaro", publikkontakt samt anpassning till den muntliga formen.

Tyngdpunkten ligger på förmedling av statskunskap och egen forskning. Jag tar fasta på att det handlar om förmedling av främst statskunskap till olika målgrupper, t.ex. ämneskolleger, studenter och allmänhet. Formuleringen "deltagande i samhällsdebatten" breddar målgruppen väsentligt och gör mångsidighet till en viktig bedömningsgrund. Därför uppmärksammar jag publicering

i olika typer av vetenskapliga och pedagogiska genrer och medier, riktade till olika typer av publik. Förmåga till framgångsrik anpassning till olika mottagargrupper – inte minst i muntliga situationer – betraktas som ett viktigt värtalighetskriterium.

Vikt läggs vid retoriskt kvalificerad undervisningsförmåga. Pedagogisk meritering skall således ges plats i mitt yttrande. Vid läroprovet skall höga krav ställas även på det tekniska framförandet. Vikt läggs vid ledigt men effektivt framförande, röstbehandling, relevant utnyttjande av tekniska hjälpmedel och undervisningsmaterial. I donationsbrevet för den skytteanska professuren stadgas att innehavaren framförallt skall vara "en politices, historicus och en godh orator". Jag finner det alltså rimligt att inom området undervisningsförmåga ge plats för en viss personlig lyskraft, som kan manifesteras genom exempelvis medryckande originalitet, provokationsförmåga, intryck av auktoritet och gott omdöme eller ett mått av underhållningsförmåga.

Ett problem i bedömningen av de sökandes skriftliga värtalighetsmeritering har varit att många åberopade böcker och artiklar har tillkommit i samarbete med andra. En rad viktiga arbeten har skrivits kollektivt och någon gång genom "journal compilation" – en tidskriftsredaktion har tagit aktiv del i utformningen av disposition och kanhända också språk. Texter på engelska har också skapat bekymmer. Det kan ibland handla om översättningar/språkligt hårt granskade texter, och då står översättaren/granskaren för viktiga delar av den språkliga formen. Den sökandes skriftliga värtalighet kan på sätt vara svårbedömd, och jag har valt att lägga mindre vikt vid värtalighetsaspekter i översatta eller starkt bearbetade texter och texter med flera författare. Men även texter som har en enda upphovsperson är naturligtvis i någon utsträckning produkter av kollektiva processer, exempelvis muntlig och skriftlig kritik från vänner och kolleger, förlagens redaktionella föreskrifter och redaktörernas förslag och krav på ändringar eller anpassning.

Visad självständig värtalighet på såväl engelska som svenska tillmäts betydelse, eftersom detta demonstrerar en breddning av fält och repertoar i den språkliga kommunikationen.

Jag vill gärna understryka att mitt uppdrag inte är att bedöma de vetenskapliga resultaten eller kvalifikationerna. Mitt uppdrag är att redovisa hur jag uppfattar värtaligheten och den retoriska effektiviteten hos de sökande.

Läraprov/provföreläsning

Läraprov genomfördes 2 oktober 2007 i Auditorium Minus, Gustavianum. Provföreläsningarna annonserades som offentliga föreläsningar. Samtliga spelades in, och mina intryck från föreläsningarna har kunnat kontrolleras genom inspelningarna. Provföreläsarna fick fritt välja ämne, men i instruktionerna underströks att målgruppen var en blandad skara av kolleger, doktorander/studenterna och intresserad allmänhet. Föreläsarna uppmanades att tänka sig den huvudsakliga målgruppen som en ”intresserad allmän publik utan special-kunskaper, till exempel en förening för studenter.” Från rekryteringsgruppen uttrycktes också en vilja att föreläsaren skulle sträva efter att placera det valda temat i ett sammanhang där det direkt eller indirekt framgick hur den sökande ”ser på temats position i förhållande till dels vad [den sökande] vill betrakta som statskunskapens grundfrågor, dels disciplinens aktuella utveckling och utmaningar”. Tiden för de enskilda föreläsningarna var begränsad till 20 minuter, och efter föreläsningen ställdes två följdfrågor av de ämnessakkunniga.

Presentation och bedömning

Jag har tagit del av samtliga sökandes handlingar men begränsar i detta yttrande min bedömning till de fyra sökande som av rekryteringsgruppen kallats till läraprov/provföreläsning: Jens Bartelson, Li Bennich-Björkman, Torbjörn Bergman samt Joakim Palme. De är alla mycket kvalificerade pedagoger och forskningsförmedlare. Samtliga är professorer och har under sin karriär upprepade gånger bevisat sin förmåga att effektivt förmedla insikter och resultat från sina forskningsfält. Mitt försök att bedöma deras vältalighet skall ses mot denna bakgrund.

Jens Bartelson

Bartelsons akademiska språk är engelska, och samtliga inlämnade skrifter är ensamförfattade. Språket är på akademiskt hög nivå, ofta abstrakt men samtidigt pregnant och stilistiskt uttrycksfullt. Redan artikel- och kapitelrubriker visar hans strävan att – gärna metaforiskt – koncentrera och konkretisera svåra frågeställningar. Bartelsons primära publik är det akademiska samfundet, och han konstaterar i sin självpresentation: ”Given the character of my research, I have not contributed much to the public debate, other than on those rare occasions when I

have felt obliged to do so.” Dock framhåller han att han breddat sin publik utanför den akademiska, framförallt genom politiskt-filosofiska kommentarer till samtida konst. Ur ett vältalighetsperspektiv är denna genrebreddning väl värd att notera, även om den faller utanför fältet för statskunskap.

Av bifogat intyg från institutionschefen Lars Bille (2006) framgår att Bartelson i Köpenhamn undervisat på en rad kurser och haft en föreläsningsserie på grundnivå. Hans krav på akademisk excellens understryks, och hans kurser har utformats ”to med very high standards of teaching performance.” Enligt intyget visar kursutvärderingar att målet uppnåtts.

Bartelsons provföreläsning ägnades ”Suveräniteten och det Rättfärdiga Kriget”. Läraprovet karaktäriserades av avspänd energi. Bartelsons disposition var tydlig och utgick från två frågor, som sedan utvecklades såväl tematiskt som kronologiskt. Slutsatserna uttrycktes med emfas. I framställningen fanns ett stort mått av såväl personlig intensitet som säker kateder-närvaro. De utmätta 20 minuterna utnyttjades föredömligt. Tekniska hjälpmedel användes inte, men hade kanske ändå varit på sin plats, ty den på flera sätt utmärkta föreläsningen lades på en alltför hög nivå för den utpekade målgruppen. Frågeställning och argumentation ställde höga krav på abstrakt tänkande, och framställningen krävde en kvalificerad och uppmärksam åhörarskara. Även om föreläsningen hade pedagogiskt tyngd och god oratorisk kraft stärkte det intrycket att Bartelson skickligast kommunicerar med en publik som är väl ämnesförtrogen och har stor akademisk kompetens.

Li Bennich-Björkman

Bennich-Björkmans dokumentation av den pedagogiska verksamheten visar att hon är en utomordentlig lärare. Kraven på studenterna är högt ställda men de ges aktivt stöd. Statsvetenskapliga institutionens prefekt har intygat hennes förmåga att lyssna och entusiasmera och understryker att Bennich-Björkman utvecklats till en utmärkt föreläsare (Svärd 2005). Ur intyg och rekommendationsbrev kan många positiva omdömen över föreläsningsskickligheten hämtas. I en till ansökan bifogad kommentar om Bennich-Björkmans pedagogiska insatser prisar Sverker Gustavsson (2005) hennes förmåga att disponera stoffet och fånga publiken: ”Hon utstrålar auktoritet, enkelt uttryckt”. I sin skriftliga självpresentation lyfter hon på ett tankeväckan-

de sätt fram sin pedagogiska vision, och understryker att det inte bara handlar om att förmedla kunskap utan också en känsla av spänning och fascination inför statsvetenskaplig forskning.

Bennich-Björkman har en påfallande bredd som kolumnist, ledarskribent och debattör i tidningar och tidskrifter. Hon har medverkat i ett dussintal tidningar och tidskrifter utanför den strikt akademiska kretsen. Även som dagspresskribent utmärks hon av tydlighet, argumentationskraft och mod i ställningstaganden. Vid ett flertal tillfällen har hon också uppträtt i etermedia.

Bennich-Björkman har framgångsrikt bytt forskningsfält flera gånger, men hon har också valt att tydligt vända sig till olika slags publik. Som läsare noterar man hennes förmåga att anpassa framställningssättet efter ämne och avnämare. Teoretiskt tunga undersökningar skiljer sig tydligt från läroböcker, rapporter och utredningar, allt för effektivitetens skull. I intervjuundersökningarna kan man lägga märke till hur rapportörerna ges tydlighet och utnyttjas för att ge framställningen liv.

Hennes stil har klarhet och avsevärd slagkraft. Ett detaljexempel är den pregnanta hypotes-formuleringen redan i doktorsavhandlingens titel: "Statsstödda samhällskritiker." I hennes stil saknas nästan helt försök att smeka medhårs och underhålla läsaren. Läsaren känner istället Bennich-Björkmans allvar. Respekt och omulighet är ord som karaktäriserar hennes ethos som forskare. Stilistiskt är Bennich-Björkman självständig, rösten är tydlig, och det kanske är följdriktigt att hon mera sällan publicerar samförfattade arbeten. I författarskapet råder balans mellan svensk- och engelskspråkig forskning, och det faktum att hon förmår skriva effektivt och livfullt på två språk är meriterande.

Titeln på Bennich-Björkmans föreläsning var "Inga oskrivna blad: nya demokratier och det förflutnas betydelse". Återigen lägger jag märke till den värtaliga hypotesformuleringen i rubriken. Provföreläsningen höll sig exakt inom den utmäta tiden. Bennich-Björkman följde ett skrivet manus, men utan att detta störde publikkontakt och livfullhet. Hjälpmedel användes inte. Istället formade Bennich-Björkman skickligt föreläsningen till en medryckande berättelse. Estlands moderna utveckling belystes genom koncentrationen på två enskilda livsöden, blivande statsmän som publiken fick följa från studentåren i Tartu i slutet av 1970-talet fram till idag. Genom detta berättargrepp skapades en

nyfikenhet och spänning som drev föreläsningen framåt. Språket var konkret och framställningen ekonomisk. Bennich-Björkman tog hänsyn till det inslag av repetition som muntlig framställning kräver. Genom exempel på hur "unga Tartu" arbetade under 1980-talet ökades åskådligheten i framställningen. Huvudpoängerna formulerades med eftertryck, och utan stora gester fångades publikens intresse. Lärarprovet visade Bennich-Björkmans goda förmåga att – utan att ge avkall på allvar och auktoritet – anpassa sig till en given publik. Föreläsningen var inte traditionellt "oratorisk" och den kan inte heller kallas vare sig publikknipande eller känslöväckande. Men den var inte heller lägmäld, utan kännetecknades snarast av stramhet och en viss stränghet, som tydligt stärkte föreläsarens pondus.

Torbjörn Bergman

Av Bergmans tio inlämnade skrifter är nio på engelska. Den tionde är den av Bergman och Magnus Blomgren redigerade EU och Sverige 2005. Här har Bergman skrivit ett inledande och ett avslutande kapitel tillsammans med Blomgren samt ett kapitel tillsammans med Therese Andersson. Någon helt självständig svenskspråkig text har alltså inte inlämnats till bedömning. I hög utsträckning gäller för Bergmans publikationer att de är samförfattade. Bergmans viktigaste vetenskapliga språk är engelska. Språket är klart, redovisande och vägvinnande. Bergman gör få försök att rycka med läsaren genom språklig glans. Bergman får framgångsrikt sagt det han vill säga – ett grundläggande kriterium för värtalighet. Dock försöker han mera sällan använda språk och stil som hävstänger i sin framställning. Delvis kan detta ha att göra med att hans forskningsprojekt gärna presenteras i kollektiva och kollegiala former. Därmed ges mindre utrymme för individuell värtalighet.

Ett intyg från studierektor Svante Ersson (2005) över de pedagogiska meriterna visar att Bergman trots att han på grund av sin forskning haft nedsatt undervisningsskyldighet – undervisat på alla nivåer och erhållit goda omdömen i kursutvärderingar. Undervisning och handledning har utförts professionellt. Ersson sammanfattar: "It is obvious that he is an excellent teacher, researcher and advisor."

I ansökningshandlingarna ges exempel på "public outreach" från 2003 till 2005. Bergman har under perioden deltagit i öppna seminarier och vid presentationer, bland annat inför riks-

dagskommitteer. Målgrupperna förefaller högt kvalificerade. Ett bredare tilltal har eftersträvat i till exempel en samförfattad artikel i Västerbottens-Kuriren. Ett samlat intryck är att Bergman mycket framgångsrikt har nått ut i en kvalificerad, statsvetenskapligt kompetent miljö. Meriteringen är något svagare när det gäller att nå en bredare allmänhet.

Bergmans ämne för provföreläsningen formulerades brett: ”Demokrati och statskunskap”. Kanske var ämnesformuleringen något för bred för en koncis och avrundad behandling. Han arbetade utan manuskript och utnyttjade bara fyra femtedelar av den anslagna tiden. Ambitionen att arbeta utan stödjande manus var lovvärd. Ofta leder detta tillvägagångssätt till en god publikkontakt, men härvidlag lyckades dock inte Bergman fullt ut. Framställningen fick istället en dröjande och prövande karaktär. Med mer pregnans i formuleringen och en större språklig ekonomi skulle föreläsningen ha vunnit väsentligt – oavsiktligt fick den nu en viss karaktär av extemporerings. De OH-blad som användes gav omväxling åt framställningen, men kunde gärna ha formgivits som integrerade delar av föreläsningen. Bergmans målsättning var att uppehålla sig vid statskunskapens huvuduppgifter, och synen på dessa framgick tydligt. Bergmans vilja att ämnet skall vara ifrågasättande och ”uppkäftiga” nådde ut. Mitt intryck är att Bergmans reflekterande och prövande pedagogiska hållning allra bäst kommer till sin rätt i seminarieformen.

Joakim Palme

De tio av Palme inlämnade arbetena är författade på engelska. Merit- och publikationslistor visar dock att Palme använder också svenska som kvalificerat kommunikationsinstrument. Han stil är rak, innehållskoncentrerad och saklig. Liksom för andra av de sökande gäller att många av de inlämnade skrifterna är samförfattade och att den individuella värtaligheten därmed ges begränsat svängrum.

Palme har varit ordförande i den av regeringen sammankallade kommittén Valfärdsbokslut. Den till ansökan bifogade listan över kommitténs föredragningar understryker de krav på god kommunikativ förmåga som kommittéarbetet ställt på Palme. Arbetet har också krävt engagemang i media, och mer än dussinet tidsskrifter/tidningar respektive etermedia redovisas där Palme medverkat med intervjuer eller

debattartiklar. Likaså har positionen som verkställande direktör vid Institutet för Framtidsstudier ställt höga krav på kommunikation med olika mottagargrupper. I ansökan återfinns en åttasidig förteckning över Palmes föredrag och presentationer 2002-2006.

Palme uppvisar en imponerande lista över föreläsningar/föredragningar nationellt och internationellt, men hans medverkan i reguljär akademisk undervisningen är mer begränsad. Ett studierektorsintyg över hans undervisning i sociologi 1991-2003 dokumenterar 277 lektorstimmar. Intyget visar att han är en engagerad lärare och att studenterna varit mycket nöjda (Rubarth 2004). Även intyg angående en magisterkurs inom International Graduate Programme vid Samhällsvetenskapliga fakulteten, Stockholms universitet, visar att han är en lyhörd och uppskattad lärare (Micheletti 2002).

Publikationslistans nummer 91-117 visar prov på Palmes engagemang i samhällsdebatten. Målgrupper och publikationsorgan har imponerat bredd.

Rubriken till provföreläsningen väckte nyfikenhet genom angelägenhet och genom att koncentrerat betona statsvetenskaplig metodologi, dock utan att avslöja för mycket. Titeln var ”Jämföra politik”. Palmes stora vana att framträda manifesterades i föreläsningen. Hans pedagogiska sätt att använda svarta tavlan för att enkelt konkretisera tankegångar var föredömligt. Palme arbetade fritt från manuskript, rörde sig över podiet och förlitade sig på stolpar. Stundom blev framställningen lysande, livfull och medryckande, och till detta bidrog ett drag av avväpnande humor. Men av och till blev framställningen också mer dröjande, kanske just som en följd av friheten från manuskript under ett krävande lärarprov. Någon gång minskades också framställningens klarhet genom inslag av fackjargong, och en viss reflekterande mångordighet ledde till att både framställningens och publikens koncentration hotade att minska. Föreläsningen blev en dryg fjärdedel längre än instruktionerna medgav.

Sammanvägning

I den skriftliga värtalighetsmeriteringen sätter jag Bennich-Björkman och Palme något framför Bartelson och Bergman. Uppdelningen motiveras av att de båda förstnämnda har en mycket väldokumenterad kommunikativ bredd såväl ifråga om genre som målgrupper, och inlämna-

de skrifter bekräftar deras skicklighet i bred vetenskaplig/populärvetenskaplig kommunikation. Bartelson och Bergman – å sin sida – kommunicerar båda framgångsrikt i den akademiska miljön, men Bartelsons mer individuellt märkta språk gör att jag sätter honom framför Bergman.

Vid en jämförelse av värtaligheten i Bennich-Björkmans och Palmes skriftliga produktion sätter jag den förra främst. Betydelsefullt är att hon har en tydlig, mycket självständig och individuell röst, och att hon i ännu högre grad än Palme parallellt och kvalificerat utvecklat såväl svenskan som engelskan som sina vetenskapliga kommunikationsredskap. Hennes visade genrekompetens är hög och hennes framgångsrika bruk av ”värtalighet” i den pedagogiska lärargärningen är väl dokumenterad. Den rent akademiska lärarerfarenheten är väsentligt större än Palmes och därtill bättre vitsordad.

Intrycken från lärarprovet bekräftar i stort intrycken från läsningen. Vid provföreläsningarna meriterade sig Bartelson, Bennich-Björkman och Palme starkare ifråga om värtalighet än Bergman. Det goda intrycket av Bartelsons sakk-

ra och kraftfulla föreläsning förtogs av en viss brist i målgruppsanpassning. Palmes mycket pedagogiska och engagerade föreläsning skuggades av en viss brist på koncentration och tidhållning. Bennick-Björkmans lärarprov var stabilt, säkert och stringent. Även i den muntliga prövningen av de sökandes värtalighet framstår hon alltså som något starkare än de övriga sökande.

Min rangordning är alltså:

Li Bennich-Björkman

Joakim Palme

Jens Bartelson

Torbjörn Bergman

Jag vill understryka att samtliga är kvalificerade för tjänsten i avseende på värtalighet, sådan den beskrivits av fakultetsnämnden. Avstånden är förhållandevis små mellan de sökande.

Uppsala 15 oktober 2007

**LARS BURMAN
PROFESSOR I LITTERATURVETENSKAP VID UPPSALA UNIVERSITET HUVUDANSVARIG FÖR ÄMNET RETORIK VID UPPSALA UNIVERSITET 2000-2007**

■ Statsvetenskapliga förbundet

FÖRBUNDSREDAKTÖR: HELENA OLOFSDOTTER STENSÖTA

Jämställdhet och kvalitet

I det här numret tar Statsvetenskapliga förbundet upp två diskussionspunkter:

För det första fortsätter vi diskussionen om jämställdheten inom svensk statsvetenskap genom att presentera en undersökning av könsfördelningen bland de som får forskningsanslag. En preliminär rapport om detta presenterades på Statsvetenskapliga förbundets årsmöte 2007, men den avsåg situationen för hela humanistisk-samhällsvetenskapliga forskningsfältet. Den rapport som presenteras här undersöker specifikt medelsfördelningen inom det statsvetenskapliga ämnet. Vi har undersökt könsfördelningen för beviljade anslag i förhållande till totala antalet ansökningar för RJ, VR och FAS mellan åren 2001 och 2006. Studien ger sammanfattningsvis en relativt positiv bild av jämställdheten inom statsvetenskapen i detta avseende. Det är endast FAS som uppvisar en kraftigt mindre andel kvinnor som beviljas bidrag i förhållande till hur många kvinnor som söker.

Undersökningen ska betraktas som ett led i Statsvetenskapliga förbundets intensifierade arbete med jämställdheten inom svensk statsvetenskap. Årsmötet gav förbundet i uppdrag att arbeta mer med jämställdhet och på det kommande styrelse-

mötet i maj ska vi dra upp riktlinjerna för höstens arbete.

För det andra inleder vi i detta nummer en debatt om vilka kriterier som ska gälla när sammanläggningsavhandlingar bedöms. Dessa kommer sannolikt att bli vanligare inom samhällsvetenskapliga ämnen, men än så länge saknas riktlinjer för vilka kriterier som ska gälla för denna typ av avhandling. Enligt de allmänna riktlinjer som fastslagits på statsvetenskapliga institutionen i Göteborg bör en sammanläggningsavhandling hålla en vetenskaplig kvalitet som "motsvarar" en monografi, men vad detta "motsvara" närmare innefattar är oklart.

Nedan inleds en diskussion om detta genom att två artiklar, en av Peter Esaiasson i Göteborg och en av Jan Teorell i Lund.

Framförallt är det följande frågor som tycks vara föremål för diskussion: hur många av artiklarna måste vara *egenförfattade*? Hur många av artiklarna måste vara *publicerade*? Vilka krav ska man ha på att artiklarna är *sammanhållna* samt vilka krav ska ställas på den inledande "kappans" kvalitet?

Statsvetenskapliga förbundet kan, som Jan Teorell påpekar, vara ett bra forum för att föra en sådan kvalitetsdiskussion institutionerna emellan och underlätta etablerandet av gemensamma kriterier för sammanläggningsavhandlingar. Vi ser därför bidragen som inledningen till en debatt

Har du synpunkter på förbundssidan eller vill lämna bidrag är du välkommen att kontakta förbundsredaktören via e-post Helena.Stensota@pol.gu.se eller telefon 031-786 58 44.

som förhoppningsvis leder till att en gemensam praxis etableras.

Att kvaliteten på sammanläggningsavhandlingar diskuteras innebär givetvis inte att kvaliteten på monografier är oviktig. Diskussionen i detta nummer kan istället tas till intäkt för att diskutera kvalitetskrav även för monografier och vilka procedurer som är lämpliga för att säkra dessa krav.

HELENA OLOFSDOTTER STENSÖTA
FÖRBUNDSREDAKTÖR

Jämställdheten inom svensk statsvetenskap II – forskningsfinansierare

Statsvetenskapliga förbundet har genomfört två undersökningar för att kartlägga jämställdheten på institutioner inom ämnet statsvetenskap på svenska universitet och högskolor. Den första publicerades i Statsvetenskaplig tidskrift (2007/4) och undersökte könsfördelningen bland professorer, lektorer, post-docs och doktorander på statsvetenskapliga institutioner i Sverige.

Den andra rapporten publiceras här. Den presenterar könsfördelningen för beviljade forskningsmedel i förhållande till könsfördelningen för inlämnade ansökningar.

Vi har samlat in data från tre forskningsfinansierare: FAS, VR samt RJ. Vi har bett dem att sortera ut anslag till personer som är knutna till institutioner som bedriver undervisning och forskning i ämnet statsvetenskap och preciserat urvalet till institutionerna på de följande lärosätena;

Göteborg, Halmstad, Karlstad, Linköping, Luleå, Lund, Mittuniversitetet, Stockholm, Södertörn, Umeå, Uppsala, Växjö och Örebro.

I Göteborg, Lund, Stockholm, Umeå och Uppsala är de statsvetenskapliga institutionerna renodlat statsvetenskapliga. Vid övriga universitet och högskolor finns statsvetenskap integrerat med två eller fler andra ämnesområden i en institution. I de fallen har samtliga ansökningar som utgått från denna institution inkluderats i undersökningen. Det hade givetvis varit önskvärt att kunna särskilja statsvetare från övriga forskare i dessa institutioner men det är inte möjligt att få ut så preciserad information av forskningsfinansierarna. Det bör sägas att det även finns forskare som bedriver statsvetenskaplig forskning vid andra institutioner än statsvetenskapliga, exempelvis CEFOS i Göteborg. Dessa har inte inkluderats i den följande analysen.

Analysen baserar sig på huvudsökande för forskningsprojekt. När ett projekt löper över flera år har projektet räknats för det år då projektet beviljats. Balansmåttan i de redovisade tabellerna är vända så att minus indikerar att kvinnoandelen bland de som beviljats medel är lägre än kvinnoandelen bland de som lämnat in ansökningar. Dessa tal är markerade med fetstil för tydlighetens skull. Tabellen visar att situationen skiljer sig åt betydligt mellan olika anslagsgivare.

Av tabellen framgår att det är stor skillnad mellan olika anslagsgivare:

- Vetenskapsrådet beviljar i genomsnitt ansökningar från kvinnor i högre grad än ansökningar från män (57 – 20 = +37).
- Riksbankens jubileumsfond beviljar i genomsnitt ansökningar från män i högre grad än ansökningar från kvinnor (46-115= -69).

Tabell 1: Könsfördelningen bland dem som beviljats forskningsmedel (procent).

	Andel sökande kvinnor	Andel beviljade anslag bland kvinnor (procent) ¹	Andel beviljade anslag bland män (procent) ²	Totala antalet ansökningar	Skillnad kvinnor minus män ³
FAS					
2001	25	67	89	12	-22
2002	44	0	20	9	-20
2003	20	0	12	10	-12
2004	33	0	50	3	-50
2005	10	0	22	10	-22
2006	50	25	0	16	25
2007	29	0	20	7	-20
RJ					
2001	19	0	54	16	-54
2002	41	56	46	22	10
2003	10	0	53	19	-53
2004	21	33	9	14	24
2005	21	25	13	19	12
2006	19	0	8	16	-8
2007	-	-	-	-	-
VR					
2001	34	75	39	35	36
2002	37	45	42	84	3
2003	29	40	26	86	14
2004	38	29	26	55	3
2005	42	13	21	130	-8
2006	31	10	22	97	-12
2007	43	17	16	121	1

¹ Andel kvinnor som beviljats anslag av totalt antal kvinnliga sökande.

² Andel män som beviljats anslag av totalt antal manliga sökande.

³ Andel beviljade anslag bland kvinnor minus andel beviljade anslag bland män.

■ FAS visar stor övervikt för att bevilja ansökningar från män (25 – 106 = -81). Upplägget på undersökningen förutsätter att kvinnor och män är ungefär lika meriterade. Enligt den tidigare undersökningen som visade hur många fler manliga professorer det fortfarande finns, är män inom statsvetenskapen i realiteten mer meriterade. Om detta utgör en saklig

grund för att ansökningar från män beviljas i högre grad än ansökningar från kvinnor av två av forskningsinstituten kan vi inte uttala oss om på basis av analysen.

FAS ämnesområde är i hög grad ett område som traditionellt betraktas som ett ”kvinnligt” område – det handlar om sociala frågor. Att mäns ansökningar beviljas i så mycket högre utsträckning än kvin-

nors inom detta område reser flera frågor. Är det så att man prioriterar underrepresenterat kön och att det drabbar kvinnor inom detta område? Eller är det inte sant att det i högre grad är kvinnor som ägnar sig åt denna typ av forskning?

Undersökningen ger ingen information om könsfördelningen bland dem som totalt sett får sin finansiering från de beviljade projekten. Många, för att inte säga de flesta projekt innefattar fler forskare än huvudsökande och dessa ytterligare forskare inkluderas inte i analysen.

En av frågorna som restes i diskussionen vid årsmötet var om kvinnor i allmänhet får finansiering för kortare perioder än män, besvaras inte av den föreliggande undersökningen.

HELENA OLOFSDOTTER STENSÖTA,
STATSVETENSKAPLIGA INSTITUTIONEN I
GÖTEBORG
MALIN FORSBERG

Kvaliteten på sammanläggningsavhandlingar I

Som en följd av internationaliseringen och nya publiceringsmönster kommer sannolikt sammanläggningsavhandlingar att bli en vanligare form för doktorsavhandlingar i framtiden. Framväxten av en för vårt ämne ny form för doktorsavhandlingar aktualiserar frågor om kvalitetskrav. Det gäller att se till att kvalitetskraven blir neutrala för publiceringsform. När handledarkollegiet vid göteborgsinstitutionen diskuterade kvalitetskriterier för några år sedan samlade vi in erfarenheter från andra statsvetarinstitutioner liksom från två samhällsvetenskapliga ämnesdiscipliner med längre erfarenhet av

sammanläggningsavhandlingar, psykologi och nationalekonomi. På basis av dessa erfarenheter kunde vi enas om följande riktlinjer:

En sammanläggningsavhandling skall innehålla ett antal vetenskapliga uppsatser samt en sammanbindande kappa som klargör det samlade vetenskapliga bidraget som lämnas av uppsatserna. Precis som vid monografiavhandlingar görs en sammanvägd bedömning av sammanläggningsavhandlingens vetenskapliga kvalitet. Om avhandlingens författare har gjort en vetenskaplig prestation motsvarande en monografiavhandling kan avhandlingen läggas fram för disputation, om inte behöver manuskriptet bearbetas ytterligare.

Praxis får avgöra hur dessa riktlinjer skall tillämpas närmare men några hållpunkter är som följer:

- I normalfallet ingår tre till fem vetenskapliga uppsatser i avhandlingen.
- Kappan bör ha karaktären av en översiktsartikel där de enskilda uppsatserna placeras in i ett sammanhang.
- I normalfallet skall någon eller några av uppsatserna vara ensamförfattade. Vid samförfattade uppsatser skall det framgå vad som är doktorandens självständiga bidrag.
- Det är önskvärt att någon av de ingående uppsatserna är publicerade eller antagna för publicering.
- Det är önskvärt att kappan och uppsatserna är författade på ett och samma språk.
- I normalfallet skall uppsatserna behandla en och samma övergripande tematik.

En diskussionspunkt var kravnivåer i fråga om internationell publicering. Eftersom vi som institution skall göra en egen värdering av huruvida det samlade avhandlingsmanuskriptet håller erforderlig

kvalitet ville vi inte ställa som villkor att någon artikel är antagen för publicering. Ett sådant formellt krav skulle antagligen i realiteten innebära en höjning i förhållande till kraven på en godkänd monografiavhandling. Rimligt är dock att institutionens kvalitetsgranskning skall pröva om de olika artiklarna är aktuella för publicering i någon vetenskaplig tidskrift.

En annan kritisk punkt är kappans kvalitet. Det verkar råda enighet om att den ideala kappan har karaktären av en "review essay" som pekar ut väsentliga oklarheter i tidigare forskning och som följaktligen behandlas i respektive artikel. Våra kolleger på psykologiska och ekonomiska institutioner som vi varit i kontakt med uttrycker sig dock svävande om hur högt ställda kraven är i praktiken. Kollegiets samlade erfarenheter från betygsnämnder bekräftade detta svävande intryck.

Frågan om samförfattade artiklar är en ytterligare kritisk punkt. Det föreföll kollegiet orimligt att inte tillåta doktorander att ta med en eller flera arbeten som skrivits ihop med andra. Ett problem är att det i nuläget dock inte finns något etablerat sätt att klargöra vilka författare som bidragit med precis vad i tillblivandet.

Till skillnad från några andra statsvetarinstitutioner har vi i Göteborg inte haft någon sammanläggningsavhandling i modern tid. Riktlinjernas rimlighet har därmed ännu inte prövats i praktiken. Eftersom flera doktorander har långt gångna "sammanläggningsprojekt" kommer dock kvalitetsdiskussionerna att aktualiseras inom kort för vår del. Förhoppningen är att en nationell ämnesdiskussion om kvalitetskriterier skall vara till allmän fördel för utbildningen på forskarnivå.

PETER ESAIASSON
PROFESSOR OCH FD STUDIEREKTOR PÅ FORSKARUTBILDNINGEN VID STATSVETENSKAPLIGA INSTITUTIONEN I GÖTEBORG

Kvaliteten på sammanläggningsavhandlingar II

I Lund antog handledarkollegiet nyligen det första stycket i de ovan angivna riktlinjerna från Göteborg, med någon liten revidering i formuleringen. Däremot beslöts att inte anta några "hållpunkter", med argumentet att frågan först behöver diskuteras ytterligare. Diskussionen om dessa hållpunkter på handledarkollegiet gällde (a) varför man ska rekommendera att artiklarna skrivs på samma språk (varför inte tillåta någon på svenska, någon på engelska?), (b) varför man inte ska kräva att någon artikel finns antagen för publicering (diskussionen följde här ungefär i linje med Peter Esaiassons kommentar ovan), (c) hur man ska se på samförfattade bidrag, samt (d) att det borde finnas med en riktlinje som tydligt avskräcker från "recycling", dvs. att artiklarna egentligen bara är omtagningar av samma argument. Handledarkollegiet förordade också någon form av nationell samordning om riktlinjer/krav, förslagsvis inom ramen för Statsvetenskapliga förbundet, samt att man borde göra en inventering av praxis på andra institutioner inom fakulteten (i Lund), liknande den som gjorts i Göteborg.

Jag kan till detta foga en personlig reflektion, som handlar om hur riktlinjer av detta slag kan tänkas fungera i ett "ex post" respektive "ex ante"-perspektiv. Mitt intryck av de göteborgska riktlinjerna, och även från diskussionerna som föregick dem (vilka jag även deltog i), är att de främst skrivits ur ett "ex post"-perspektiv, dvs. hur man som institution skall hantera uppkomna fall där doktorander

under resans gång bestämt sig för att de vill skriva en sammanläggningsavhandling. De mindre precisa ”hållpunkterna” (som alltså inte antogs i Lund) har mer ”ex ante”-karaktär, dvs. de syftar till att signalera ungefär vad som förväntas av en som doktorand om man *redan från början* bestämt sig för att skriva sammanläggning. Men på en bestämd punkt ger dessa riktlinjer inga råd alls, nämligen hur man ska lägga upp sin ”planpromemoria” (plan-PM), dvs. det dokument där man som doktorand presenterar sin avhandlingsidé och uppläggning inför institutionsseminariet (kallas för ”introduktionspromemoria” i Uppsala, och ”avhandlingspromemoria” i Göteborg). Risken finns att frånvaron av mer konkreta krav på sammanläggningsavhandlingar tas till intäkt för att man kan presentera lite vad som helst i sin plan-PM, med förevändningen att ”jag ska skriva en sammanläggning så jag vet ändå inte hur delarna i mitt avhandlingsprojekt ska se ut mer i detalj ännu”. I stället för att diskutera mer exakta problemställningar och forskningsdesign i de olika bidragen ringar man så att säga bara in sin övergripande tematik, och ”ber att få återkomma” i de mer detaljerade frågorna efterhand som avhandlingsarbetet fortskrider. Detta borde man så klart direkt avråda ifrån, men det finns å andra sidan inga positiva exempel (mig veterligen) på hur man i stället *bör* skriva sin plan-PM, givet

att man planerar en sammanläggningsavhandling redan från början.

Detta reser i sin tur frågan om varför man över huvud taget ska skriva en sammanläggning, eller när det är att föredra framför en monografi. Risker för förslappning finns här återigen, där en doktorand ser framför sig en serie ”artiklar” som egentligen bara utgör stommen till en monografi – en ”teoriartikel”, en ”metod/forskningsdesignartikel”, och kanske några ”empiriartiklar” – men utan att man tvingas se till att de verkligen hänger ihop. Detta bör man givetvis också avråda ifrån. Poängen med en sammanläggningsavhandling måste, som jag ser det, vara att man tänker sig att skriva en serie bidrag som var och en står för sig (därav uttrycket ”publicerbara”), men som ändå berör en hyfsat gemensam tematik. Man bör därför även ställa krav på att ett plan-PM innehåller en *plan* (med frågeställning och teoretiska utgångspunkter såväl som, i relevanta fall, metodologiska överväganden) över samtliga bidrag man tänker sig ska ingå i den slutliga sammanläggningsavhandlingen.

JAN TEORELL
DOCENT I STATSVETENSKAP,
LUNDS UNIVERSITET

■ Litteraturöversikter

Ahrnens, Anette 2007. *A Quest for Legitimacy. Debating UN Security Council Rules on Terrorism and Non-proliferation*, Lund Political Studies 148, Lund University: Department of Political Science.

PETER WALLENSTEEN

Sedan det kalla krigets tid har FN-systemet aktiverats på ett oväntat och kreativt sätt inte minst vad gäller internationell fred och säkerhet. Säkerhetsrådet och generalsekreteraren har fått nya roller. Det har också uppstått en debatt om det kan vara så att säkerhetsrådet gått utöver sitt mandat och nu lagstiftar för medlemsstaternas räkning (Ahlström 2007). Inom fredsforskning och internationell politik har insatsernas effekter stått i förgrunden (senast Olsson 2007). Frågor om säkerhetsrådets maktutövning och legitimitet tillhör tydligt statskunskapens domäner. Ahrnens har nu lämnat ett bidrag som går över etablerade gränser. Det är ett välkommet inslag.

Ahrnens tar upp två centrala och omdiskuterade resolutioner från säkerhetsrådet, 1373 från 2001 och 1540 från 2004. Dessa beslut är tagna under kapitel VII och därmed bindande för medlemsstaterna. Den första från 28 september 2001 gäller internationell terrorism och ger FN:s medlemsstater instruktioner om att införa sanktionsåtgärder mot identifierade individer och organisationer. Det andra beslutet av 28 april 2004 avser hindra spridning av kärnvapen till icke-statliga aktörer, återigen med krav på vad medlemsstaterna ska göra.

Genom att rikta in sig på dessa två beslut visar Ahrnens att säkerhet inte längre enbart är en fråga om medlemsstaternas agerande, utan också om icke-statliga aktörer (non-state actors). Dessa resolutioner är utan tidsbegränsning och avser inte heller en begränsad konflikt, vilket tidigare varit säkerhetsrådets praxis.

Ahrnens övergripande fråga gäller hur det kommer sig att medlemsstaterna accepterat att ge FN ett så omfattande uppdrag i frågor som traditionellt varit inomstatliga angelägenheter. Genom dessa beslut har ju medlemsstaterna gått med på att frivilligt reducera sin suveränitet. Ahrnens genomför därför en omfattande litteraturutredning kring realism och hierarki i det internationella systemet, innan hon riktar sökarmot mot de utvalda resolutionerna.

Författaren tar sig an dem genom att analysera de argument som framförts i den offentliga diskussionen vid varje beslutstillfälle. Där identifierar hon de sätt på vilket medlemsstater förklarar sig, dvs. hur de ger legitimitet åt sitt eget och rådets agerande. Det är de ståndpunkter staterna fört fram offentligt i FN som står i fokus. Givetvis kan det ju dessutom också finnas andra, icke uttalade bevekelsegrunder, men de är inte intressanta för frågeställningen. Hon koncentrerar sig på det offentliga agerandet i FN och därmed på frågornas mellanstatliga dynamik. Det innebär att den inrikespolitiska diskussion som kan ha uppstått kring dessa frågor i hemlandet och påverkat regeringens agerande i FN inte beaktas. Det kunde vara ett intressant fortsatt projekt: vilka argument använder en regering för att motive-

ra sina beslut 'hemma' och överensstämmer de med vad man sagt i FN?

Byggt på litteraturgenomgången utvecklar Ahrnens en egen terminologi som innehåller två generella dimensioner i staters agerande. Staterna förväntas samtidigt resonera så att de a) ser det tagna beslutet som legalt *eller* politisk grundat och b) att det viktiga är beslutsprocessen *eller* resultatet, substansen, i beslutet. Det finns alltså flera teoretiskt möjliga kombinationer. Detta kan verka komplicerat, men författaren är tydlig. Det rör sig egentligen endast om två logiska förhållningssätt med en intern konsistens, vad hon kallar legitimeringslogiker (logics of legitimation) med sinsemellan, självförstärkande element. Den "legala logiken" innehåller ett resonemang om att 'rätt' procedur använts och att det blivit ett legalt korrekt resultat. En stat kan rösta för det föreslagna beslutet om det är förenligt med dessa två överväganden, menar Ahrnens. Den "politiska logiken" däremot betonar att beslutet tas av en kraftfull instans och leder till 'rätt' resultat, dvs. att terrorism respektive spridning av kärnvapen stoppas.

Avhandlingsresultatet är att begreppsramen fungerar: det finns argument som stämmer med kategorierna. Dessutom finner författaren att den politiska logiken är starkast företrädd för att motivera att stater är *för* de två besluten och att den juridiska logiken oftare används för att resa invändningar *mot* dem.

Det är tveklöst så att Ahrnens tagit upp viktiga frågor. En maktförskjutning har ägt rum inom FN-systemet till rådets fördel. Att medlemsstaterna accepterat detta är inte ointressant. Ahrnens för in ett nytt sätt att studera detta genom att välja ut två speciella resolutioner. Det reser givetvis invändningen om inte andra också borde tagits med. Resolution 687 efter Gulfkriget 1991 fastlägger hur gränsen ska dras

mellan Irak och Kuwait. Resolutionen nämns (s 201), men ur suveränitetssynpunkt borde den ju vara särskilt relevant. De tribunaler som upprättades för f d Jugoslavien och i Rwanda gick djupt in i den inomstatliga sfären. Resolution 1267 (1999) ställde vissa individer utanför lagen (bin Laden, talibaner). Det finns alltså åtskilliga beslut under 1990-talet som kunde kvalificera för en studie av denna typ. Ahrnens är medvetna om dem men de figurerar endast marginellt (en del endast i en not, s 25). Det hade varit intressant att ha med flera resolutioner. Inte minst hade det lett till en jämförelse mellan tiden före och efter 11 september 2001.

Detta leder till ytterligare en viktig fråga: det var uppenbart mer debatt kring 1540 än kring 1373. 1373 antogs den 28 september 2001, dvs. 17 dagar efter attackerna mot New York och Washington. Den drevs fram av ett starkt amerikanskt engagemang men kom också i en situation där hotet inte upplevdes enbart som riktat mot USA utan mot alla medlemsstater. Debatten var, som Ahrnens framhåller, mycket begränsad. Resolution 1540 togs inte i samma omedelbara hotsituation. I själva verket diskuterades denna resolution under mer än ett halvår och tog upp nyheter som inte tidigare reglerats eller hanteras i internationella konventioner. Förloppen skiljer sig avsevärt vid de två besluten. Det kan till exempel ha givit mer utrymme för legala argument i det senare fallet.

Skillnaden noteras av författaren (s 187): trots att resolution 1540 diskuterades under längre tid och dessutom stöddes av många med argument om dess legalitet och effektivitet (resolutionen ersatte ju en annars omständlig traktats- eller konventionsförhandling) har den inte alls genomförts till den grad som gällt den snabbförhandlade och politiskt motivera-

de 1373. Nu är inte effektiviteten författarens intresse, men inte desto mindre är observationen intresseväckande. Det kan ju hänga samman med argumentationen.

Enheten i analysen är de enskilda staternas utsagor som sedan placeras in i schemat författaren utarbetat. Arbetet har gjorts av författaren själv. Det är emellertid inte någon enkel procedur och kategorierna är ändå öppna för tolkning. En kontroll visar att flera utsagor kan bedömas annorlunda. Det är inte säkert att alla argument så prydligt hamnar i de fack som författaren tänkt sig. Det hade varit av värde om någon annan fått göra kodningar för att se om resultatet blivit det samma.

Ahrnens ställer i sin avhandling två olika logiska system mot varandra: det ena utgår från ett folkrättsligt sätt att argumentera, det andra är renodlat politiskt. I diskussionerna om viktiga beslut förekommer givetvis båda dessa. Så är också läget i de valda fallen. Möjligen skulle man kunna säga att beslutsfattarnas skäl vid olika beslut får olika argumentationsprofiler. Blandningen av juridiska och politiska argument kan variera. Men syftet vid varje tillfälle är att få igenom ett önskat beslut. Därför skulle man kunna vänta sig att

blandningen mer är en återspeglning av vad som är acceptabelt vid vissa tillfällen än ett uttryck för varför ett beslut tas. I det akuta läget i september 2001 var politiska överväganden legitima, i ett lugnare läge 2004 såg situationen annorlunda ut och argumenten skiljer sig således. 2001 var USA starkt, 2004 har regeringen redan försvarats att kriget i Irak. De argument som just USA använder sig av kan komma att variera mellan tidpunkterna. Med flera tidpunkter och fler resolutioner hade det varit möjligt att tala om trender, tänkbara orsakssammanhang och om effektivitet. Ahrnens öppnar för sådana studier och förhoppningsvis får vi se flera undersökningar av detta nya och än så länge outforskade, mycket speciella maktcentrum som utgörs av FN:s säkerhetsråd.

Referenser

- Ahlström, Christer, 2007. "United Nations Security Council Resolution 1540: non-proliferation by means of international legislation", s 460-473, i *SIPRI Yearbook 2007*. Oxford: Oxford University Press.
- Olsson, Louise, 2007. *Equal Peace: United Nations Peace Operations and the Power-Relations between men and women in Timor-Leste*. Uppsala: Department of Peace and Conflict Research.

Villanueva Rivas, César, 2007. *Representing Cultural Diplomacy: Soft Power, Cosmopolitan Constructivism and Nation Branding in Mexico and Sweden*. Acta Wexionensia No 116/2007. Växjö: Växjö University Press.

BO PETERSSON¹

Resumé

César Villanueva's doctoral thesis is titled "Representing Cultural Diplomacy: Soft Power, Cosmopolitan Constructivism and Nation Branding in Mexico and Sweden". The thesis aims to understand the relevance of the theory of cultural representation for the field of cultural diplomacy, having the diplomacy of Mexico and Sweden as illustrations. This is chiefly a theoretical thesis. A prominent aim of the study is to provide a theoretical framework for the understanding, reformulation and development of the field of Cultural Diplomacy (CD²) by analyzing and comparing three main representational models which the author carefully introduces and discusses. Villanueva argues that the field of CD is hitherto understudied. He wishes to make a contribution by introducing the concept of representation

into the field of cultural diplomacy, and to bring culture and identity into the fore while doing so.

The main question that Villanueva addresses is: "How can representational theories construct an understanding of cultural diplomacy in the late 20th century and early millennium?". To this he has also added three subsidiary issues to be addressed: a) "How" is cultural diplomacy understood and constructed in three models of representation: Soft Power (SP), Nation Branding (NB) and Cosmopolitan Constructivism (CC); b) "What" is the significance of cultural representations (reflective, symbolic and post-modern) for contemporary cultural diplomacies?; c) "How" can identities/alterities be constructed to inform the overarching CD representations (SP, NB and CC).

Villanueva is a convinced social constructivist. He thus embraces constructivist theory and its emphasis on representations. He joins company with Steve Smith (2004), James Der Derian (1992) and Alexander Wendt (1999), among others, in arguing that in the social sciences there is no objectified reality to study and hence nothing to measure with exactitude. The social world is what matters, and our perceptions are what shape the social world. This implies that the researcher is not a neutral observer. There is no objective, value-free knowledge; knowledge is contextual and the researcher's interpretations are part of the social world that s/he studies and also contribute to the shaping of that world. There cannot be any study of cause and effect in the positivist mode; interpretations are what matter. These are, in summary, the ontologies and epistemologies that Villanueva relies on throughout his thesis.

In his introductory chapter Villanueva also discusses his methods where he ad-

1 Professor Bo Petersson är verksam vid Statsvetenskapliga institutionen, Lunds universitet

E-post: Bo.Petersson@svet.lu.se

2 In Villanueva's thesis 'Cultural Diplomacy' with capital letters refers to the field of study from a theoretical perspective, whereas 'cultural diplomacy', using the lower case letters, refers to the diplomatic practice carried out (p. 18, fn. 3). I try to adhere to the same use throughout this review.

mits to using discourse analysis in a 'deemphasized manner', mostly to make sense of cultural representations in diplomacy and the production of meaning via language. He professes to be akin to Critical Discourse Analysis à la Fairclough (1995) and Chilton (2004), but notes that he does not take it all the way down. He also argues that his most methodologically oriented application is analytical and comes through in the discussion of CD.

Villanueva rightly claims that his main theoretical contribution lies in connecting the field of CD with representational theory. In this enterprise he relies on two different approaches to representation: the first inspired by Hanna F. Pitkin's (1967) structural-analytical view of political representation; the second mainly inspired by Stuart Hall (1997) and his post-structural and cultural studies perspectives of representation. Villanueva uses Pitkin as 'the main referent', whereas the cultural view is used as a 'necessary upgrading'.

In chapter one Villanueva opens his discussion about cultural diplomacy by establishing a theoretical framework which is intended to guide the reader through the rest of the study. He sets the task of identifying the discursive logic of CD and its constitutive meanings via representations, as applied to the three representational models mentioned earlier.

This is the point where the author goes into more detail when it comes to the three models. These are, more specifically:

1) Soft Power (SP) which is a tradition chiefly inspired by Joseph Nye Jr. (2004). It is a strategy which above all relies on appeal instead of force. Crucial ingredients are persuasion and good management of information, images, symbols and simulation to convince nations and people of policy objectives that serve a country's image.

2) Nation Branding (NB) which makes symbolic national distinctions through stereotyping, image making and the inclusion of private firms as cultural actors. It is a strategy that characterizes and profiles nations according to a set of variables that produce market value in the form of a brand. This is standardized identity as commodity so to speak.

3) Cosmopolitan Constructivism (CC) brings multilateral diplomacy, cooperation and identity politics into Cultural Diplomacy. It relies on constructivist theory of international relations, and it is in Villanueva's thesis elevated to a cosmopolitan framework with culture as a mechanism for common understanding and peace. This model relies on the ontologies of knowledge, culture, discursive practices and identities vs. alterities. CC is clearly the model that Villanueva prefers. Whereas SP and NB give short-term effects at best, CC brings cultural issues into the dialogue between states and thus, he argues, fosters coexistence and cooperation.

In the first chapter Villanueva further looks into the ways that discourses of CD, as determined by the three representational models, are organized around five concepts which he labels 'discursive issues'. These are instrumentality, security, spatiality (chiefly about what geographers would have called scale), directionality (uni-, bi or multi) and the public/private divide. He further addresses the distinction between public diplomacy (addressed at the public at large to meet short-range goals) and cultural diplomacy (which aims to forge long-term cooperative relations and promote understanding). At this stage cultural diplomacy is given a provisional definition, namely "exchange of culture in order to foster mutual understanding among nations and their peoples".

In Chapter two – which to my mind is the most challenging and demanding chapter – Villanueva deals with the concept of representation, which is absolutely key to the thesis. While aiming to clarify the concept of representation and showing its relevance for cultural diplomacy, he here digs into the complexities of representation and cultural diplomacy.

As said, Villanueva relies on two different approaches to representation: the first one inspired by Hanna F. Pitkin's (1967) structural-analytical view of political representation; the second one inspired by above all Stuart Hall (1997) and his post-structural and cultural perspectives. According to Pitkin, representation is a political concept which creates a bond of obligations between a representative and a constituency. Central concepts in this regard are *authorization*, *accountability* (these two are formalistic aspects), *standing for others* and *acting for others*. Standing for others can be both descriptive and symbolic, whereas acting for others is a more dynamic aspect. According to Villanueva, this acting for others is the very essence of representing. In the next step he confronts his three representational models with Pitkin's conceptualisation of political representation, asking to each of them the questions:

1. Who has the authority to make decisions on behalf of others?
2. What are the sources of this authority to represent?
3. How is the representative accountable for the actions performed in the name of the constituents?

Having concluded his discussion on this theme, Villanueva turns to cultural representations. First, he discusses the definitions and appropriations of cultural diplomacy associated with the three representational models, thereby also discussing

their understandings of culture. Essentially Villanueva says that the cultural interpretation of representation associated with Stuart Hall is used to reconstruct the possibilities that Pitkin offers when it comes to acting for others in representation. These possibilities – or indeed representational systems which is another term proposed by the author – are thus labelled as reflective, symbolic and post-modern.

In what is perhaps the strongest part of all in the thesis, Villanueva elegantly brings out the meaning of these possibilities, or modes of cultural representation, by giving examples from the world of art. Outcomes of cultural diplomacy can be understood and explained in terms of representation, he holds. The reflective mode is exemplified by Velazquez' painting "Las Meninas". The painting is chiefly constructed as if it had been a photographic image; the striving is for complete reflection on the canvas of the depicted persons. In the second example, Pablo Picasso's painting "Las Meninas after Velazquez" is being used. This is a symbolic rendering, an interpretation, highlighting some well-known and familiar traits of the original Velazquez painting, making the non-conforming traits stand for the known totality. In the third example, there is a fragmented, multi-centered, floating and seemingly disorganized rendering of the original painting. This is Alberto Gironella's work of art called "El Gran Obrador", which is used to exemplify the post-modern mode of interpretation. Post-modern renderings question the often taken-for-granted metaphysical presence of a reference object; they strive for understanding the identities of the represented by questioning the alterities left outside the painting. Further, they assume the world to be a fragmented social

construction where dominant powers reflect their influence in discursive terms.

Chapter three is the final theoretical chapter. Villanueva here goes on to construct a platform from which identity can shed light on the theoretical problem of representation and culture. He endeavours to show what it is that accounts for the fact that cultural representations are given a certain form and substance. Connections are made between CD and the political aspects of constructing identities and alterities. Villanueva argues that cultural representation in diplomacy is best understood as a political strategy to symbolize and construct national identities/alterities abroad through a process of representation. Villanueva regards the identity and alterity divide as mutually constitutive and derivative of Endo-representations and Alter-representations (more commonly known as representations of Self and Other). With some justification he considers this endo/alter discussion to be one of the original contributions of his thesis to the field of CD.

Villanueva endeavours to construct analytical distinctions for endo-identifications according to psychological, corporeal, national and cultural modes. He asserts that his study is chiefly on the collective ones, i.e. cultural and national. These are for him thus the most relevant Endo representations or Selves. Due to their inherent openness, the cultural identity representations are prone to conform to the CC strategy, whereas essentialised national identity representation are more likely to correspond to SP and NB. Concerning Alter (Other) representations, Villanueva identifies and discusses four forms: rival/enemy, ally/friend, exotic and barbarian. These are subsequently tied to the three representational models introduced earlier, i.e. SP, NB, CC. In this connection, he

finds the CC to be the only model with real interest in the dynamics of identity construction. Only in CC is there according to Villanueva an openness to look beyond stereotypes and in the final analysis promote cultural understanding. Only CC takes the discussion over identities and alterities seriously, he claims.

This chapter is a theoretically and analytically strong one, and at the viva Villanueva considered it to be maybe the most crucial element of the thesis. The simple reason why I will not return to it much in my critique below is that I, with minor exceptions, found the author to be manoeuvring safely and confidently here. His argument is elegant and persuasive, he is well read and he has found a convincing position in relation to the main body of research.

Chapters four and five are the empirical chapters. Villanueva's aim is to illustrate the theoretical arguments, but, the way I understand it, not primarily to analyze the case by the theoretical tools that he has so far presented. In the two chapters he pays attention to the way that culture and identity concepts are internalized by foreign ministries and their associates to become representations of nations abroad.

Chapter four deals with the cultural diplomacy of Mexico. Villanueva makes a detailed description of the actors, institutions and authoritative bodies active in the field and shows that beside the foreign ministry, both the President and leading intellectuals have had a thorough impact. Relying on interviews with some 10 cultural diplomats, chiefly attachés, Villanueva goes on to address a specific case. His primary focus of attention is the giant exhibition on Mexico "Splendors of 30 Centuries", which in the early 1990s was displayed on several locations in the United

States, most notably New York City. Following Villanueva, this project illustrated that Mexico has chiefly leaned on a SP strategy in its cultural diplomacy. Whereas successful in creating attention for Mexico, it had the effect of freezing the image of Mexico as an exotic Other. Villanueva's conclusion is that Mexico in its CD discourse has been caught up in between modernity and tradition and has failed to articulate a perspective more in keeping with its position in contemporary cultural affairs.

Chapter five addresses Sweden and its cultural diplomacy. A presentation is made of state commissions and other inquiring bodies that have been looking into and discussing cultural diplomacy since the 1990s. An organizational overview is made to provide a picture of the relevant institutional actors in the field, the Ministry of Foreign Affairs and the Swedish Institute most prominent among them. Like in the Mexican case Villanueva also uses interviews with cultural diplomats, chiefly attachés. His main finding about Swedish cultural diplomacy is that the representational model of CC has been most prominent and also very successful, but he notes after studying the Swedish Institute catalogue "Sweden and the Swedes" (from 2002-2005) that the strategy of NB has become more salient in recent years. Villanueva voices his scepticism of this as a viable strategy of action.

In the final chapter, **the conclusion**, the main arguments are duly summarized. Villanueva claims to have shown that CD has a great impact on nations' possibilities of representing their own stories to the world, and that it also can promote the capacity of understanding what others wish to express about themselves. He maintains to have advanced the merits of the CC representational model which opens

up for a cultural dialogue among nations and thus ultimately promotes peace and understanding. Conversely, he finds drawbacks with SP and NB, both prone to be producing and reproducing stereotypes and clichés for the advancement of perceived national interests.

In a wider, concluding outlook, Villanueva introduces the former Secretary General's of the United Nations, J. Pérez de Cuellar (1997), perspectives on the importance of culture for attaining inclusive qualities of life on a global scale. These are contrasted with three well-known scenarios, Fukuyama's "End of History" (1992), Huntington's "Clash of Civilizations" (1996), and Barber's "Jihad vs. McWorld" (1996). Pérez de Cuellar's vision is in favour of multilateralism, peace and dialogue and consequently supported by Villanueva. Finally against this background the latter formulates questions for future research, including how to develop the field of CC further, making it a viable framework for dealing with cultural diplomatic issues.

Critique

As the faculty's opponent at he viva in Växjö in September 2007, I singled out the following areas as the most important ones for discussion:

First, and most crucially, a number of questions arise in connection with Villanueva's treatment of the concept of "representation". Above all, one asks whether it is really permissible to blend Hanna Pitkin's and Stuart Hall's largely very different understandings of "representation". According to Hanna Pitkin (1967:8-9): "*Representation, taken generally, means the making present in some sense of something which is nevertheless not present literally or in fact*". Hers is above all a political reading

of representation. This should be contrasted with Stuart Hall's (1997:17) chiefly cultural reading: "*Representation is the production of the meaning of the concepts in our minds through language*". By and large, the two authors seem to mean different things. Villanueva's insistence on blending them seems to be the equivalent of discussing both pieces of furniture and chair persons in a study about contemporary chairs.

So, how could Villanueva get out of this conundrum? The easy way out would actually have been to let Pitkin (1967, chapter 4) come to his rescue, as she does mix the two types of reading in her book. In fact, she discusses both political representation *and* works of art under the general heading of representation. This does not necessarily make it right, but as Villanueva fails to acknowledge the fact that someone has been there before him he is basically left on his own. It would have been preferable if he had candidly addressed the difficulties involved in forging the two different readings of the concept together. He does not do so, however, and the result is lacking clarity. This leads to difficulties in grasping his overall argumentation in the crucial second chapter. Personally, I read the chapter three times over without coming to grips with how the readings of political vs. cultural representation fitted together. In the end I came to the conclusion that they probably did not.

Instead, my general feeling is that the political and cultural readings of representation would best have been dealt with in two separate chapters. Indeed, the thesis as such should probably not be read as a traditional monograph where the different parts consistently build on each other; rather I believe that Chapters 1-3 should be read as more or less articles in their own right, whereas the empirical chapters 4-5 illustrate different aspects of represen-

tation. What the different chapters would have had in common would above all be different takes on the concepts of representation, culture and cultural diplomacy.

There are other aspects of Villanueva's treatment of the concept of representation that evoke some criticism. The fit between political representation and cultural representation thus being far from obvious, Villanueva offers a plethora of explanations for what cultural representations are. Not all of them are crystal clear. Let me use the author's own words to illustrate this: "Cultural representation is any attempt made to depict the reality of cultural life" (page 66). Cultural representations "are seen here as the construction of identities by means of discourse, where 'representing subjects' intersubjectively complete the 'representational actions/standings' of the cultural space context" (p. 66). "Cultural representations are to be taken in this thesis as the construction of identities and alterities for nations via discourses that convey significance, in relation to a fully cultural context" (p. 70). "[Cultural representations] are discourses of resemblance-and-difference in relation to both ideas and the material world" (p. 83). "Cultural representations are social constructions on identities in the name of nations, thus also connected with political representations" (83). Villanueva further contends that cultural representations mainly correspond to Pitkin's so-called possibilities of standing for (in Villanueva's usage reflective, symbolic and post-modern, p. 71, 74). However, he also refers to the representational models SP, NB, and CC as cultural representations. His train of thought is hard to follow here, as identical labels are affixed to concepts at different levels of abstraction.

Secondly, I found it difficult to make out what the author ultimately wished to

achieve with his thesis. Did he mean it as an analysis of a social world existing 'out there' or did he intend the thesis to be a normative plea? Did he wish to ascertain which representational models are actually used 'out there' or did he wish to argue the case for the most desirable ones? Is the book about what CD/cd is or about what it should be? Both objectives are clearly there, interchangeably. This relates perhaps above all to his three representational models which, on the one hand, are used for the analysis of existing practices of cultural diplomacy, whereas the author obviously expresses his normative preferences for CC. It is absolutely his right to do so, but he needs to make his intentions clear. Such important objectives should not be ushered in through the back door.

Thirdly, it would have been highly desirable if the author had been more pedagogical in spelling out how his different categorizations and typologies have been arrived at. Take for instance the three representational models of cultural diplomacy again: SP, NB and CC. Why does Villanueva choose precisely these and no others? One could well envisage for instance a basic communications model, or a negotiation-based one. However, the reader is never told how the strategic decisions were made in the first place. There is also an unwarranted multitude of labels for the three representational models that Villanueva distils. Apart from representational models, SP, NB and CC are alternately referred to as "strategies", "discourses", "representations", "cultural diplomacy representations", "strands of cultural diplomacy", "cultural diplomacy", and "instrumental rational forces". The large number of alternative labels for one of the most important concepts in the thesis breeds some confusion.

Fourthly, Villanueva's methods approach is overall weakly presented. He admits to be using a "thin discourse analysis approach" (p. 28), and claims that in his study "discourse analysis [is] used in a deemphasized manner" (p. 23). It is hard not to agree with this, but then again, he never explains what he means with those terms. The reader is hard put to find any more concrete accounts of how Villanueva has conducted his analysis. The author is very strong theoretically but appears to be considerably less interested in methods.

Fifth, the question how the author arrives at certain theoretical subdivisions and typologies reappear in several contexts throughout the thesis. There is a striking absence of clarifying discussions on how other alternatives presented in the existing literature were weighted and discarded, modified or accepted. Literature reviews are most often missing, for instance with regard to the vast literature on nationalism which Villanueva at some point rather superficially refers to. This makes him miss out on the entire, admittedly rather traditional, ethnic/civic debate which otherwise would have had some relevance in his identity/alterity discussion.

Sixth, some words have to be said about Villanueva's interpretations of the writings of his theoretical forebears. Whereas he most of the time moves very confidently here, there are instances when his treatment of certain seminal works becomes cursory and drastic. His handling of the SP tradition as associated with Joseph Nye Jr. would seem to be a case in point. When Villanueva initially introduces this strand of thinking, the concept of SP comes across as rather positive: the SP approach builds on 'an attraction to shared values and the justness and duty of

contributing to those values' (48; Nye 2004: 7), he writes. Subsequently, however, he becomes uncompromisingly negative: SP 'resembles very closely the propaganda programs developed in Europe by fascist regimes' (104), and requires 'a great deal of rhetoric, brainwashing and propaganda' (49). Here it seems as if the author's normative zeal and his preferences for the CC model made him drift away from the lines of argumentation usually associated with the writings of Joseph Nye.

Finally, some questionmarks arise in relation to Villanueva's empirical analysis and the interpretations that he makes in his two empirical chapters. Some interpretations are not self-evident, even though they are based on the author's own conceptual apparatus. In the Mexican case, what Villanueva interprets as a clear case of preference for the SP approach to cultural diplomacy could instead easily be regarded as examples of NB, which Villanueva claims to be absent in the case. By the same token, Sweden is said to have a traditional preference for CC representational models of cultural diplomacy, but Villanueva also finds there to be an increasing resort to NB strategies. He argues, however, that SP approaches are non-existent in the Swedish case. There is reason to ask what the basis is for such a sweeping analysis. One could here compare with the familiar argument that Sweden often has aspired to be a moral great power in world politics, which certainly would have SP connotations.

The general impression of the two empirical cases is that Villanueva definitely has an interesting story to tell in the Mexican case, where he discusses the cultural diplomatic manoeuvres around the mega

exhibition on "Splendors of 30 Centuries". As a contrast, the Swedish case appears empirically thin. His main case there is constructed around brochures written and distributed by the Swedish Institute, and it is on this rather narrow basis that Villanueva founds his conclusion about the increased incidence of the use of SP strategies in Swedish cultural diplomacy. There would seem to be certain overstretch here.

Summing up

As it is almost always ritually being pointed out at a viva, the opponent is assigned the role of being a critical examiner, indeed a devil's advocate. As a consequence, s/he keeps on reading until s/he finds something there to criticize. Let me now finally stress the undisputable strengths of César Villanueva's thesis: it is theoretically very well informed. It is bold, original, innovative and independent in style, analysis and approach. It is partly also very elegant. The author is not afraid of experimenting, and this should be duly commended. His idea to introduce the analysis of three pieces of art to make his theoretical points is unconventional but very stylish and actually very pedagogical. All in all, the thesis makes up a very valuable contribution to the theorizing on cultural diplomacy, connecting this domain with the tradition of representational theory. It is in all respects a worthy and weighty doctoral thesis in political science.

It was a pleasure and a privilege to meet César Villanueva at the final stage of his PhD education. We had an intellectually very stimulating conversation during the viva, and I look forward to keeping in touch with him in the future.

References

- Barber, Benjamin, 1996. *Jihad vs. Mc World*. New York: Ballantine Books.
- Chilton, Paul A., 2004. *Analysing Political Discourse*. London: Routledge.
- Der Derian, James, 1992. *Anti-diplomacy: Spies, Terror, Speed, and War*. Cambridge: Blackwell.
- Fairclough, Norman, 1995. *Critical Discourse Analysis: the Critical Study of Language*. London: Longman.
- Fukuyama, Francis, 1992. *The End of History and the Last Man*. Harmondsworth: Penguin.
- Hall, Stuart, ed., 1997. *Representation: Cultural Representations and Signifying Practices*. London: The Open University/Sage.
- Huntington, Samuel J., 1996. *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. New York: Touchstone.
- Nye, Joseph S. Jr., 2004. *Soft Power: The Means to Success in World Politics*. Washington DC: Public Affairs.
- Pérez de Cuellar, Javier, 1997. *Our Creative Diversity: The World Commission on Culture and Diversity*. Paris: UNESCO.
- Pitkin, Hanna Fenichel, 1967. *The Concept of Representation*. Berkeley: University of California Press.
- Smith, Steve, 2004. "Singing Our World into Existence: International Relations Theory and September 11", *International Studies Quarterly*, 48 (3): 499-515
- Wendt, Alexander, 1999. *Social Theory of International Politics*. Cambridge: Cambridge University Press.

Prenumerera på Statsvetenskaplig tidskrift!
www.statsvetenskapligtidskrift.se